Kürt Sorununun Çözüm Mantığını Anlamak

Zorluklar, Zorunluluklar ve İdealler

Prof. Dr. Erol Kurubaş

ANKARA STRATEJİ ENSTİTÜSÜ
Hukuk
Ekonomi
Politika

Ankara Strateji Enstitüsü
Rapor No: 2012-2
Haziran 2012

KÜRT SORUNUNUN ÇÖZÜM MANTIĞINI ANLAMAK

Zorluklar, Zorunluluklar ve İdealler

Prof. Dr. Erol Kurubaş

Ankara

Haziran 2012

ANKARA STRATEJİ ENSTİTÜSÜ
Hukuk
Ekonomi
Politika

Copyright © 2012 Ankara Strateji Enstitüsü
Tüm Hakları Saklıdır.
Birinci Baskı
Kütüphane Katalog Bilgileri
Erol Kurubaş, "Kürt Sorununun Çözüm Mantığını Anlamak"
Tablo ve şekil içermektedir.
Ankara Strateji Enstitüsü Yayınları
ISBN: 978-605-5828-55-3

Tasarım&Baskı: Karınca Ajans Yayıncılık Matbaacılık
Meşrutiyet Caddesi No: 50/9 Kızılay/ANKARA
Tel: 0312 431 54 83
Fax: 0312 431 54 84
www.karincayayinlari.com

Ankara Strateji Enstitüsü
Emek Mah. 26. Sokak (Eski 62. Sok.) No:8/2
Çankaya 06500 ANKARA/TÜRKİYE
Tel: (0312) 213 84 44
Faks: (0312) 213 84 34
info@ankarastrateji.org

içindekiler

Sunuş V
Özet 7
Şekiller ve Grafiklerin Listesi 13

15 **GİRİŞ**

I. ÇÖZÜMÜN ÖNKOŞULU: ETNİK MİLLİYETÇİ PARADİGMADAN KURTULMAK

19
Sorunun Temeli: Türdeş Ulus-Devlet İdeali 20
Kısırdöngü: Etnik Milliyetçilikler Savaşı 20
Çözüm: Etnik Milliyetçiliğin Ötesine Geçmek 22

II. ÇÖZÜMÜN HAREKET NOKTASI: "KİMLİK İHTİYACI"NIN KARŞILANMASI

25
Odak Sorunu: Kürt Sorununu PKK'ya Endekslemek 25
Çözüm: PKK ve Kürt Sorununu Birbirinden Ayırmak 27
İnsani Bir Sorun Olarak Kürt Sorunu 28
Kürt Milliyetçiliğinin Toplumsal Tabanı ve Gücü 29
Yaklaşım Sorunu: Hakları Terörle Mücadeleye Endekslemek 31
Çözüm: Demokratik Devlet Olmanın Gereğini Yapmak 32

III. ÇÖZÜMÜN OLMAZSA OLMAZI: KÜLTÜREL HAKLAR

35
Kültürel Haklara Duyulan İhtiyaç: "Kimlik Eşiği"nin Aşılması 35
Kültürel Hakların Amacı ve İşlevi 37
Kültürel Haklar Nelerdir? 39
Devlet Kültürel Hakları Zaten Verdi mi? 40
Kültürel Haklar İçin Geç mi? 43
Kültürel Haklara İlişkin Kuşkular ve Riskler 43
Yeterli Olma Sorunu: "Güven Eşiği" Aşıldı mı? 43
Ayrılıkçı İdeallere Katkı Sorunu: "Ayrılma Eşiği"ne Gelindi mi? 45

IV. ÇÖZÜM YOLUNDAKİ ZORLUK: KÜRT MİLLİYETÇİLİĞİNİN STATÜ TALEBİ

51
Statü Talebi Nereden Kaynaklanıyor ve Bir İhtiyaç mı? 52
Talep Edilen Statü: "Demokratik Özerklik" 53
"Demokratik Özerklik"in Gerçekte Karşılığı: "Bölgesel ve Siyasi Özerklik" 55
Statü Talebinin Teskini ve Rasyonalize Edilmesi Mümkün mü? 56
PKK'nın Taleplerine Boyun mu Eğilmiş Olacak? 59

61 **SONUÇ**

Yazar Hakkında 68

sunuş

Ülkemizin en yakıcı sorunu kuşkusuz terör ve Kürt sorunudur. 30 yıldan bu yana şiddeti tırmandıran PKK, sorunun çözümü varlık gerekçesini ortadan kaldıracağı endişesi ile Kürt sorunu ile terör sorununu bir arada tutarak çözümü silahın ve şiddetin gölgesine hapsetmeye çalışmaktadır. Ayrım tanımayan şiddet ile hem güvenlik güçlerine hem de sivil vatandaşlara yönelik saldırılarını artıran PKK, bölgesel konjonktürün de sunduğu imkanları kullanarak zemin kazanmaya çalışmaktadır.

Terör sorunu ile Kürt sorunu iç içe geçmiş olsa bile, bu ikili arasında bir ayrıma gitmek kaçınılmazdır. Ayrım yapılamazsa bile neden-sonuç ilişkisini doğru tespit etmek gerekmektedir. En basit haliyle Kürt sorunu mu PKK'nın doğmasına neden olmuştur, yoksa PKK mı Kürt sorununun ortaya çıkmasına neden olmuştur? Bu soruya verilecek yanıt aynı zamanda teşhisin doğru yapılıp tedaviye nereden başlanacağı konusunda da yol gösterici olacaktır.

Terör sorunu varlığını sürdürdüğü müddetçe, hem bireyin ve hem devletin güvenlik karşılanmak zorundadır. Ancak bu mücadele Kürt sorununun çözümü adına sonuç getirici bir adım oluşturmayacaktır. Terörle mücadele gerekli, ancak Kürt sorununun çözümünde yeterli değildir.

Çözüm için Kürt sorununun nedenleri, sosyal arkeoloji yöntemiyle derinlemesine incelenmelidir. Bu açıdan sorunun sosyal, siyasal, ekonomik, temel ve kültürel haklar boyutlarının ele alınması gerekmektedir. Kültürel haklar çözümün en önemli halkasını oluşturmaktadır.

Ankara Strateji Enstitüsü danışmanlarından Prof. Dr. Erol Kurubaş tarafından hazırlanan "**KÜRT SORUNUNUN ÇÖZÜM MANTIĞINI ANLAMAK: Zorluklar, Zorunluluklar ve İdealler"** başlıklı çalışma, kültürel hakları merkeze alarak ama statü talabeni de gözardı etmeden Kürt sorununun çözüm mantığını sunmaktadır. Sorunu bir etnik çatışma türü olarak niteleyen Kurubaş, "kimlik, güven ve ayrılma eşiği" adını verdiği bir analitik çerçeve bağlamında konuyu derinlemesine inceleyerek son derece önemli tespitlerde bulunmakta ve son dönemde yükselen Kürt sorunu tartışmalarına çözüm odaklı öneriler ortaya koymaktadır.

Ankara Strateji Enstitüsü olarak **"KÜRT SORUNUNUN ÇÖZÜM MANTIĞINI ANLAMAK: Zorluklar, Zorunluluklar ve İdealler"** başlıklı bu önemli çalışmayı kamuoyuna saygı ile arz ederiz.

Prof. Dr. Mehmet ÖZCAN
Ankara Strateji Enstitüsü Başkanı

ANKARA STRATEJİ ENSTİTÜSÜ

ÖZET

- Etnik sorunların en önemli kaynağını ulus-devletin etnik milliyetçi politikaları ve ona karşı aynı mantıkla hareket eden etnik grupların başlattıkları milliyetçilik oluşturmaktadır. Türkiye'deki Kürt sorunu da, karşılıklı olarak birbirinden beslenen ve bir kısırdöngü oluşturan bu etnik milliyetçiliklerden kaynaklanmaktadır. O nedenle temelde bu anlayışı değiştirmeden hiçbir çözüm çabası ve önerisi uygulamada karşılığını bulamaz. Çünkü sorunun nedeni, çözümün parçası olamaz. Bu bağlamda hem devletin etnik milliyetçilik ve ulus-devlet modelini revize etmesi, gerçekçi olmayan "kültürel türdeşlik efsanesi"nden ve bunun yansıması olan norm ve uygulamalardan kurtulması hem de Kürt siyasetinin milliyetçi ideallerden uzak durması çözümün önkoşulu olarak kendini dayatmaktadır.
- Bir etnik sorunun optimum çözümü, öncelikle hem devletin hem de etnik grubun endişelerinin giderilmesine bağlıdır. Bu durumda çözüm ancak "devletin güvenlik ihtiyacı" ile etnik grubun "kimlik ihtiyacı"nın karşılandığı noktada oluşabilir. Bu açıdan çözüm konusunda iki yanlış noktadan hareket edildiği düşünülmektedir. Bunlardan ilki, "Kürt sorununu PKK'ya endekslemek"tir ki bu, devletin güvenlik ihtiyacının karşılanmasını imkânsız kılarak çözüm yolunu tıkamaktadır. İkincisi, "hakları terörle mücadeleye endekslemek"tir ki, bu da Kürtlerin kimlik ihtiyacının karşılanmasını imkânsız kılmaktadır. Bu durum tarafların kısırdöngü içine girmelerine ve sorunu çözümsüzlüğe mahkûm etmelerine neden olmaktadır. Bu fasit daireden çıkmak ve çözümün

yolunu açmak ancak devletin güvenlik ihtiyacını karşılamaya dönük olarak "PKK ve Kürt sorununu birbirinden ayırmak"la ve Kürtlerin kimlik ihtiyacını karşılamak için "demokratik devlet olmanın gereği olarak hakları vermek"le mümkün görünmektedir.

- Kürt sorununu PKK'ya endekslemekten alıkoyan ve ikisini birbirinden ayırmamızı mümkün kılan iki önemli gerekçe bulunmaktadır: Kürt sorunu her şeyden önce "insani bir sorun"dur ve Kürt milliyetçiliği ve PKK yeterli halk desteğini halen elde edememiştir. Bu nedenle Kürt sorununda PKK'nın Kürt sorununa yol açtığından hareketle çözümün PKK ve terör odaklı aranması yerine Kürt sorununun PKK'ya yol açtığından hareketle çözümün Kürt sorunu odaklı aranması gerekmektedir.

- Tarafların çözümü zorunluluklar yerine kendi ideallerinde aramaları sorunu kısırdöngüye mahkûm eden bir başka husustur. Hâlbuki çözüm için en iyi hareket noktası "olmazsa olmazlar"dır. Kürt sorununun çözümünde olmazsa olmaz ise kültürel haklardır. Bu çerçevede Kürtlerin kimlik ihtiyacını karşılamaya dönük olarak Kürt kimliğinin korunmasını ve güvence altına alınmasını sağlayacak kültürel hakların, herhangi bir muhataba gerek olmaksızın tam, eksiksiz ve gecikmeden verilmesi gerekmektedir.

- Çünkü öncelikle "kimlik eşiği" çok güçlü biçimde aşılmış, Kürtlerin büyük bir çoğunluğu etnik kimliğiyle tanınmak istemektedir. Ayrıca günümüzde artık kültürel farklılaşma, toplumda bir bölünme değil, zenginlik kaynağı olarak görülmekte, devletlerin demokratik nitelikleri ve insan haklarına saygı göstermeleri bu farklılıkların korunmasıyla ölçülmektedir. O nedenle artık etnik, kültürel, dilsel ve dinsel kimliğe saygı gösterilmesi, bu kimliklerin ifade edilmesi, korunması ve geliştirilmesini sağlayacak uygun şartların oluşturulması, çoğulcu ve gerçek anlamda demokratik bir toplumun olmazsa olmazıdır. Kültürel hakların temel amacı da, vatandaşların bir kısmının yaşadığı toplumsal güvenlik sorununu ortadan kaldırarak etkin eşitliği ve toplumsal bütünleşmeyi sağlamaktır. Katılımcı ve çoğulcu demokrasi ile sosyokültürel farklılıkların barış içinde bir arada yaşadığı bir siyasal sistem ancak bu haklar sayesinde kâmilen mümkün olacaktır.

- Kültürel haklar Kürt sorununda çözümün yolunu açacağı gibi, hem Kürt milliyetçiliğini teskin edecek hem de onu şiddetten arınmaya zorlayacaktır. Çünkü kimliğini güvencede gören ve kültürel haklarını kullanabilen toplumun PKK'ya verdiği desteği büyük oranda çekmesi muhtemeldir. O nedenle PKK'nın ve Kürt milliyetçiliğinin zamanla toplumsal tabanını kaybederek marjinalleşmesini bekleyebiliriz. Böylece Kürt sorununun en azından Türkiye'de ülke güvenliğini ve istikrarını tehdit eden niteliği ortadan kalkacaktır.

- Fakat kültürel hakların Kürt sorununun çözümünde etkili olması,

bu hakların zoraki tanıma politikalarının parçası olmaktan kurtarılıp, samimi ve istekli bir devlet desteğini içerecek biçimde, koruma politikası çerçevesinde, tam ve eksiksiz verilmesine bağlıdır.

- Ayrıca Kürt sorunu bağlamında kültürel hakların yeterli olması ve beklenen işlevi görmesi, "güven eşiği" adını verdiğimiz bir zamanın/durumun aşılıp aşılmamasına bağlıdır. Bu eşik aşılmadan evvel kültürel hakların verilmesi, kanaatimizce hak arayışlarını büyük oranda sona erdirecektir. Fakat elbette marjinal çabalar ve hak talepleri devam edecektir. Ama burada önemli olan bunların kitleselleşmesinin önlenmesidir. Güven eşiği aşılmadan önce hakların tatmin edici bir biçimde verilmesi kitleselleşmeyi önler.

- "Güven eşiği" aşıldıktan sonra daha ileri bir aşamaya geçilmesi, yani "ayrılma eşiği"ne ulaşması halinde artık sadece kültürel haklarla sorunun çözülmesi mümkün olmayacağı gibi, bu hakların milliyetçiliğin ayrılıkçı ideallerine hizmet etmesi de mümkün hale gelir. O nedenle etnik sorunun geldiği aşama ile kültürel hakların çözüme katkısı arasındaki ters orantı dikkate alınmalıdır. Bir kere "kimlik eşiği" aşıldıktan sonra kültürel hakların verilmemesi düşünülemez. Fakat bu tip etnik sorunların çözümünde "güven eşiği"ne gelene kadar kültürel hakların işlevselliği oldukça yüksekken, "güven eşiği" aşıldıktan sonra bu hakkın ancak belli bir statü içinde verilmesi halinde işe yaraması mümkün olabilir. "Ayrılma eşiği" aşıldıktan sonraysa çözümün asgari düzeyini daha güçlü bir statü (güçlü siyasi özerklik ya da federasyon) oluşturacaktır.

- Öte yandan kültürel haklara ilişkin bazı riskler olsa da, bu riskleri göze almamanın alternatifi, bugüne kadar uygulanıp da bir türlü istenen sonucun alınamadığı, muhtemelen de alınamayacağı güç ve güvenlik politikalarıdır. Bu artık hem uluslararası ve bölgesel kopnjonktür hem de ulusal düzeydeki gelişmeler göz önüne alındığında sürdürülebilir bir politika değildir. Ayrıca toplum bunun artan maliyetine daha fazla katlanmak da istemeyecektir. O nedenle bu risk göze almaya değer görünmektedir.

- Kaldı ki, devlet bu haklar konusunda yapması gerekenleri yapmadığı sürece, birileri bu haklarla gerekçelendirilmiş eylemlerine meşruluk kazandırabilecek ve istediği toplumsal tabanı kazanabilecektir. Kültürel haklar konusunda tatmin edici bir noktaya ulaşıldığındaysa, bunun üzerinden yapılacak siyaset de, şiddet de gerekçesini yitireceği gibi, kitlesel desteğini de kaybedecektir. Ve artık devletin terörle mücadelesi, hem Kürtler nezdinde hem de uluslararası düzeyde tartışmasız bir meşruiyet ve destek kazanacaktır.

- Bununla birlikte Kürt sorunu, kimlik ve kültürel haklar bağlamında çözüldüğünde PKK varlık nedenini büyük oranda kaybederek zayıflasa bile tamamen ortadan kalkmayacaktır. Çünkü PKK aynı

zamanda artık Kürt milliyetçiliğini de temsil ediyor ve onun en güçlü damarlarından birini oluşturuyor. Milliyetçi hareketlerin en önemli ayıraçlarından birisi ise, kendine ait olabildiğince bağımsızlaştırılmış bir yönetsel birim elde etme çabasıdır. Bu nedenle kültürel hakların PKK terörünü ve taleplerini kısa vadede sona erdirmeye yetmeyeceği, terör ve statü talebi konusunda yapılması gereken başka şeyler olduğu söylenebilir. Bu açıdan çözüm için statü talebini Kürt milliyetçiliğini teskin edecek düzeyde karşılayan, ama devleti de teröre boyun eğen bir aktör pozisyonuna düşürmeyen bir yaklaşım benimsenmek zorundadır.

- Fakat amaç kimliğin korunması ve güvence altına alınmasıysa, bugün gelinen aşama itibarıyla self-determinasyona (kendi kaderini tayin etme) dayalı statü verilmesi optimum çözüm noktasının zorunlu bir parçasını da oluşturmaz. Çünkü ayrı statü vermek toplumsal bütünleşmeye çok da hizmet eden bir anlayış değildir. Ancak güven eşiğinin aşılması halinde bu mantık çerçevesinde ayrı bir statü verilmesi optimum çözüm noktasının parçasını oluşturabilir. Bu açıdan BDP'nin önerdiği "demokratik özerklik" ne optimum çözüm noktasını, ne çözüm dilini, ne de uygulanabilir gerçekçi bir çözüm modelini oluşturmaktadır. Bu talebin gerçekte karşılığı ise dünyada örneklerini gördüğümüz "güçlü bir bölgesel ve siyasi özerklik"tir.

- Türkiye açısından siyasi özerkliğin devletin güvenlik kaygılarını artırması ve Kürt milliyetçiliğini güçlendirmesi ihtimali nedeniyle çözüme olumlu katkı sağlamasının zor olduğunu söyleyebiliriz. Ayrıca siyasi özerklik toplumsal düzeyde Türklerde Kürtlere karşı gelişmekte olan önyargıların pekişmesine yol açarak, Kürtlere karşı bazı olumsuz tutum takınmalarına neden olacaktır. Bu, özellikle Kürt yoğun iller dışında yaşayan Kürtlerin katlanmak zorunda kalacağı bazı maliyetlerin olacağı anlamına geldiği gibi, güven eşiğinin aşılmasına da neden olabilir. Fakat zaten henüz siyasi özerkliği zorunlu kılacak bir aşamada da değiliz. Ama burada da zaman faktörü çok önemli. Daha da geç kalınması halinde artık "siyasi özerklik"in düşünülmek zorunda kalınacağına kuşku yok

- Bununla birlikte Kürt milliyetçiliğinin teskini ve statü taleplerinin rasyonalize edilerek optimum noktada tutulması açısından gerektiğinde "özerklik"in farklı biçimlerinden yararlanılabilir. Bu bağlamda "kendi kaderini tayin etme" (self-determinasyon) değil, ama demokratikleşme ve çağdaş yönetişimin gereği olan yerel yönetimlerin güçlendirilmesi mantığı üzerinden "kendi kendine yönetim" (self-government) anlayışıyla bir statünün ortaya çıkması mümkündür. Bu, çözüm için bir zorunluluk olmasa da, kimliğin korunması ve güvence altına alınmasının en kestirme ve en sağlam yolu olabileceği gibi, kültürel hakların daha kolay hayata geçmesine ve bölgesel sorunların daha kolay çözülerek şikâyetlerin giderilmesine yardımcı olabilir.

- Bu açıdan katı merkeziyetçi anlayıştan vazgeçilerek yerel yönetimlerin güçlendirilmesini öngören bir reform Kürt sorununun çözümü kolaylaştıracak bir unsur olarak karşımıza çıkmaktadır. Zaten Kürt sorunun güven eşiğine yaklaşması nedeniyle optimum çözüm, kültürel hakların yanı sıra yerel yönetimlerin mutlaka ve anlamlı düzeyde güçlendirileceği bir aralıkta yer almaktadır. Bu, üniter yapı içinde yerel yönetimlerin idari ve mali özerkliğinin gerçek anlamda artırılması yoluyla güçlendirilmesi anlamına gelmektedir. Bu şekilde yerel yönetimlerin güçlendirilmesi statü arayışını teskin edebilir ve PKK'nın varlık nedenini zayıflatacak bir araç olabilir. Ayrıca bu, devletin bu yolla katılımcı demokrasiyi derinleştirmesi, Kürt kimliğini güvence alması ve kültürel hakları hayata geçirmesi anlamına da geleceği için aslında PKK'nın tek varlık nedeni olarak kalacak statü talebinin gerekçesini de ortadan kaldıracaktır.
- Sonuç olarak Kürt sorununda izlenecek stratejinin özünü, öncelikli olarak PKK ve terörün bitirilmesine dayalı arayışlar değil, Kürtlerin kimlik ihtiyacının karşılanması ve güvence altına alınması oluşturmalı. Çözüm bekleyen temel sorun budur. Bu halledilebilirse, sorunun insani boyutu çözüleceği ve demokrasi güçleneceği gibi sorunun şiddet boyutu zayıflayacak, PKK'nın varlık nedeni de, gerekçesi de ortadan kalkacaktır. Bu sayede teröre iç ve dış destek azalacak ve devlet de uluslararası baskılardan kurtulacaktır.

Şekiller ve Grafiklerin Listesi

Şekil 1- *Etnik Milliyetçilik Döngüsü* 21

Şekil 2- *Kürt Sorununun Niteliği ve Dönüşümü* 29

Şekil 3- *Kimlik Eşiğinin Aşılması* 36

Şekil 4- *Kültürel Hakların Amacı ve İşlevi* 38

Şekil 5- *Devletin Etnokültürel Kimliklere Yaklaşımı* 42

Şekil 6- *Güven Eşiğinin Aşılması* 45

Şekil 7- *Ayrılma Eşiğinin Aşılması* 46

Şekil 8- *Etnik Sorunun Düzeyi ve Asgari Çözümler* 49

Şekil 9- *Etnik Sorunlarda Aşama ve Eşikler* 50

Şekil 10- *Çözüme İlişkin İdari Modeller* 60

Grafik 1- *Kürt Milliyetçiliğinin Toplumsallaşma Düzeyi* 30

Grafik 2- *Türkiye'de Kürt Sorununun Geldiği Aşama* 48

Grafik 3- *Kürt Sorununun Optimum Çözüm Aralığı* 58

giriş

GİRİŞ

Kürt sorunu konusunda özellikle son 20 yılda çok şey yazıldı ve söylendi. Devlet ve Kürt siyaseti soruna ilişkin tutumlarını tek taraflı olarak birbirlerine dikte etmeye çalışırken, süreci anlamaya ve açıklamaya dayanan optimum bir çözüm çerçevesi sunmayı unuttular. Bununla birlikte 2000 başlarından itibaren kamuoyunun devreye girmesi konuya daha sağduyulu yaklaşan çalışmaların yapılmasına imkân sağladı. Bu çerçevede birçok "Kürt raporu" yayımlandı. Fakat bu raporların önemli bir kısmı çözüm konusunda aslında Kürt sorununa odaklanmaktan ziyade, terör ve PKK sorununa odaklanan, Kürt sorununu PKK'ya endeksleyen, bu açıdan neler yapılası gerektiğini söyleyen raporlar oldu. Kürt sorunu odaklı raporlarsa azınlıkta kaldı[1].

Bu raporun diğerlerinden farkı, sorunun ana konseptini "terör" olmaktan çıkartan, onu bir "etnik sorun" türü olarak yorumlayarak bu çerçevede inşa edilecek çözüm stratejinin mantığını belirlemeye çalışmasıdır. Bu haliyle rapor kapsamlı bir "çözüm çerçevesi" yerine "çözümün mantığını" sunmayı amaçlamaktadır.

Çözüm mantığını anlayabilmek için de öncelikle şunu görmeliyiz: Kürt sorunu sadece Türkiye'ye özgü olmayıp, dünyada benzerleri olan bir tür etnik sorundur. Bu örneklere baktığımızda da, hepsinde başlangıçta devletlerin etnik milliyetçilik temelinde "inkâr-baskı-asimilasyon" politikaları uyguladıkları, etnik grupların direncine bağlı olarak da bunlardan vazgeçip "tanıma-kültürel haklar- statü verme" biçiminde bir çözüm yolu izledikleri görülür. Bir başka deyişle, bu sorunla karşılaşan devletler birtakım normatif ve yapısal değişikliklere giderek etnik gruba dönük "tanıma, koruma ve kültürel ve yönetsel haklar verme" yoluyla bu sorunu halletmeye

> "Dengede kalabilmek, çözümün önkoşuludur."

> Çözüm için öncelikle milliyetçi paradigmanın dışına çıkılması şart.

çalışmışlardır. Bu süreçte teröre devam eden ve uzlaşmaz bir tutum içinde ayrılıkçı hedeflere ulaşma iddiasındaki etnik milliyetçi örgütlenmelerse zamanla zayıflamış ve etkisiz hale gelmişlerdir.

Türkiye'deki Kürt sorununun da özgün koşullar nedeniyle çok daha yavaş, fakat benzer bir yol izlediği görülmektedir. Dolayısıyla aslında çözümün kendi özgünlüğü içinde nasıl bir çerçevede ortaya çıkacağı bellidir. Fakat burada karşılaşılan bazı önemli sorunlar çözümü engellemektedir. Bunlardan birisi, geçmişteki olaylardan beslenen karşılıklı sosyopsikolojik engellerin varlığı ve karar alıcıların bu engeller çerçevesinde hareket etmeleridir. Diğeri ise çözümün tutarlı ve bütüncül bir mantığa dayanmaması ve bu nedenle tarafların birbirini anlayamamalarıdır. Dahası, çözüm konusunda karar alıcıları adım atmaktan alıkoyan önemli bir husus da, kamuoyunu bu konuda hangi gerekçelerle ikna edebileceklerini bilmemeleridir. Zaten çözüm konusunda son yıllarda belirgin bir irade oluşmasına karşın adım atılamamasının önemli bir nedeni de, bu konuda üretilmesi gereken politikaların yeterince gerekçelendirilememesidir.

> Öncelikle çözümün mantığını ve gerekçesini üretmek ve anlatmak zorundayız.

Tüm bunlar sonuçta çözüme nereden başlanacağını, neyin, ne ölçüde ve en önemlisi neden yapılacağını belirsizleştirerek açmazlara neden olmaktadır. Bu nedenle öncelikle çözümün mantığını ve gerekçesini üretmek ve anlatmak zorundayız. Elinizdeki rapor da esasen bunu yapmaya çalışmaktadır.

Bu çerçevede amacımız devletin, Kürtlerin ve Kürt siyasetinin talep ve yaklaşımları temelinde optimum bir çözüm noktası yakalayabilmek için çözüme dönük zorunlulukları, bir başka ifadeyle "çözümün olmazsa olmazları"nı neden ve nasıllarıyla birlikte sorgulamak ve tespit etmektir.

Bu çaba, tarafları sorunu çözümsüz bırakan idealist-ütopist zihniyetten ve maksimalist yaklaşımlardan uzak durmaya bir çağrı niteliği de taşımaktadır. Bu anlayışla rapor, sağlıklı ve kalıcı bir çözümün, ancak soruna bütün tarafların gözüyle bakmaktan ve anlamaya çalışmaktan geçtiğini varsaymaktadır. Dengede kalabilmek, çözümün önkoşuludur. Zira devletin Kürtleri ve Kürt siyasetinin taleplerini yok sayan "dışlayıcı yaklaşımı" ve Kürt milliyetçiliğinin kimi söylem ve taleplerine yansıyan ayrışmacı ve maksimalist yaklaşımları, tarafların pozisyonlarını değiştirmeyi bir yenilgi olarak görmelerine yol açmaktadır. Bu durum sorunu kısırdöngüye ve çözümsüzlüğe mahkûm eden çok önemli bir etmendir. Taraflar çözümü zorunluluklar yerine kendi ideallerinde aradıkça da bu kısırdöngüden çıkmak mümkün olmayacaktır. Hâlbuki çözüm için en iyi hareket noktası "olmazsa olmazlar"dır ve optimum çözüm noktasına ancak bunlardan hareketle ulaşılabilir.

Bu açıdan bakıldığında, Kürt sorununda geldiğimiz aşama itibarıyla artık yol ayrımında olduğumuzu söyleyebiliriz. Bundan sonra taraflar ya etnik milliyetçiliğin izinden giderek birbirilerine karşıt pozisyon almayı sürdürecek ve sorunu çözümsüzlüğe mahkûm ederek Türkiye için de, Kürtler için de bir "kaybet-kaybet" durumuna razı olacaklar. Ya da katılımcı demokrasi ve farklılıklara saygı temelinde bir anlayışın izinden gidecek ve bir arada yaşamanın çağdaş bir yolunu bularak "kazan-kazan" anlayı-

şıyla sorunu çözeceklerdir. İlki, tarafları 20. Yüzyılın milliyetçilikler savaşlarına iterek travmatik ve dramatik bir sürece mahkûm edecek, ikincisi ise, bölgede demokrasisiyle, ekonomisiyle, toplumsal yapısıyla bir çekim merkezi olacak "büyük Türkiye" hayalinin gerçekleşmesine zemin hazırlayacaktır.

Bu anlayışla rapor, karşılıklı etnik milliyetçi taleplerin karşılanmasını esas alan bir anlayışın çözümü imkânsız kıldığını varsaymaktadır. Çünkü milliyetçiliklerin varmak istediği son durak her zaman etnik grup için ayrı devlet kurmak, devlet için de toplumu kontrol altında tutarak tek tipleştirmektir. Bununla birlikte her iki milliyetçiliği aynı kefeye koymanın yanlış bir yaklaşım olduğu da açıktır. Ama yine de etnik milliyetçi tutum ve taleplerin bir arada yaşamaya hizmet edecek bir anlayış olmadığını dikkate alarak çözüm için hareket noktasının bunlar olamayacağı kabul edilmektedir.

Kısacası, Kürt sorunu için ister devlet isterse Kürtler nezdinde takip edilecek milliyetçi paradigma barışçıl ve "kazan-kazan" anlayışına dayalı bir çözümü imkansız kılmaktadır. Çözüm için öncelikle milliyetçi paradigmanın dışına çıkılması şart. Bu, aynı topraklar üzerinde ortak bir gelecek kurma ve siyasal birlikten vazgeçme anlamına gelmemekte, aksine güçlü ve herkese ait bir "kamusal alan" oluşturarak herkesin buna bağlılık duyması düşüncesine dayanmaktadır.

Birbirini beslemeye devam eden milliyetçi tutumlar bu kadar ilerlemişken bunun ne kadar mümkün olabileceği anlamlı bir soru olmakla birlikte, esas olan milliyetçiliğin izinden gidilmesi halinde ortaya çıkacak felaketin önüne geçilmesidir. Ayrıca bu soru çözüme olan inancı da yok etmektedir. Hâlbuki çözüm için öncelikle onun mümkün olduğuna inanmak gerekiyor.

Bu çalışma, bir bakıma tarafları ideolojik saplantı ve fırsatçılıktan uzak durarak rasyonel hareket etmeye ve kendi idealleri yerine toplumsal ihtiyaçları ve zorunlulukları esas alan optimum bir çözüm noktasında buluşmaya davet ediyor. Aksi tutum, kaçınılmaz olarak maksimalist ve idealist tutumlar olacaktır ki, bundan optimum bir çözüm değil, çatışma çıkar. O nedenle bu çalışma naif ve iyimser bir yaklaşımı benimsemiş görünüyorsa da, esasen barışçıl çözüm için gerçekçi bir politika önerisinde bulunmaktadır. Belki de taraflara "barış içinde bir arada yaşama" adına neden ve nasıl bir şans tanınabileceğini anlatmaya çalışmaktadır.

Son olarak şunu da belirtmeliyim: Kürt sorunu gibi aşırı politize olmuş ve güvenlikleştirilmiş bir konuda kalem oynatmak, hele de çözümle ilgili bir şeyler söylemek çok zor bir iş. Herkesin kendi değer yargısı ve ideolojisi temelinde bakmaya alıştığı bir soruna ilişkin söylenen her söz birilerini rahatsız edecektir. Bir de "optimum çözüm" gibi hiç kimsenin isteğini tam olarak temsil etmeyen bir öneri, belki de okuyup anlaşılmadan klişeleşmiş gerekçelerle mahkum edilecektir. Ama bu sorunun çözümü için ihtiyacımız olan, birbirimizi kendi doğrularımız çerçevesinde mahkûm etmek değil, anlamaya çalışmaktır. Anlamak ise emek ister. Tüm okuyuculardan sabırla bu emeği harcamalarını istirham ediyorum. Ondan sonra her şeyi tartışabiliriz.

"Çözüm için öncelikle onun mümkün olduğuna inanmak gerekiyor."

I.

ÇÖZÜMÜN ÖNKOŞULU: ETNİK MİLLİYETÇİ PARADİGMADAN KURTULMAK

Özünde milliyetçilik olan sorunların çözümü kolay değildir. Çünkü milliyetçiliğin romantik ve tepkisel bir yanı vardır. Milliyetçilik, insanların özel bir kimlik altında "ben"liğini okşayan, onları "biz" içinde güçlü bir bütünün parçası yapan ve "ötekiler"den ayrı ve özel tutan, bu nedenle de duygusal yönü ağır basan bir ideolojidir. Milliyetçiliğin ben-biz-öteki arasında kurduğu bu ilişki, kendinden olduğuna inandığı "hayali cemaate" duygusal bağlılık, kendinden olmadığına inandığı "ötekiler"e ise tepkisel karşıtlık üreten bir inancı da içinde barındırır. Bu inanç, bireyleri çok kolayca kendinden olana meyyal (taraftar), kendinden olmayana muhalif -yerine göre karşıt, hatta düşman- olmaya sevk eden bir tepkiselliğe yol açar. Bu romantik tepkisellik, milliyetçiliğin neden kitleler üzerindeki bu kadar etkili ve bu temelde doğan sorunların neden bu kadar içinden çıkılmaz olduğunu bize açıklar.

Öte yandan, Doğu Avrupa ve Balkan milliyetçilikleri ve tabii milliyetçiliği onlardan öğrenen her hareket gibi romantik ve tepkisel milliyetçiliklerin büyük bir çoğunluğu aynı zamanda etnik niteliktedir. Hatta bu milliyetçilikler devlet düzeyine çıkmış olsa da, yani teritoryal (ülke temelli) nitelik kazanmış görünse bile, özündeki etnik temeli hep korurlar. Bu tip milliyetçiliklerin en önemli özelliği ise, doğal bir olgu olarak gördükleri ulusu "aynı kökenden gelmek"le tanımlamalarıdır. O nedenle de dışlayıcıdırlar. İşte bu tip milliyetçiliklerin bu dışlayıcı niteliği etnik sorunların da en önemli nedenlerinden birini oluşturmaktadır.

> "Her etnokültürel grubun ulus olma potansiyelini içinde barındırması, "devlet-ulus"ları fazlasıyla ürkütür ve bu farklılıklara kuşkuyla bakmalarına yol açar."

> Etnik milliyetçilik, tarafların etnik sorunun çözümünü zorunluluk ya da gerekliliklerde değil, ideallerde aramalarına neden olarak çözümsüzlüğü beraberinde getirir.

Sorunun Temeli: Türdeş Ulus-Devlet İdeali

Etnik milliyetçiliğin "hayal ettiği cemaat" doğal ve aynı kökenden gelmekle tanımlanınca kaçınılmaz olarak toplum etnokültürel açıdan türdeş sayılacaktır. Bu durumda siyasi yapı da türdeşçi/asimilasyonist ulus-devlet olacaktır[2].

Kurgusal olarak ulus-devlet, ülke sınırlarıyla ulusun sınırlarının mutlak örtüştüğünden hareketle her devletin tek bir ulus barındırdığı, her ulusun da tek bir devleti olduğu inancına dayanmaktadır. Bu da kimi yerlerde ulusun kültürel türdeşliğe sahip tek bir bütün olduğu, dolayısıyla içinde hiçbir kültürel farklılık barındırmadığı iddiasını beraberinde getirmektedir. Bu iddia gerçeği yansıtmadığı için devletler bu iddiayı doğrulama çabasına girişirler. Bu da asimilasyon dediğimiz türdeşleştirici politikaların en önemli nedeni olur.

Bu tepeden inme uluslaştırma sürecinde devletler genellikle toplumun "etnokültürel türdeşleşme"sini toplumsal tutunumun ve siyasal birliğin önkoşulu olarak görürler. Özellikle de milliyetçiliğin etkisiyle her etnokültürel grubun ulus olma potansiyelini içinde barındırması, bu "devlet-ulus"ları fazlasıyla ürkütür ve bu farklılıklara kuşkuyla bakmalarına yol açar. O nedenle ulus-devletler, bunları tek ve bütüncül bir kimlik içinde özümsemek için çaba harcarlar.

Bu durum, özellikle tarihsel ve sosyolojik birikimi ulus olmaya yetmeyen ülkelerde, bu projenin planlı bir toplumsal mühendislik yoluyla, özellikle dil, kültür, eğitim ve nüfus alanında sert normatif önlemlerle, sembolik ritüelleri ön plana çıkartarak ve gerekirse zor kullanarak uygulamaya geçirilmesine neden olur.

Sonuçta aidiyet ve sadakatin tam olduğu, yani tüm toplumu tanımlayan, içine alan, tüm halkın da mutlak ve koşulsuz ona bağlandığı bir ulusal kimliğin inşa edildiği varsayılır. Türdeşlik siyasal birlik ve toplumsal beraberliğin ön koşulu gibi algılandığı için bu ulusal kimlik, oldukça totaliter ve etnik, dilsel, dinsel, mezhepsel, kültürel farklılıklara iyi gözle bakmayan, onları tanımlanmış kimlik içinde asimile olmaya zorlayan bir eritme potası işlevi görür. Böylece tüm toplum da, sadece siyasal değil, aynı zamanda kültürel açıdan da tam türdeş olmaya zorlanır. Bu türdeş ve bütüncül "biz"e katılmayanlar, ne olurlarsa olsunlar "öteki" olarak algılanır, siyasal ve toplumsal olarak ötelenirler. Hatta hukuken olmasa da siyaseten "yabancı" gibi muamele görürler.

Kısırdöngü: Etnik Milliyetçilikler Savaşı

Etnik sorunların en önemli kaynağını da, temelde bu ulus-devletin etnik milliyetçi politikaları ve ona karşı aynı mantıkla hareket eden etnik grupların başlattıkları milliyetçilikler oluşturmaktadır. Şekil 1'de de görüleceği üzere, devlet etnik milliyetçilik temelinde toplumu etnokültürel açıdan türdeşleştirmek için asimilasyon çabasına girişince, bu politika tam tersi sonuç doğurarak etnokültürel farklılıkların

uyarılmasına neden olur. Asimilasyon politikalarını etnokültürel varlığına tehdit olarak gören etnik gruplar yaşadıkları "kimlik kaybı korkusu"yla kimliklerini daha çok vurgulama ihtiyacı hissederler. Bunun için de kimliksel hak taleplerinde bulunmaya başlarlar. Sonuçta bu süreç etnik grubun da etnik milliyetçiliğe yönelmesine neden olur. Yani asimilasyona karşı kimliklerini güvence altına almak ve devam ettirmek adına ayrı bir ulus ve siyasi yapı içinde örgütlenme mücadelesine girer. Bu durumda devlet de, etnik grup milliyetçiliğini kendi güvenliğine bir tehdit olarak algılayıp, bölünme korkusuyla güvenlik ihtiyacı hissetmeye ve daha sert güvenlikçi ve asimilasyonist bir anlayışla hareket etmeye başlar. Böylece bir kısırdöngüye girilmiş olur.

Bu kısırdöngü içinde etnik milliyetçilik, devleti etnokültürel alanı siyasal yapının zorunlu bir parçası olarak inşa etmeye ve toplumu türdeşleştirme ve/ya bunu konsolide etmeye zorlarken, etnik grubu da aynı yönde motive ederek kendi ayrı etnik yapısını (kimliğini ve yönetimini) kurmaya iter.

Sonuçta bu tip milliyetçilikler, "öteki"nden beslenerek birbirlerinin en önemli destekleyicileri olurlar. Birisi varsa, diğeri de mutlaka doğar. Tarafların zihniyeti bu oldukça da yaşanan bu "milliyetçilikler savaşı" karşılıklı güvensizliği artırarak bir kısırdöngünün süreklilik kazanmasına yol açar ve çözüm de mümkün olmaz. Çünkü etnik milliyetçilik, tarafların etnik sorunun çözümünü zorunluluk ya da gerekliliklerde değil, ideallerde aramalarına neden olarak çözümsüzlüğü beraberinde getirir.

"Bu tip milliyetçilikler, "öteki"nden beslenerek birbirlerinin en önemli destekleyicileri olurlar. Birisi varsa, diğeri de mutlaka doğar."

Şekil 1- *Etnik Milliyetçilik Döngüsü*

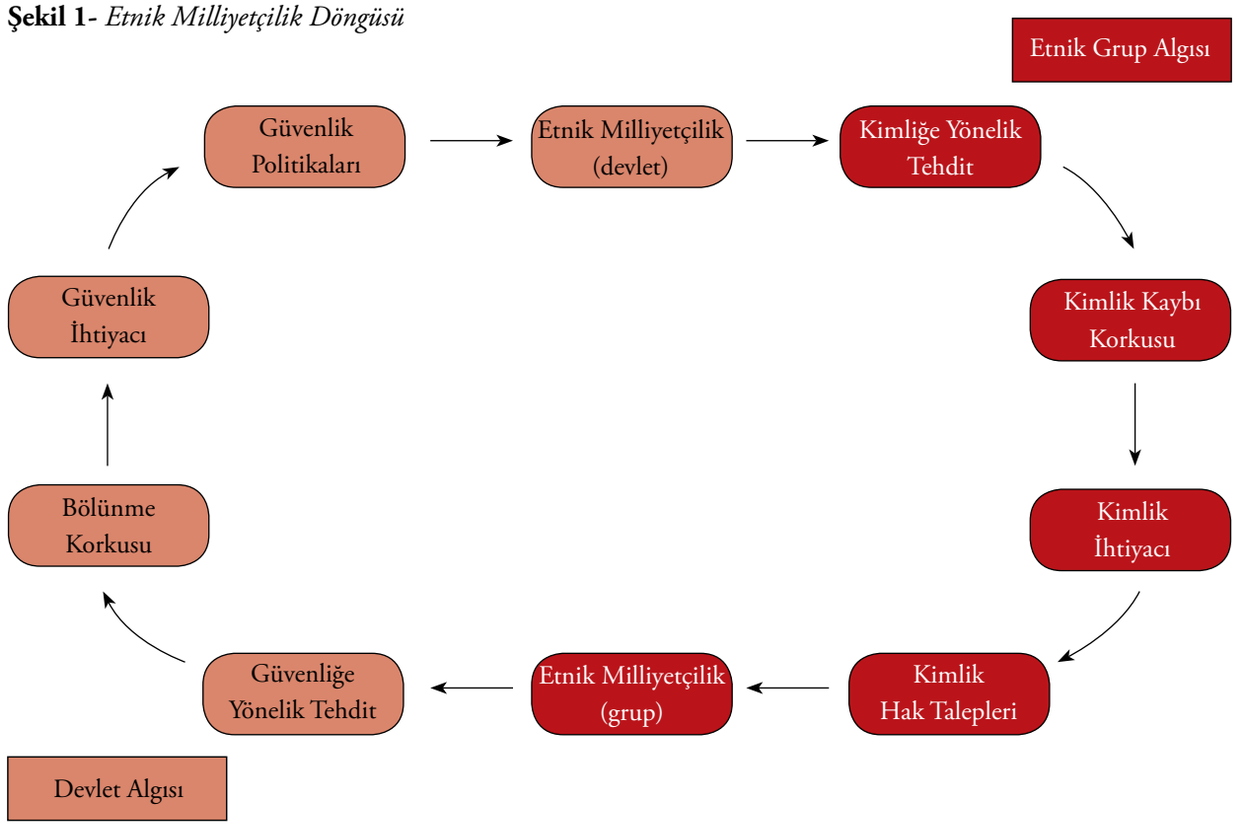

> Etnik kimlik bilinci ve hareketi bir kere doğduktan sonra koşullara bağlı olarak her zaman siyasallaşma ve kitleselleşme potansiyeli taşır.

> Devletin etnik milliyetçilik ve ulus-devlet modelini revize etmesi, gerçekçi olmayan "kültürel türdeşlik efsanesi"nden ve bunun yansıması olan norm ve uygulamalardan kurtulması, çözümün önkoşuludur.

Öte yandan, özünde bu tip milliyetçilik anlayışları olan sorunların 19. Yüzyıldan bu yana görüldüğü gibi "milliyetçilikler çağı" devam ettiği sürece "mutlak çözümü" de yoktur. Çünkü bu çağda etnik kimlik bilinci ve hareketi bir kere doğduktan sonra koşullara bağlı olarak her zaman siyasallaşma ve kitleselleşme potansiyeli taşır.

Tarihsel örneklerine de baktığımızda, taraflar etnik milliyetçilikten kurtulabildiği oranda bu sorunları çözüm yoluna koymuşlarsa da, özellikle etnik grubun bu anlayıştan tam arınamaması nedeniyle mutlak anlamda bir çözüm gerçekleşmemiştir. Kuzey İrlanda, Bask, Quebec, Korsika, Flaman, İskoç sorunu gibi kökenleri tarihin derinliklerinde olsa da, esasen 20. yüzyıl başlarında milliyetçiliğin etkisi altında yeni bir ivme kazanan bu sorunlar, yüzyıl boyunca konjonktüre bağlı olarak değişik biçimlerde hep var olmuşlar, hatta sorunun büyük oranda çözüldüğü bugün bile etnik milliyetçi idealler (bağımsızlık) peşinde koşan belli bir kesim hep olmuştur.

Çözüm: Etnik Milliyetçiliğin Ötesine Geçmek

Her devlet mutlak surette ortak bir kamu kültürü çerçevesinde siyasal birlik ve beraberliğe ihtiyaç duysa da, bunun ille de dil, din, soy/köken, değerler, adet ve gelenekler, zevk ve eğlenceler, giyim tarzları gibi hayatın her alanında tekil bir ortaklık/benzerlik anlamında "toplumsal türdeşliği" gerektirdiğini söylemek zordur. Nitekim bu tarzda toplumsal türdeşliği değil, toplumsal farklılıkları koruyan ABD, İtalya, İngiltere gibi birçok toplum çok daha güçlü bir siyasal birlik ve beraberlik gösterebilmektedir. Tabii tersine bu farklılıklardan kaynaklanan sorunlarla boğuşmak zorunda kalan onlarca toplum da gösterilebilir. Ama bu toplumların yaşadıkları sorunların kaynağı, aslında doğrudan bu farklılıklar değil, güçlü ve kapsayıcı bir kamu kültürünün yokluğudur.

Dolayısıyla devletin etnik milliyetçilik ve ulus-devlet modelini revize etmesi, gerçekçi olmayan "kültürel türdeşlik efsanesi"nden ve bunun yansıması olan norm ve uygulamalardan kurtulması, çözümün önkoşulu olarak kendini dayatmaktadır. Zaten asıl olan, toplumun tüm değerlerinin birbirine benzemesi değil, "güçlü bir kamusal alan" oluşturacak düzeyde ve yeterlilikte ortak değerler üretmesidir. Bunun için milliyetçiliği tüm toplumu ve onların tüm değerlerini tanımlayan ve birbirine benzetmeye çalışan bir "totaliter inanç sistemi" olmaktan çıkartıp, tüm vatandaşlara ait olan kamusal alanı koruyacak bir "vatanseverlik" düşüncesine yönlendirmek gereklidir.

Bununla birlikte çözüm için önkoşul, öncelikle devletin kesin olarak bu etnik milliyetçilik paradigmasından kurtulmasıdır. Fakat aynı şeyi öncelikle ya da eşzamanlı olarak etnik hareketlerin yapmasını beklemek gerçekçi olmayacaktır. Çünkü devletin kendini rasyonalize edebileceği bir kurumsal ve normatif yapısı ve zorunlulukları ile onu etkileyen çeşitli iç ve dış dinamikler bulunmaktadır. Fakat aynı şeyi bu etnik hareketler için söylemek zordur. Ayrıca etnik sorunu doğuran asli neden devletin bu anlayışıdır.

Etnik hareketlerse genelde buna karşı gelişen birer tepki hareketidir. Bu tepki hareketleri ayrı kimlik ve statü amaçladıkları sürece kaçınılmaz olarak etnik milliyetçi karaktere (niteliğe ve yöntemlere) sahiptirler. Etnik gruplar, birer proto-ulus oldukları için, bu temelde siyasal bir hareket başlattıkları anda giydikleri elbise farklı olsa da, milliyetçilik yapmaktan başka şansları yoktur. Yani bunlar kendisini özgürlükçü, liberal, demokrat ya da sosyalist bir hareket olarak niteleyerek milliyetçi paradigmanın dışında kaldığını ileri sürse de, aslında tüm talepleri ve yöneldiği amaç milliyetçiliğin önerdikleriyle aynı olacaktır. O yüzden etnik hareketlerin, ancak devlet bu önkoşulu yerine getirdikten sonra bu paradigmadan kurtulması beklenebilir.

Zaten bu nedenle de, çözümün odağında bu etnik milliyetçi hareketlerin talepleri değil -çünkü bunların mutlak tatmini mümkün değil-, bu hareketlerin etkisi altına girebilecek etnik grubun ihtiyaç ve şikâyetleri olmalıdır. Etnik milliyetçilik döngüsünün kırılması da buna bağlıdır.

Ayrıca bu hareketlerin yok edilmesi de çözümün asli parçası olarak görülmemeli, çünkü bu da mümkün değildir. Ama yine aşağıda anlatacağımız biçimde, bu hareketlerin toplumsal ve siyasal düzlemde kitleselleşerek parçalayıcı bir nitelik kazanmasının önlenmesi çözümün odaklanması gereken en önemli husus olmalıdır.

Bu teorik perspektiften bakıldığında, Türkiye'deki Kürt sorununun temelinde de gerek devlet, gerekse etnik grup (Kürtler) düzeyinde benimsenmiş olan etnik milliyetçilik anlayışının yattığı söylenebilir. Çok uluslu, çok dinli yani aslında çok farklı kimlikleri barındıran bir imparatorluğun ardılı olan Türkiye de, tüm çağdaşları gibi yeni döneme uygun bir siyasal yapı oluşturmak için tarihsel ve sosyolojik birikiminin tüm yetersizliğine rağmen ulus-devlet olmaya çalışmıştır. Bu çerçevede önce bağımsızlığını kazanmış olan devletin, daha sonra ulusunu inşa etmeye çalıştığını görüyoruz. Fakat ulus-inşasının temelleri belki de çok talihsiz olarak, nazizm ve faşizmin Avrupa'da egemen olduğu bir atmosferde atıldı. Cumhuriyet kurulurken ulusal kimliğin, vatandaşlık ve toprak esaslı Fransız modeline göre inşası öngörülmüşken, ulus-inşasının yoğunlaştığı dönemde 1930'ların uluslararası atmosferi altında, ulusal kimliği etnik temele dayandıran Alman modelinin etkili olduğu görülüyor. Bundan sonra da Türk ulusal kimliği zamana ve gelişmelere paralel olarak her iki modeli de içinde barındıran bir hal aldı. Ama değişmeyen özelliği, yerine göre kültürel, yerine göre etnik temelde kendini gösteren türdeşlik isteği oldu.

Netice itibarıyla, şu anda Türkiye'de Kürt sorununun çözümündeki en önemli çıkmaz da, karşılıklı olarak birbirinden beslenen ve bir kısırdöngü oluşturan bu etnik milliyetçi anlayıştan kaynaklanmaktadır[3]. O nedenle temelde bu anlayışı değiştirmeden hiçbir çözüm çabası ve önerisi uygulamada karşılığını bulamaz. Çünkü sorunun nedeni, çözümün parça-

"Çözümün odağında bu etnik milliyetçi hareketlerin talepleri değil, bu hareketlerin etkisi altına girebilecek etnik grubun ihtiyaç ve şikâyetleri olmalıdır."

> Kürt sorununun çözümündeki en önemli çıkmaz, karşılıklı olarak birbirinden beslenen ve bir kısırdöngü oluşturan bu etnik milliyetçi anlayıştan kaynaklanmaktadır.

sı olamaz. Aynı zihniyet, soruna hep aynı paradigmayla bakılmasına, aynı paradigma ise hep aynı çıkmazlara girilmesine yol açar.

Burada devletin mevcut haliyle esasen herkesi kapsayıcı bir ulusal kimliğe dayandığı iddiasında bulunmasının, örneğin ulusal kimliğin (Türklük) herkesi içine alan bir tanıma sahip olduğunu söylemenin fazla bir anlamı yoktur. Çünkü bu kimlik altında yıllar boyunca yürütülen asimilasyon politikaları hafızalarda canlılığını korumaktadır. O nedenle mevcut duruma yeni anlamlar yükleme ve bunun üzerinden söylem üretme kolaycılığını bir kenara koymak, etnik milliyetçilik uygulamalarından uzak norm ve eylemler geliştirerek buna paralel kapsayıcı bir dil kullanmak gerekir. Çünkü artık bu konuda sorun inandırıcılıktır. Sözlerle inandırıcılık devri ise kapanmıştır. İnandırıcılığınızı eylem, uygulama ve normlara yansıtmak zorundasınız.

Kısacası, soruna öncelikle etnik milliyetçi paradigma dışından bakmayı sağlayan bir zihniyet değişimi gereklidir. Ancak bu şekilde çıkmazdan kurtulmak mümkün olabilir. Etnik milliyetçi paradigma sürdüğü müddetçe ne soruna insani yönden bakılması ne de kültürel hakların verilmesi mümkün olunabilir. Dolayısıyla ne bölünme korkusu ne de ayrılıkçılık tehdidi sona erer. Tüm bu nedenlerle Kürt sorununda çözümün önkoşulu, devletin ve Kürtlerin etnik milliyetçi yaklaşımlarla hareket etmemesidir.

II.

ÇÖZÜMÜN HAREKET NOKTASI: "KİMLİK İHTİYACI"NIN KARŞILANMASI

Bir etnik sorunun optimum çözümü, öncelikle hem devletin hem de etnik grubun endişelerinin giderilmesine bağlıdır. Bu durumda çözüm ancak "devletin güvenlik ihtiyacı" ile etnik grubun "kimlik ihtiyacı"nın karşılandığı noktada oluşabilir. Bu açıdan bakılınca çözüm konusunda iki yanlış noktadan hareket edildiğini ileri sürebiliriz: Bunlardan ilki, "Kürt sorununu PKK'ya endekslemek". Bu, devletin güvenlik ihtiyacının karşılanmasını imkânsız kılarak çözüm yolunu tıkıyor. İkincisi, "hakları terörle mücadeleye endekslemek". Bu da Kürtlerin kimlik ihtiyacının karşılanmasını imkânsız kılıyor.

Bu durum sonuçta tarafların ilk bölümde belirttiğimiz kısırdöngü içine girmelerine ve sorunu çözümsüzlüğe mahkûm etmelerine neden oluyor. Bu fasit daireden çıkmak ve çözümün yolunu açmak ancak devletin güvenlik ihtiyacını karşılamaya dönük olarak "PKK ve Kürt sorununu birbirinden ayırmak"la ve Kürtlerin kimlik ihtiyacını karşılamak için "demokratik devlet olmanın gereği olarak hakları vermek"le mümkün görünüyor.

Odak Sorunu: Kürt Sorununu PKK'ya Endekslemek

Çözüm stratejisinin hareket noktası bağlamında üzerinde duracağımız ilk konu çözümün odağında yer alacak temel sorunun ne olması gerektiğidir. Yani biz her şeyden önce neye çözüm aramalıyız? PKK terörüne mi yoksa Kürtlerin kimlik taleplerine mi? Aslında bunların kesiştiği yerde bir de Kürt milliyetçiliği sorunu (kamuoyuna yansıyan berraklaşmış haliyle statü talebi) var. Fakat bu Kürt milliyetçiliği hiçbir biçimde tarafların (hem dev-

> "Kürt sorununa çözüm arayışları konusunda tarafların tutumunda göze çarpan ortak nokta, öncelikli olarak PKK'ya odaklanılmasıdır."

> Kürt sorununu PKK ile eşdeğer görmek, Kürt sorununa PKK üzerinden bakmak, dolayısıyla çözümü de oralarda bir yerde aramak sorunlu bir yaklaşım.

letin hem PKK'nın) üzerinde durmak istemediği bir alan gibi gözüküyor. Her halde devlet için bu fazla soyut ve teorik bir sorun olarak görülürken, sol temelli PKK da kendi kimliğine aykırı olduğu için buna vurgu yapmıyor. Ama sorunun önemli bir boyutunu bunun oluşturduğuna hiç kuşku yok. O nedenle buna, çözüm çerçevesinde ele alınan konularla doğrudan ilgili olduğu oranda değinmeye çalışacağız.

Kürt sorununa çözüm arayışları konusunda göze çarpan ortak nokta, tüm tarafların öncelikli olarak PKK'ya odaklanmasıdır. Bu açıdan devletin Kürt sorununu terörle mücadele konseptine dayandıran anlayışıyla PKK'nın Kürt sorununu kendiyle eşdeğer kılma ve gösterme çabası arasında fark yoktur. Her ikisi de aslında "Kürt sorunu=PKK" varsayımına dayanmaktadır. Bu ise Kürt sorununa yalnızca PKK üzerinden bakılmasına, çözümün de bu çerçevede aranmasına yol açmaktadır. Fakat Kürt sorununu PKK ile eşdeğer görmek, Kürt sorununa PKK üzerinden bakmak, dolayısıyla çözümü de oralarda bir yerde aramak sorunlu bir yaklaşım.

Kürt sorunu ile PKK arasında bir iç içe geçmişlik olduğuna ve sorunun önemli boyutlarından birini de PKK'nın oluşturduğuna kuşku yok. Hatta son 30 yılda Kürt sorununu Türkiye'nin gündemine taşıyan da PKK. Ama bu, iddia edildiği gibi[4], Kürt sorununun mutlak surette PKK'ya endekslenmesini gerektirmez. Çünkü PKK yokken de Kürt sorunu vardı. Yani Kürt sorunu PKK'nın değil, PKK Kürt sorununun bir sonucudur. Bir başka deyişle, PKK ile Kürt sorunu arasındaki "sebep-sonuç ilişkisi"nde Kürt sorunu "sebep", PKK "sonuç"tur. Dolayısıyla esas sorun PKK değil, PKK'yı doğuran ve ondan beslendiği Kürt sorunudur. O nedenle esasen terörün ve PKK'nın arkasındaki büyük resme bakmalı, çözüm için hareket noktası da orası olmalıdır.

Biz pek çok konuda olduğu gibi, bu konuda da hep sonuç odaklı düşünüyoruz. Politikalarımızı, stratejilerimizi ve çözümlerimizi sonuca göre belirlemeye çalışıyoruz. Herhalde hemencecik sonuç alma kolaycılığının bir ürünü bu anlayış. Hâlbuki "sebeb"i ortadan kaldırmadığınız sürece, aynı "sonuç" farklı biçimlerde karşınıza çıkmaya devam edecektir. Cumhuriyetin kuruluşundan bu yana Kürt sorununda fasit bir daire içinde dolanıp duruyorsak, bunun nedeni bu yanlış bakış açısıdır. O nedenle esas politikaların üretileceği, çözümün aranacağı, stratejilerin yöneleceği yer "sebep" olmalı, "sebeb"e odaklı, onu ortadan kaldırıcı bir bakış açısı geliştirilmeli.

Fakat kamuoyundaki tartışmalara bakınca, sanki Kürt sorunu PKK'nın bir sonucuymuş gibi bir hava var. Bu bağlamda da Kürt sorunu çerçevesinde öncelikle ve bazen de sadece terörle mücadele, PKK ve onun üzerinden BDP'nin muhataplığı gibi konular konuşuluyor. Doğal olarak PKK ve BDP açısından bu, Kürtlerin tek temsilcisi olmaya yol açacağından istendik bir durum olabilir. Ama gariptir ki, kimi açıklamalara ve kültürel haklar konusundaki açılımların yetersizliğine bakılırsa sanki hükümet de geçmişteki alışkanlığı sürdürürcesine konuya aynı şekilde yaklaşıyor. Ayrıca açıklanan son stratejinin arka planında böyle bir

yaklaşım olduğu seziliyor. Örneğin, bir yandan doğrudan halkın muhatap alınacağı söyleniyor –ki halkın bir bütün olarak muhatap alınacağını söylemek, kendi bildiğini yapmak anlamına gelebilir-, öte yandan "PKK'nın muhatap alınmayacağı" ama "parlamentodaki uzantılarıyla müzakere edilebileceği" dile getiriliyor. Herhalde hükümet Kürtlerin kimlik sorununu çözmenin yapısal ve zihniyet/algısal değişimle mümkün olduğunu bildiği ve belki de bunları yapma konusundaki isteksizliği/kuşkuları nedeniyle konuya bu şekilde yaklaşıyor.

Ama yürütülen ve üretilen stratejilerin de en büyük açmazı burada yatmaktadır. Çünkü devlet açısından Kürt sorununu doğrudan ya da dolaylı olarak PKK'ya endeksleyen bir stratejinin öncelikler sıralamasında, kaçınılmaz olarak terörle mücadele ve PKK'nın tasfiyesi en başta yer alırken, Kürtlerin kimlik sorunu ve kültürel haklarına, buna bağlı veya sonra ele alınması gereken bir konu olarak bakılacaktır. Bu, hakları teröre bağımlı kılan, dolayısıyla da PKK'yı doğrudan muhatap haline getiren bir anlayışın benimsenmesi anlamına gelecektir.

Bu haliyle burada tam da Çandar'ın eleştirdiği noktanın çözüm için hareket noktası olması gerektiğini bir kere daha iddia etmiş oluyoruz. Çandar, benim yukarıda sözünü ettiğim yaklaşımı "*yıllar boyu genel kabul gören bir klişe*" olmakla eleştirerek şöyle diyor: *"Farklı şekillerde ifade bulan ve ilk bakışta doğru görünen bu yaklaşım, bugün geçerliliğini yitirmiştir. Çünkü PKK çözülmeden, dolayısıyla onun tartışmasız ve rakipsiz 'tek otoritesi' konumundaki Abdullah Öcalan'ın durumu ele alınmadan ve PKK'nin silahlarını bırakması sağlanmadan, Kürt Sorunu'nun çözülebilmesi imkânsızdır[5]."*

Fakat Çandar'ın söyledikleri aslında gerçeği tam olarak yansıtmıyor. Çünkü Kürt sorununu PKK'dan ayrı ele alma yaklaşımı başından beri sadece söylem düzeyinde dile getirilmiş, hiçbir hükümet konuya gerçek anlamda bu ikisini birbirinden ayırarak yaklaşmamıştır. Bir başka deyişle, bu yönde politika değil, sadece söylem üretilmiştir. Bunun da nedeni, hükümetlerin Kürt Sorunu konusunda ciddi bir çözüme yönelmekten çekinmeleridir. Çünkü bu asimilasyonist türdeş ve katı üniter ulus-devlet anlayışında ciddi bir takım değişiklikleri ve demokratikleşme yönünde önemli adımların atılmasını beraberinde getirecekti. Bu nedenle sanki bu ikisini birbirinden ayırıyormuş gibi bir söylem üzerinden gerçekte PKK ve terör odaklı politikalar üretilmiştir. Bunun en önemli göstergesi son beş yıla kadar Kürt sorununun çözümüne ilişkin doğru dürüst bir adım atılmamış olmasıdır. Dolayısıyla bu yaklaşım modası geçmiş bir bakış açısını değil, aksine mantıklı olduğu halde gerçekte uygulamaya yansıtılmamış bir bakış açısını temel almaktadır. Pekiyi bu mümkün mü?

Çözüm: PKK ve Kürt Sorununu Birbirinden Ayırmak

Kürt sorununu PKK'ya endekslemekten alıkoyan ve PKK ile Kürt sorununu önemli oranda birbirinden ayırmamızı mümkün kılan iki önemli gerekçemiz bulunmaktadır: (i) Kürt sorunu her şeyden önce "insani bir

> "Çözümün aranacağı, stratejilerin yöneleceği yer "sebep" olmalı, "sebeb"e odaklı, onu ortadan kaldırıcı bir bakış açısı geliştirilmeli."

> Sorunun temelinde bir kimliğin algılanan bir tehdide karşı savunulması güdüsü yani "toplumsal güvenlik" yatmaktadır.

sorun"dur ve (ii) Kürt milliyetçiliği ve PKK yeterli halk desteğini halen elde edememiştir.

İnsani Bir Sorun Olarak Kürt Sorunu

Çözüm odağına ilişkin iddialarımın geçerli olabilmesi her şeyden önce sorunun iyi teşhis edilmesine ve tanımlanmasına bağlıdır. Zira çözümler sorunun nasıl tanımlandığına göre değişir. Bu açıdan Kürt sorununun ne olduğu ve nasıl tanımlanması gerektiği ile başlamak gerekir.

Günümüzde çok boyutlu ve girift bir hal almasına karşın özünde Kürt sorunu, çoğunluktan farklı bir etno-kültürel kimliğin korunması, güvence altına alınması, serbestçe, korkusuzca ifade edilebilmesi ve gereklerinin yapılabilmesi sorunudur. Bu sorunun temelinde bir kimliğin algılanan bir tehdide karşı savunulması güdüsü yani "toplumsal güvenlik" yatmaktadır[6]. Toplumsal güvenlik sorunu sadece bir grubun kolektif güvenlik sorunu değil, aynı zamanda ve her şeyden önce bireysel düzeyde hissedilen bir insani sorundur[7].

Dolayısıyla bireylerin kimliklerinin tanınması talebiyle harekete geçmelerine neden olan, doğal bir ihtiyaç olarak görülmesi gereken kimliğin kaybedilmesi korkusu ise, o halde Kürt sorunu, öncelikli olarak bir "siyasi statü" meselesi değil, kimliğin korunması ihtiyacından kaynaklanan, insan hakları gibi doğuştan sahip olunması gereken kültürel haklarla ilgili son derece "insani" bir sorundur (bkz. Şekil 2). Bu nedenle çözüm çabalarının odaklanması gereken asli ve acil yön siyasi değil, insani boyutta yatmaktadır.

Bununla birlikte bu yaklaşım, günümüzde sorunun başka boyutlar kazandığı gerçeğini yadsımaz. Elbette bu insani sorun, devletin yanlış uygulama ve Kürt siyasetinin kimi talep ve yöntemleriyle farklı boyutlar kazanmış, böylece etno-dilsel kimlik taleplerinin ötesinde ortaya bir de şiddet içeren etnik milliyetçilik sorunu çıkmıştır (bkz. Şekil 2). Ama sorunun bu boyutlarının halli de ancak ve öncelikli olarak insani boyutun halline bağlıdır. Geldiğimiz aşama itibarıyla Kürt milliyetçiliğinin soruna artık sadece "insani bir kimlik sorunu" değil, aynı zamanda "siyasi bir statü sorunu" olarak baktığı doğru olsa bile, bu insani sorun çerçevesinde yapılması gerekenleri geçersiz kılmaz. Aksine tüm bu sonuçları ortadan kaldırmak için de asli soruna odaklanmalı ve öncelikle onu çözmelisiniz.

Şekil 2- *Kürt Sorununun Niteliği ve Dönüşümü*

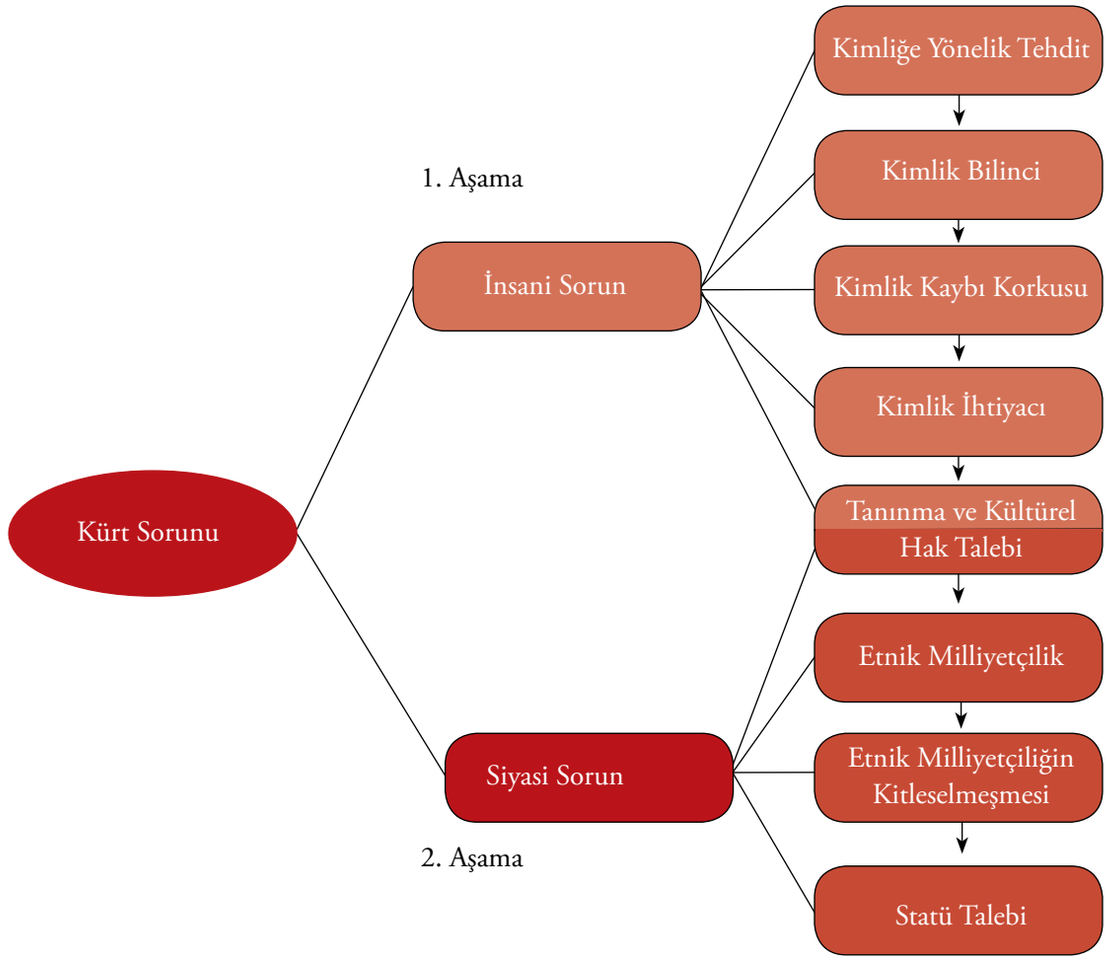

Kürt Milliyetçiliğinin Toplumsal Tabanı ve Gücü

PKK ile Kürt sorununun ayrı değerlendirilebileceğine ilişkin iddiamızın geçerli olabilmesi için, PKK'yı (ve BDP'yi) bu kadar öne çıkaran siyasal ideolojinin yani Kürt milliyetçiliğinin toplumsal karşılık bulma düzeyi ve gücünü ortaya koymamız gerekir. Çünkü söz konusu ayrımın geçerli olabilmesi, ancak Kürt milliyetçiliğinin kitlesel destek bulma düzeyinin düşüklüğüne bağlıdır. Bir başka deyişle, bu düzeyin yeterince güçlü olması (mesela yarıdan fazlaysa) Kürt sorununun artık bir kimlik değil, statü sorunu haline geldiğini gösterir. Bu durumda ise kimliğin korunması ve kültürel hakların verilmesi bu sorunu çözmede yetersiz kalacaktır.

Pekiyi, Kürt milliyetçiliğinin kitleselleşip kitleselleşmediğini ve bir toplumsal hareket oluşturup oluşturmadığını nasıl anlayacağız? Bir kere, milliyetçiliğin toplumsal karşılığının üç farklı boyutta tezahür edebileceğini belirtmeliyiz[8]. Milliyetçilik toplumda "duygu" boyutunda var olabilir. Bu milliyetçiliğe zemin hazırlayan bir kimlik bilincinin varlığına işaret eder.

> "Türkiye'de güçlü bir Kürtlük bilincinden ve gittikçe güçlenen bir Kürt milliyetçi ideolojisinden söz edebiliriz."

> Kürtlerde yaygın ve güçlü bir kimlik bilinci söz konusudur. Bu da zaten mutlaka bu duruma uygun politikalar geliştirilmesini zorunlu kılmaktadır.

Milliyetçiliğin aydınlar ve toplum liderlerinde bir "düşünce" olarak karşılık bulması ise ideolojinin doğması anlamına gelir. Bu durumda, aydın ve liderlerin bu ideolojiyle toplumsal duyguya yön verme iradesi ve çabası söz konusudur. İdeolojinin toplumsal duyguyla bütünleşmesi ve kitleleri peşinden sürüklemesi ise milliyetçiliğin "toplumsal hareket" boyutu kazanması anlamına gelir ki, gerçek bir milliyetçi hareketin varlığından ancak böyle bir durumda söz edilebilir ve siyasal bir statü arayışı da (özerklik, federasyon ya da ideal olarak bağımsızlık) ancak böyle bir durumda anlam kazanır. Kürt hareketi açısından böyle bir durumun ortaya çıktığı ise ancak Kürtlerin büyük kesiminin/çoğunluğunun bu ideallere sahip Kürt partilerini desteklemesiyle anlaşılabilir.

Bu teorik perspektiften hareketle, Grafik 1'de görüleceği üzere, Türkiye'de güçlü bir Kürtlük bilincinden ve gittikçe güçlenen bir Kürt milliyetçi ideolojisinden (BDP ve diğer Kürt partileri, aydınları) söz edebiliriz. Ayrıca milliyetçi liderlerin bu ideoloji bağlamında artık bir siyasi statü arayışı içinde olduğu da açıktır. Ama bu ideolojinin, halkın Kürtlük bilincini büyük oranda kapsayacak düzeye geldiğini ve onu kendi hedefleri doğrultusunda harekete geçirebildiğini, yani Kürt milliyetçiliğini güçlü bir toplumsal harekete dönüştürebildiklerini söylemek güçtür. Bunun için Kürtlerin çoğunluğunun BDP'ye oy vermediğini ve nihai ideallerini/statü arayışlarını paylaşmadıklarını görmek yeterlidir.

Grafik 1- *Kürt Milliyetçiliğinin Toplumsallaşma Düzeyi*

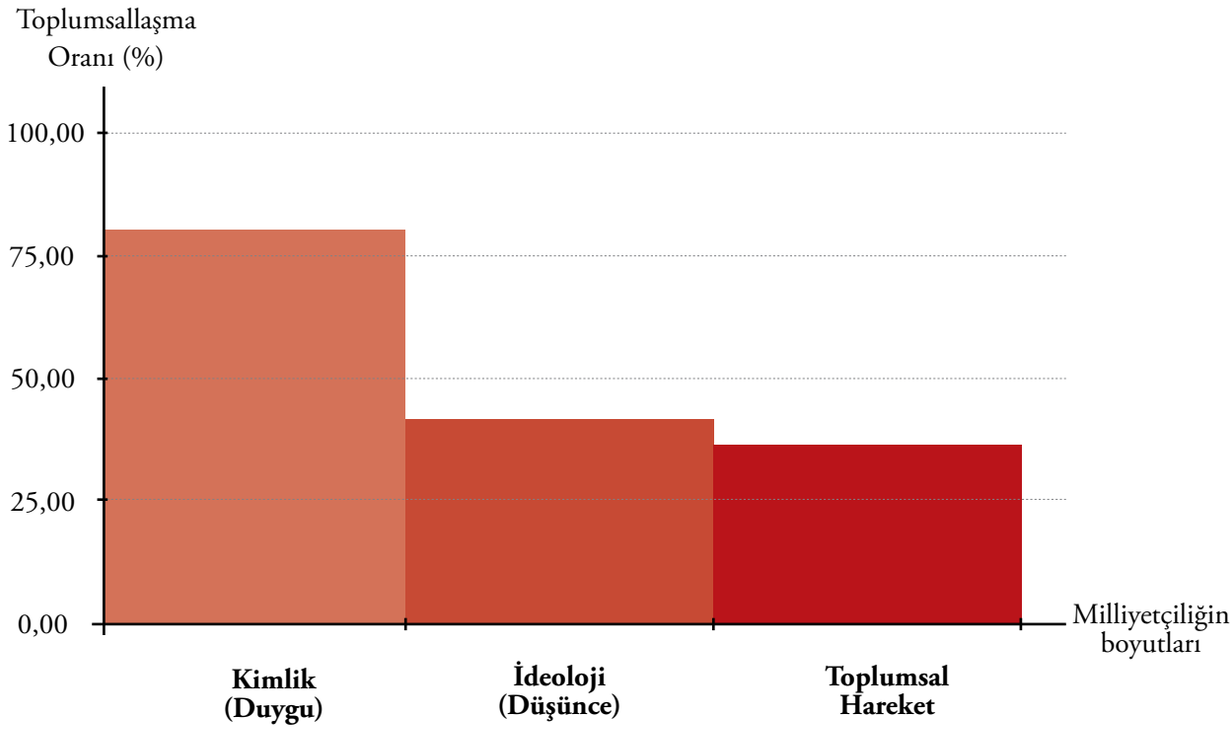

Hem Kürtlerin toplumsal yapısına hem de siyasal eğilimlerine ilişkin elimizdeki veriler de bu analizi doğrulamaktadır. Örneğin, Kürtlerin yaklaşık üçte biri doğu ve güneydoğu dışındaki illerde, Türklerin de hemen hemen aynı oranlarda Kürt yoğun illerde yaşıyor olması, aynı dine mensubiyetin yanı sıra bu iki toplum arasındaki evliliklerin fazlalığı (Kürt-Türk arasında akrabalık ilişkisi olanların sayısı 3,5 milyon)[9], hepsinden önemlisi uzun süredir devam eden asimilasyon politikalarından ve terörden kaynaklı sorunlara rağmen toplumsal düzeyde yaygın bir Kürt-Türk çatışmasının yaşanmaması, Kürtlerin Türkiye'ye entegre olma düzeylerinin/isteklerinin yüksek olduğuna ve geleceklerini halen Türkiye içinde gördüklerine işaret etmektedir[10]. Daha da önemlisi bu hareketin Kürt orta sınıfı olarak sayabileceğimiz işadamlarını, sanatçılarını ve birçok entelektüelli kendi hedeflerine (statü konusunda) ikna edemediği de görülmektedir. Orta sınıfı arkasına alamayan bir milliyetçi hareketin başarılı olma şansı ise çok zayıftır.

Bu sosyolojik durumun siyasal alanda karşılığının olduğunu da görüyoruz. Nitekim seçimlerde Kürt milliyetçiliğinin ana akımı olarak görebileceğimiz BDP'nin toplam Kürt oylarının ancak üçte birini alırken (son seçimde tahminen 7,5–8 milyon Kürt seçmenden 2,5 milyonu BDP'ye oy verdi[11]), iktidar partisinin yarıya yakın oy alması[12] yukarıdaki sosyolojik gözlemleri doğrulamaktadır. Yani Kürt milliyetçiliğinin toplumsal tabanı sanıldığı kadar güçlü değildir[13].

Bu durum Kürt kimlik bilincinin zayıf olduğu anlamına kesinlikle gelmemelidir[14]. Aksine artık Kürtlerde yaygın ve güçlü bir kimlik bilinci söz konusudur. Bu da zaten mutlaka bu duruma uygun politikalar geliştirilmesini zorunlu kılmaktadır. Ama her halükarda Kürtlerle ve Kürt sorunuyla BDP'yi ya da PKK'yı özdeşleştirmemek için yeterli gerekçemiz var.

Gelinen aşama itibarıyla PKK ile Kürt sorununu, PKK'nın statü arayışıyla Kürtlerin güvence ve hak arayışını ayırmanın beyhude bir çaba olduğu, bu bağlamda yapılan analizin de geçersiz olduğu iddia edilebilir[15]. Fakat böyle bir düşünce, Kandil'in ya da Diyarbakır'ın atmosferinin etkisi altında kalmaktan kaynaklanıyor da olabilir. Zira hep dağın arkasına bakmak, sürekli oraya kulak vermek böyle bir yargıya ve yanılgıya yol açabilir. Ama unutmayalım ki, PKK (ve BDP) Kürt siyasetinin belki en güçlü, en aktif ve en etkili aktörü olsa da Kürtlerin tek temsilcisi değildir.

Yaklaşım Sorunu: Hakları Terörle Mücadeleye Endekslemek

Yukarıda söylenenler bağlamında üzerinde durmamız gereken bir diğer konu ise, terörle mücadele ve Kürtlere verilecek haklar konusunda yapılan öncelikler sıralaması ve bu çerçevede kurulan sorunlu ilişki, yani "hakları terörle mücadeleye endekslemek".

PKK terörünün, can ve mal kaybı gibi somut sonuçlar üreten ve etkileri doğrudan hissedilen bir olgu olduğu için en acil çözüm bekleyen sorun olarak algılanması kaçınılmaz. Ama Kürt sorununu, her şeyden önce Kürtlerin "kültürel hakları" meselesi olarak ka-

"PKK (ve BDP) Kürt siyasetinin belki en güçlü, en aktif ve en etkili aktörü olsa da Kürtlerin tek temsilcisi değildir."

"Kürt sorununu, her şeyden önce Kürtlerin "kültürel hakları" meselesi olarak kabul etmeliyiz."

> “Terör” ile “haklar” arasında kurulacak bu türden formülasyonların hepsi sorunlu.

bul etmeliyiz. Çünkü zaten bu konudaki tutumlar PKK terörüne yol açtığı gibi, bu haklar verilmediği zaman etkileri dolaylı ama toplumu daha derinden sarsan sorunlara yol açıyor. Bu derin etkiler her zaman somut olarak görülemediği için de “önce terör meselesini halledelim, haklar meselesine sonra bakarız” deniliyor. Hatta “zaten terör sorunu çözüldüğünde ve PKK tasfiye edildiğinde bu sorun da çözülmüş olacak” diye düşünülüyor. Bir bakıma terör ve haklar arasında bir öncelik sıralaması yapılıyor ve “önce terörle mücadele, sonra haklar” deniyor. Hâlbuki “terör” ile “haklar” arasında kurulacak bu türden formülasyonların hepsi sorunlu.

Çünkü sonuçtan hareket ederek çözüm üretmeye çalışan böyle bir yaklaşım, hakların terör nedeniyle ya da dolaylı da olsa PKK ile müzakere sonucunda verilmesine yol açacak. Bu durumdaysa,

(i) bu hakları siz vermiş olmayacaksınız, silahlı mücadele sonucu zorla elde edilmiş olacak,

(ii) bu şekilde verilen haklar, Türkiye’deki büyük çoğunluk tarafından Kürt vatandaşlara doğal bir hakkın verilmesi olarak değil, PKK’ya verilen tavizler olarak algılanacak,

(iii) gayrı meşru bir hak arayışını mükâfatlandırarak, silahlı mücadeleyi Türkiye’deki hak arayışının meşru bir yolu haline getireceksiniz,

(iv) haklar bu yoldan elde edildiğinde daha fazlasının istenmeyeceğinin de hiçbir garantisi olmayacak. Çünkü milliyetçiliğin tatminini esas aldığınızda sürecin nerede duracağını kestirmek zor. Dolayısıyla ortaya çıkan bu belirsizlik, PKK temelli çözüm arayışlarına da, olası çözümlere de hep kuşkuyla bakılmasına yol açacaktır.

(v) Dahası, hakları silahların susmasına bağlamak, karşılıklı güvensizliğin varlığına delalet eder ki, böyle bir durum zaten karşılıklı olumlu adımlar atılmasını engeller. Nitekim Leyla Zana’nın “silahların Kürtlerin sigortası olduğunu” söylemesi de bunun bir yansımasıdır.

> Hak olan bir şey müzakere edilmemeli; gecikmeden ve derhal, tam ve eksiksiz olarak, demokrasi ve insan haklarının bir gereği olarak verilmeli.

Çözüm: Demokratik Devlet Olmanın Gereğini Yapmak

Hâlbuki devlet, meseleye birilerini muhatap alma ya da birilerini tatmin etme mantığından uzaklaşıp, anayasada geçen demokratik devlet olmanın gereğinden, vatandaşına zaten vermesi gereken özgürlük ve haklardan hareketle bakabilse, bu sorunların ya da kuşkuların hiçbiriyle uğraşmak zorunda kalmayacak. Çünkü bunlar için muhataba da, müzakereye de gerek yok. Zira hak olan bir şey müzakere edilmemeli; gecikmeden ve derhal, tam ve eksiksiz olarak, demokrasi ve insan haklarının bir sonucu ve gereği olarak verilmeli. Bu sayede halkın kimlik kaybı korkusunu ortadan kaldıran ve kimliğini garanti altına alan, samimi ve inandırıcı politikalarla kitleler büyük oranda teskin ve tatmin olur. Çünkü kitleler zorunluluk olmadıkça, yani kimliğin kaybı korkusunu yaşamadıkça ve toplumsal düzeye inmiş bir çatışmanın parçası olmadıkça siyasallaşmaz ve milliyetçi maceralara sürüklenmezler. Ve bunlar verildikten sonra başka sorunlar kalırsa, onu da muhataplarıyla (BDP ve/ya PKK) müzakere edersiniz.

Kısacası, Kürt sorununda izlenecek stratejinin özünü, öncelikli olarak PKK ve terörün bitirilmesine dayalı arayışlar değil, Kürtlerin kimlik ihtiyacının karşılanması ve güvence altına alınması oluşturmalı. Çözüm bekleyen temel sorun budur. Bu halledilebilirse, PKK'nın varlık nedeni de, gerekçesi de ortadan kalkar. Belki bu sayede Kürt siyaseti de şiddetten arınabilir. Buna rağmen terör devam ederse, artık karşınızda hiçbir makul gerekçesi kalmayan saf bir güvenlik sorunu var demektir. Onun da gereği kendi bağlamında yapılır.

> "Kitleler kimliğin kaybı korkusunu yaşamadıkça ve toplumsal düzeye inmiş bir çatışmanın parçası olmadıkça siyasallaşmaz ve milliyetçi maceralara sürüklenmezler."

III.

ÇÖZÜMÜN OLMAZSA OLMAZI: KÜLTÜREL HAKLAR

Geçen bölümde, Kürt sorununda tersine çevrilmiş bir varsayımdan yani PKK'nın Kürt sorununa yol açtığından hareketle, çözümün PKK ve terör odaklı aranmasının yanlış olduğuna değinmiş, aksine Kürt sorununun PKK'ya yol açtığından hareketle çözümün odağında Kürt sorununun olması, bu çerçevede de Kürtlerin kimlik ihtiyacını karşılamaya dönük olarak Kürt kimliğinin korunmasını ve güvence altına alınmasını sağlayacak kültürel hakların, herhangi bir muhataba gerek olmaksızın tam, eksiksiz ve gecikmeden verilmesi gerektiğine işaret etmiştim.

Gerçekten de tarafların çözümü zorunluluklar yerine kendi idealleri̇nde aramaları sorunu kısırdöngüye mahkûm eden bir başka hususdur. Hâlbuki çözüm için en iyi hareket noktası "olmazsa olmazlar"dır. Kürt sorununun çözümünde olmazsa olmaz ise, kültürel haklardır. Çünkü iddiamız o ki, halen herhangi bir muhataba ve müzakereye gerek olmaksızın tam, eksiksiz ve gecikmeden verilecek kültürel haklarla Kürt kimliğinin korunması ve güvence altına alınması sayesinde Kürt sorununun büyük oranda çözümü mümkündür.

Kültürel hakların Kürt sorununun çözümünde neden ve ne kadar işe yarayabileceğini anlamak için öncelikle neden kültürel haklara ihtiyaç duyulduğunu, bu hakların neyi amaçladığını, nasıl bir işlev görebileceğini ve ardından da bu hakların kısaca neler olduğunu ortaya koymak gerekiyor.

Kültürel Haklara Duyulan İhtiyaç: "Kimlik Eşiği"nin Aşılması

Bir ülkede etnokültürel açıdan farklı olan bir topluluğa uygulanan baskı, inkar, ayrımcılık ya da asimilasyon

> "Çözüm için en iyi hareket noktası "olmazsa olmazlar"dır. Kürt sorununun çözümünde olmazsa olmaz ise, kültürel haklardır."

> Kimlik bilincinin kitleselleşmesiyle güçlü bir "tanınma talebi" ve ardından "kültürel hak talepleri" ortaya çıkar.

politikaları, genellikle bu tip toplulukların etnokültürel kimliğini kaybedeceği korkusuyla bu kimliğine daha fazla sarılmalarına, onu daha fazla vurgulama ihtiyacı hissetmelerine, yani "toplumsal güvenlik sorunu" yaşamalarına neden olur. Bu durum aslında bir sosyal ve siyasal yabancılaşma sonucu içe kapanma ve gettolaşma yoluyla kendi kimliğini koruma çabasıdır. Gelinen bu noktayı "kimlik eşiği" olarak adlandırabiliriz (1. aşama). Bu gibi durumlarda kimlik bilincinin kitleselleşmesiyle güçlü bir "tanınma talebi" ve ardından "kültürel hak talepleri" ortaya çıkar[16]. Biz ortaya çıkan bu durumu "kimlik eşiğinin aşılması" (2. aşama) olarak adlandırabiliriz (Bkz. Şekil 3).

Kürt sorunu açısından hiç kuşkusuz bu eşik çoktan aşılmıştır[17]. Bu açıdan etnik kimliği ile tanımlanmak isteyenlerin oranının %75,2 olduğunu hatırlamalıyız. Ayrıca bunu ifade etmeyenlerin önemli bir kısmının da kimlik bilince sahip olduklarına kuşku yoktur.

Bu gibi durumlarda artık kültürel hakların tam olarak verilmesi kaçınılmaz bir zarurettir. Bu haliyle kültürel haklar özellikle toplumsal ayrışma riski taşıyan toplumlarda, ayrışma eğilimini ortadan kaldırarak sosyokültürel bütünleşmeyi sağlamaya/pekiştirmeye dönük haklar olarak doğmuştur.

Şekil 3- *Kimlik Eşiğinin Aşılması*

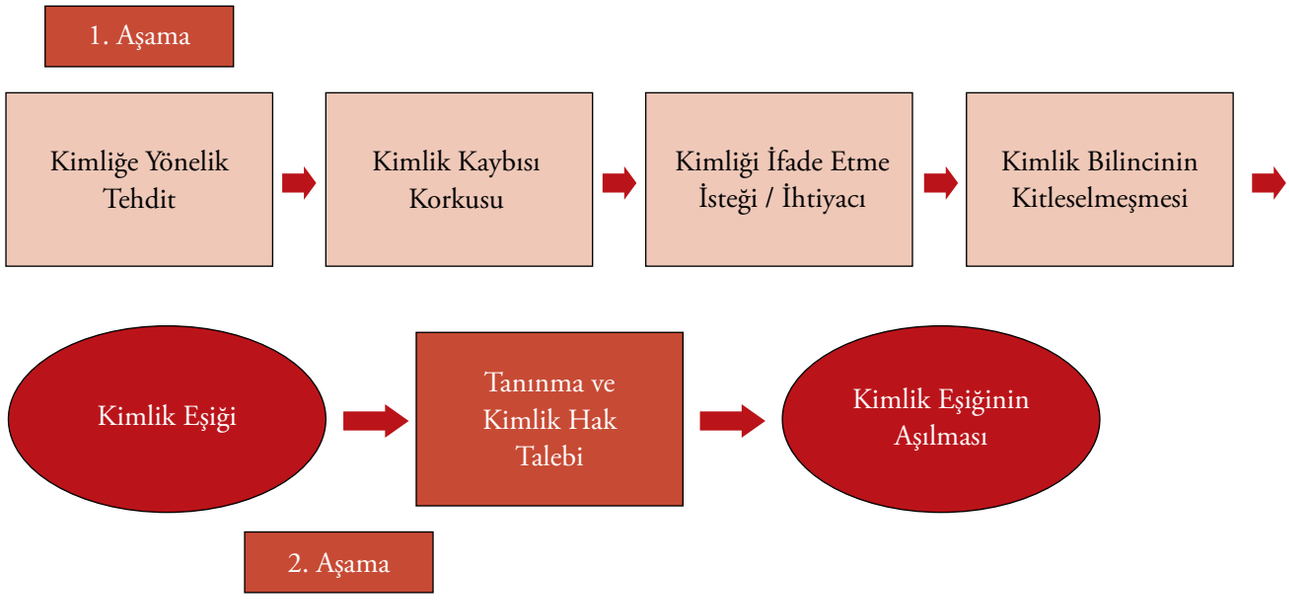

Kültürel Hakların Amacı ve İşlevi

Dolayısıyla insan haklarının da bir parçası olan kültürel hakların temel amacı, vatandaşların bir kısmının yaşadığı toplumsal güvenlik sorununu ortadan kaldırarak etkin eşitliği ve toplumsal bütünleşmeyi sağlamaktır. Katılımcı ve çoğulcu demokrasi ile sosyokültürel farklılıkların barış içinde bir arada yaşadığı bir siyasal sistem ancak bu haklar sayesinde kâmilen mümkün olacaktır. Bu açıdan kültürel hakların dört aşamalı bir işlev görmesi beklenmektedir (Bkz. Şekil 4).

Toplumsal Güvenliğin Sağlanması: İlk kısımda işaret edildiği gibi, ulus-devletin olgularla örtüşmeyen yanlış kurgusal mantığı büyük oranda etnokültürel grupların siyasallaşarak istikrarsızlık oluşturmalarına yol açar. Bu durumda, yukarıda da vurguladığımız gibi, kimliklerini kaybedecekleri korkusuyla hareket eden etnokültürel gruplar bu politikalara kendi kimliklerine daha da sarılarak cevap verirler. Yani kendilerini ötelenmiş ve her yönden (fiziksel, kültürel, düşünsel, dinsel) tam bir güven içinde hissetmeyen bireyler sonuçta kaybetmekten korktukları kimlikleri temelinde siyasallaşırlar. Bu da kimlikler temelinde toplumsal kutuplaşma ve istikrarsızlık demektir.

Artık toplumsal güvenliğin yeniden sağlanması, bu kimlik kaybı korkularının giderilmesine bağlıdır. Bunun da yolu kültürel haklar yoluyla bu grupları rahatlatmaktan ve kendilerini güvende hissetmelerini sağlamaktan geçer. Böylece etnokültürel farklılıkların korunması toplumsal güvenliği ve barışı sağlamanın vazgeçilmez bir unsuru olarak kendini dayatmış olur.

Etkin Eşitliğin Sağlanması: Kültürel haklar, çoğulcu ve demokratik bir toplumda eşitlik ilkesinin tam ve etkili biçimde gerçekleştirilmesi çabasının bir sonucudur. Çünkü azınlıkta kalanların tüm vatandaşlara tanınan "negatif haklar"la toplumsal, kültürel ve siyasal yaşama etkin ve eşit biçimde katılması tam olarak sağlanamamaktadır. Özellikle kültür ve anadil farklılığından kaynaklanan kimi dezavantajlar söz konusudur. Bu dezavantajlı durumları ortadan kaldırmak için bu tip gruplara "pozitif haklar" tanınması gerekir. Kısacası, bu haklar "pozitif ayrımcılık" yoluyla bu toplulukların çoğunluk içinde kimliklerini korumalarına ve geliştirmelerine imkân tanıyarak toplumsal hayata etkin katılımını hedeflemektedir.

Toplumsal Bütünleşmenin Sağlanması: Kültürel haklar farklı kimliklerin sosyal, ekonomik ve siyasal entegrasyonuna gönderme yapmakta, onları ayrılıkçı eğilimlerden uzaklaştırıp devlete sadakatlerinin sürmesini sağlayarak toplumsal birlik ve ülkesel bütünlüğün korunmasını amaçlamaktadır. Aksi takdirde vatandaşların bir kısmının "yabancı" gibi algılandığı ya da kendini yabancı gibi hissettiği bir sistemde toplumsal bütünleşme ve demokrasi tam olarak gerçekleşmeyecek, bu nedenle devletin meşruiyeti de tartışmalı bir hal alacaktır. Bu açıdan kültürel haklar, farklı etnokültürel toplulukların yönetim üzerinde istikrarsızlık oluşturucu etkilerini sınırlandırarak, içinde bulundukları ülkeye güven duymalarını sağlamaya yönelik bir önlemdir. Ayrıca kültürel

> Kültürel haklar özellikle toplumsal ayrışma riski taşıyan toplumlarda, ayrışma eğilimini ortadan kaldırarak sosyokültürel bütünleşmeyi sağlamaya dönük haklar olarak doğmuştur.

> Toplumsal güvenliğin yeniden sağlanması, kimlik kaybı korkularının giderilmesine bağlıdır.

> Kültürel haklar, farklı etnokültürel toplulukların yönetim üzerinde istikrarsızlık oluşturucu etkilerini sınırlandırarak, içinde bulundukları ülkeye güven duymalarını sağlamaya yönelik bir önlemdir.

hakların bireyselliğine yapılan vurgu da, ayrılıkçı taleplerin önüne geçmeyi ve ulusal entegrasyonu güçlendirmeyi amaçlamaktadır.

Katılımcı Demokrasi ve Çoğulcu Toplumun İnşası: Öte yandan kültürel haklar ve farklı etnokültürel kimliklerin korunması farklı kültürler ve toplumlar arasında her düzeyde ve her türden etkileşimlerin arttığı günümüz dünyasında, toplumsal ve siyasal yapıların toplumun ve devletin ihtiyaçlarına cevap verecek biçimde dönüşmelerinin kaçınılmaz bir sonucu olarak da kendini dayatmaktadır. Bu sayede günümüz koşullarına uygun, sadece sayısal çoğunluk değil, aynı zamanda sosyokültürel çoğulculuğu esas alan "yeni bir demokrasi" ile tekkültürlülük yerine çokkültürlülüğe dayanan, toplumu yekpare bir bütün olmak yerine farklılıkların birlikteliği olarak gören "yeni bir toplum" modeli de inşa edilebilecektir.

Bu nedenlerle kültürel farklılıkların korunması ve kültürel hakların verilmesi elbette tipik, kurgusal ve bu haliyle demokratik niteliği zayıf 19. Yüzyıla ait "ulus-devlet" anlayışının aşınmasına yol açsa da bu, otomatik olarak devletlerin parçalanması anlamına gelmez. Ancak günümüz ihtiyaçlarına uygun biçimde dönüşmeyi başaramayan, çoğulcu ve katılımcı demokrasiyi ve farklılıkların birlikteliğine dayalı bir toplumsal yapıyı inşa edemeyen devletler gerçekten böyle bir tehditle karşı karşıya kalacaklardır.

Sonuç olarak günümüzde artık kültürel farklılaşma, toplumda bir bölünme değil, zenginlik kaynağı ve öğesi olarak görülmekte, devletlerin demokratik nitelikleri ve insan haklarına saygı göstermeleri bu farklılıkların korunmasıyla ölçülmektedir. O nedenle artık etnik, kültürel, dilsel ve dinsel kimliğe saygı gösterilmesi, bu kimliklerin ifade edilmesi, korunması ve geliştirilmesini sağlayacak uygun şartların oluşturulması çoğulcu ve gerçek anlamda demokratik bir toplumun olmazsa olmazıdır.

Şekil 4- *Kültürel Hakların Amacı ve İşlevi*

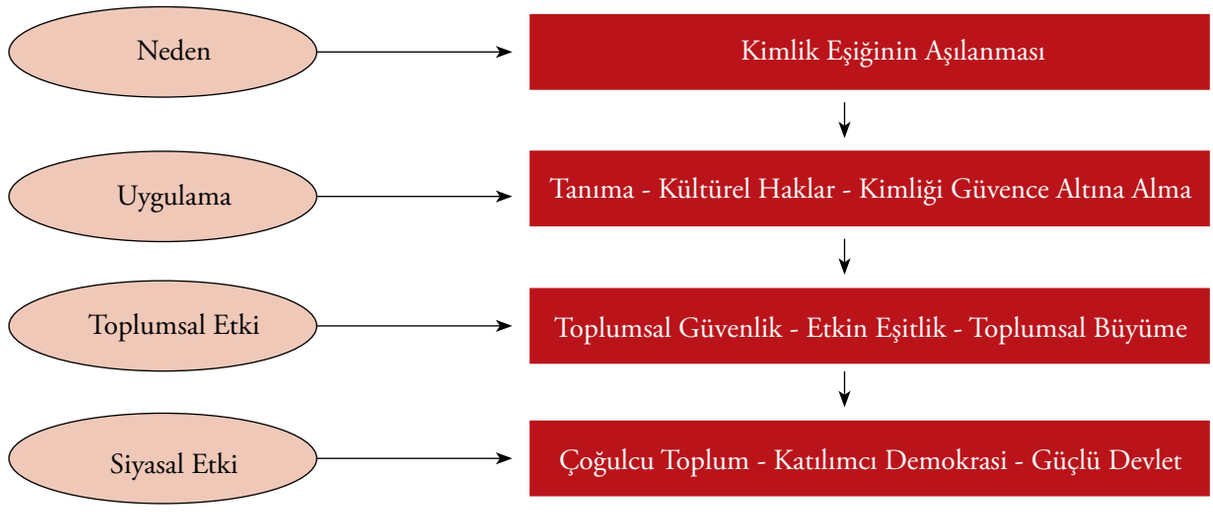
Neden
Kimlik Eşiğinin Aşılanması
Uygulama
Tanıma - Kültürel Haklar - Kimliği Güvence Altına Alma
Toplumsal Etki
Toplumsal Güvenlik - Etkin Eşitlik - Toplumsal Büyüme
Siyasal Etki
Çoğulcu Toplum - Katılımcı Demokrasi - Güçlü Devlet

Kültürel Haklar Nelerdir?

Kültürel haklar başlığı altında çeşitli talepler, farklı görüşler ve kimi tartışmalar olsa da[18] biz burada uluslararası düzeyde genel kabul gören hakları esas alacağız. Ancak bunların belirlenen amaçlara yeterince hizmet ettiğini düşünmekteyiz. Bu çerçevede bu hakları en detaylı ortaya koyan belgeye, yani 1998'de yürürlüğe giren ve Türkiye'yle birlikte sadece birkaç ülkenin imzalamaktan imtina ettiği Avrupa Konseyi'nin "*Ulusal Azınlıkların Korunmasına İlişkin Çerçeve Sözleşme*"sine başvuracağız[19].

Fakat önce yanlış anlaşılmamak için bir hususa dikkat çekmeliyiz[20]: Burada sadece hakların ne olduğunu netleştirmek için bu sözleşmeden söz edilmiştir. Her ne kadar bu sözleşmenin imzalanması zihniyet değişimini göstermesi bakımından gerekli ve önemli olsa da, amacımız Kürtlerin azınlık statüsünde değerlendirilmesi ve sorunun da bu yolla çözülmesini önermek değildir. Ayrıca Kürtler azınlık olmanın nesnel koşullarına uyuyorlarsa da[21], hem devlet hem de Kürt siyaseti Kürtleri azınlık olarak nitelemek istemediği gibi, tarihsel olarak da, sosyolojik olarak da "azınlık" iyi çağrışımlar yapan bir kavram değildir. O nedenle azınlık statüsü çözüm için iyi bir çerçeve sunmamaktadır. Zaten sözleşmeye taraf ülkelerden ne İspanya ülkesindeki Bask ve Katalanları ne de İngiltere İskoç ve K. İrlandalıları böyle nitelendirmiştir[22].

Öte yandan, belgede "*azınlıklara mensup bireylere tanınan haklar*" olarak ve "*devlet yükümlülüğü*" biçiminde ortaya konan maddelerin dikkat çekici özelliği, açıkça kültürel hakların neler olduğunu sıralamak yerine, devletin bu alandaki tutum ve zihniyetinin nasıl olması gerektiğini vurgulamasıdır. Son olarak, sözleşmenin bu haklara ilişkin bir "çerçeve" çizmekte olduğunu, içinin doldurulmasını her grubun ihtiyaçlarına göre devletin kendisine bıraktığını da belirtmeliyiz. Bu çerçevede kültürel haklara ilişkin şunlar belirtilebilir:

- Her bireyin kendisine bir azınlığın üyesi olarak davranılmasını ya da davranılmamasını serbestçe seçme hakkı vardır. Bu tercihle bağlantılı hakların kullanımı herhangi bir olumsuzluğa neden olmamalı,
- Bu hakların "hem bireysel hem de başkalarıyla birlikte topluca" kullanılabilmesi,
- Yasa önünde eşitliğin sağlanması, ayrımcılık yapılmaması ve ekonomik, sosyal, politik ve kültürel yaşamın tüm alanlarında, tam ve etkin bir eşitliği sağlamak amacıyla uygun tedbirlerin alınması,
- Kendi kültürünü yaşatmak ve geliştirmek; bunun için dil, din, gelenek ve kültürel miraslar gibi kimliklerin asli öğelerinin korunması için gerekli şartların oluşturulması,
- Entegrasyon amaçlı önlemler dışında zorla asimile etmeme,
- Eğitim, kültür ve iletişim alanlarında, karşılıklı saygı, anlayış ve işbirliğinin geliştirilmesi için etkili önlemlerin alınması, ayrımcılık, düşmanlık veya şiddet tehdidi altındaki kimselerin korunması,

"Amacımız Kürtlerin azınlık statüsünde değerlendirilmesi ve sorunun da bu yolla çözülmesini önermek değildir."

"Azınlık statüsü çözüm için iyi bir çerçeve sunmamaktadır."

> Türkiye'nin 1990 başlarında gönülsüz de olsa "tanıma" politikasına, 2000 ortalarından itibaren de kısmen "koruma" politikasına yakın durduğu görülmektedir.

- Barışçıl amaçlı toplanma, örgütlenme ve ifade özgürlüğü ile düşünce, din ve vicdan özgürlüğüne saygıyı sağlama,
- Kişilerin dinini ya da inancını açıklama ve dini kurumlar, örgütler ve dernekler kurma hakkına sahip olduğunu tanıma,
- İfade özgürlüğünün bireylerin azınlık dilinde serbestçe görüş edinme, fikir alma ve verme özgürlüğünü içerdiğini tanıma, yazılı kitle iletişim araçları kurmaları ve kullanmaları ile radyo-televizyon yayıncılığına ilişkin iletişim araçlarını kurma ve kullanma imkanlarını sağlama,
- Kendi dilini özel ve kamusal alanlarda, sözlü ve yazılı olarak serbestçe kullanma hakkı, azınlıkların geleneksel olarak veya çoğunlukta yaşadıkları bölgelerde talep doğrultusunda ve gerçek bir ihtiyaç halinde bu kişilerle idari makamlar arasındaki ilişkilerde azınlık dilinin kullanımına imkan verme,
- Kendi dilinde ad ve soyadı kullanmada, tabela, yazı veya kamuya açık özel nitelikli açıklamalarda azınlık dilini kullanma hakkını tanıma ve önemli sayıda azınlığın geleneksel olarak yaşadığı yerlerde yerel adlar, sokak adları ve kamuya yönelik diğer işaretlerde azınlık dillerinin kullanılmasına gayret etme,
- Kültür, tarih, dil ve din bilgisini geliştirmeleri için eğitim ve araştırma alanlarında önlemler alma, eğitimde fırsat eşitliği sağlama,
- Kendi özel eğitim kurumlarını kurma ve yönetme hakkını tanıma,
- Kendi dillerini öğrenme haklarını kabul ederek, yeterli talep olan bölgelerde azınlık dilinin öğretilmesi ya da bu dilde eğitim görülmesi için fırsatlar sağlama,
- Kültürel, ekonomik ve sosyal hayata ve özellikle de kendilerini ilgilendiren kamusal işlere etkin katılımını sağlama,
- Yaşadıkları bölgelerin nüfus oranlarını değiştirme ve kültürel hak ve özgürlükleri sınırlama amacı güden önlemlerden kaçınma,
- Sınır ötesinde kendi gruplarından olan kimselerle ilişkiler kurabilmelerine ve uluslararası düzeyde NGO'ların faaliyetlerine katılmalarına izin verme,
- Diğer devletlerle azınlıkların korunması için anlaşmalar yapılmasına çabalama.

Devlet Kültürel Hakları Zaten Verdi mi?

Yukarıdaki haklara bakıldığında Türkiye'de devletin aslında Kürtlere birçok kültürel hakları verdiği söylenebilir. Örneğin, Kürtçenin kamusal alan dışında serbestçe kullanımı, Kürtçenin öğrenimi için özel kurslar açılabilmesi, Kürtçe basın-yayın faaliyetleri, Kürtçe özel televizyon ve radyo yayıncılığı, devlet televizyonundan Kürtçe yayın yapılması (TRT Şeş), Kürtçe tiyatro, şarkı gibi kültür-sanat ürünlerinin sergilenebilmesi, Kürt dil ve edebiyatının araştırılmasına yönelik üniversitede kürsü ve enstitü açıl-

ması (Mardin Artuklu Üniversitesi "Türkiye'de Yaşayan Diller Enstitüsü", Dicle Üniversitesi "Yaşayan Diller Merkezi", Muş Alparslan Üniversitesi "Kürt Dil ve Edebiyatı Bölümü", Bingöl Üniversitesi "Zazaca Enstitüsü"), Kürtçe eğitim veren kreşlerin açılması, çeşitli Kürt derneklerinin kurulması, Nevruz'un kutlanması, Kürtlerin Kürt kimliği ile parlamentoda temsiline göz yumulması (BDP), çocuklara Kürtçe isimlerin konulabilmesi, Kürtçe yerel adların başvuru halinde verilebilmesi, hatta BDP'li belediyelerin ikidilli reklâm ve sokak isimleri kullanmalarına izin verilmesi ya da göz yumulması.

Bunların dışında henüz karşılanmayan kültürel hakların bulunduğu da anlaşılıyor. Örneğin kendi dilinde eğitim yapılması, kamusal alanda ve idari makamlarla ilişkilerinde kendi dilinin sözlü ve yazılı kullanılabilmesi, kamusal işlere etkin katılımın sağlanması, bunun için uygun mekanizmaların geliştirilmesi, sokak adı, yol işaret ve levhalarında ikidillilik imkânı, tüm bunlara ilişkin kaynak tahsisi ve uygun şartların oluşturulması.

Dolayısıyla kültürel haklar konusunda ciddi ilerlemeler kaydedildiği ve demokratikleşmeye paralel bu hakların daha da gelişeceği açık. Fakat buna rağmen kültürel haklar Kürtlerin önemli bir kısmını ve Kürt siyasetini tatmin etmiyor. Acaba neden? Öncelikle bu haklarla halk nezdinde "kimlik kaybı korkusu" belki kısmen izale edilebildi, ama geçmişin olumsuz mirası "kimliğin yasal güvence altına alınması"na zorluyor. O nedenle burada devletin Kürt kimliğini nasıl ve ne kadar kabul ettiğini, kültürel hakları hangi çerçevenin parçası olarak verdiğini de tespit etmemiz gerekiyor.

Önce, Şekil 5'te gösterildiği gibi, modern dönemde devletlerin etnokültürel farklılıklara yaklaşımlarının zaman içinde belli bir sıralamayla değiştiğine dikkat çekmeliyiz. Başta, devletler bu kimliklerin varlığını bütüncül bir yapı içinde bir biçimde yok etme ve/ya ortadan kaldırmaya çalışmışlar, bu mümkün olmayınca da inkâr, baskı ve asimilasyon politikaları izlemişlerdir. Fakat tüm bu politikaların başarısızlığı devletleri stratejik bir değişime zorlayarak etnokültürel kimlikleri çoğulcu yapılar içinde "tanıma-koruma-destekleme" ve hatta "teşvik etme" politikaları izlemeye itmiştir.

Türkiye'de de devlet bu aşamalara uygun biçimde hareket etmiş, azınlıktaki farklı kimliklere geçmişte inkâr, baskı ve asimilasyon politikaları uygulamıştır. Ardından da 1990 başlarında gönülsüz de olsa "tanıma" politikasına, 2000 ortalarından itibaren de kısmen "koruma" politikasına yakın durduğu görülmektedir. Ama uygulamaya yansıyan haliyle tanınan kültürel hakların kâh "hoş görme", kâh "saygı duyma" bağlamında "kontrollü ve isteksiz bir tanıma" politikasının ürünü olarak verildiği gözlenmektedir. Kültürel hakların bu tarz bir yaklaşım çerçevesinde verilmesi ise devletin Kürtlerin kimliklerini koruma konusunda samimiyetinin ve inandırıcılığının sorgulanmasına yol açmakta ve istenen etkiyi doğurmamaktadır. Ayrıca bazen söylemler ile eylemler, normlar ile uygulamalar arasındaki tezatlar inandırıcılığın daha da zayıflamasına yol açmaktadır.

Kaldı ki, yine Şekil 5'te görüleceği üzere, hem beklenti açısından hem de uluslararası normlar açısından kültü-

> "Kültürel hakları zoraki tanıma politikalarının parçası olmaktan kurtarıp, samimi ve istekli bir devlet desteğini içerecek biçimde, koruma politikası çerçevesinde, tam ve eksiksiz verilmesi gerekiyor."

rel haklar artık ister "hoş görme", ister "saygı duyma" biçiminde olsun "tanıma politikaları"nın değil, onun ötesinde samimi ve istekli bir "koruma" ve "destekleme" (Anglosakson modeli) hatta "teşvik etme" (Avrupa modeli) politikasının bir parçası olarak ele alınmaktadır[23]. Dolayısıyla daha önce sözünü ettiğimiz etkileri doğurması da buna bağlıdır. O nedenle hükümetin "biz bu hakları veriyoruz, eksikleri de gidereceğiz, daha ne isteniyor" serzenişi, zihniyet değişmediği sürece çok haklı gözükmüyor.

Dolayısıyla kültürel hakların Kürt sorununun çözümünde etkili olması isteniyorsa, bu hakların zoraki tanıma politikalarının parçası olmaktan kurtarıp, samimi ve istekli bir devlet desteğini içerecek biçimde, koruma politikası çerçevesinde, tam ve eksiksiz verilmesi gerekiyor. Zaten aşağıda değineceğimiz, kültürel haklarla bu sorunun çözülemeyeceği düşüncesi de bu yanlış uygulama yaklaşımından kaynaklanıyor.

Şekil 5- *Devletin Etnokültürel Kimliklere Yaklaşımı*

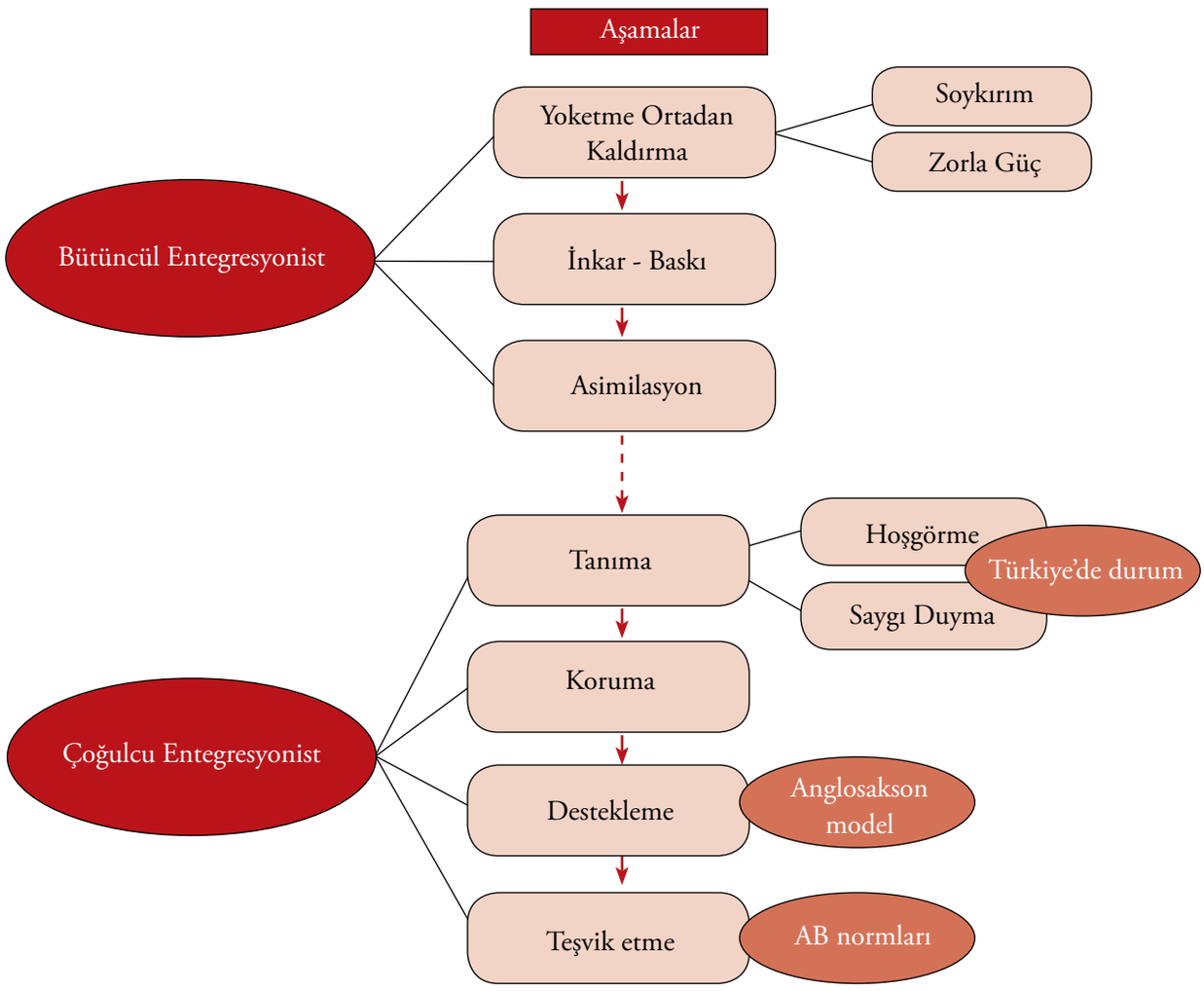

Kültürel Haklar İçin Geç mi?

Kürt milliyetçiliğinin bu denli ilerlemiş olması nedeniyle artık kültürel hakların verilmesi yoluyla bir çözümün mümkün olmadığını düşünenler bizce yanılıyorlar. Çünkü geçen bölümde de gösterdiğimiz gibi, Kürt milliyetçiliği Kürtlerin büyük kısmını kendi talepleri doğrultusunda yönlendiremiyor. Bu durum kültürel hakların sorunun çözümünde etkili olma şansının hala bulunduğu anlamına geliyor. Çünkü bu durum Kürt siyasetinin "kültürel hak"tan ziyade "siyasi statü" arayışı içinde olmasına karşılık, Kürtlerin büyük bir kısmının aynı arayış içinde olmadıklarını ve Kürtlerin kimlik ihtiyaçlarının tatmin edilmesi halinde çözüm yolunda önemli bir ilerleme sağlanabileceğini göstermektedir. Ayrıca Kürtlerdeki kimlik bilincinin yüksek olması kesin olarak kültürel hak taleplerinin de yüksek olduğu anlamına gelir ki, bu da kültürel hakların çözümün olmazsa olmazı olduğuna bir kere daha işaret eder.

Bununla birlikte, Kürt milliyetçiliği ile Kürtler arasındaki örtüşme düzeyine ilişkin durum tabii ki değişmez değildir. Özellikle kimlik bilincinin yaygınlığı, halkın belli koşullar altında (özellikle Kürtlerin Ankara'dan "umut"larını yitirmeleri ve onları başka "beklenti"lere yöneltebilecek gelişmelerin olması) milliyetçi ideolojinin idealleriyle birleşebileceğini de gösterir. Bu ise, sorunun kültürel haklar yoluyla çözümlenmesinin belli bir zamana kadar mümkün olabileceğini gösteriyor. Dahası, Kürt milliyetçi hareketinin azımsanmayacak bir tabana sahip olması, kültürel haklar yoluyla sorunun çözümlenmesi konusunda zamanın daralması kadar, sorunun sadece bu yolla çözümündeki sınırlılığa da işaret eder.

Zaten bu tip sorunların mutlak bir çözümü de bulunmamaktadır. Nitekim bu tip sorunların yaşandığı İspanya, İngiltere, Kanada gibi ülkelerde bile bu sorunlar mutlak bir çözümü kavuşturulamamış, sadece ülkenin güvenliğini ve genel istikrarını tehdit edecek bir nitelik kazanması önlenmiştir. Bizim de iddiamız o ki, kültürel haklar Kürt sorununda çözümün yolunu açacağı gibi, hem Kürt milliyetçiliğini teskin edecek hem de onu şiddetten arınmaya zorlayacaktır. Böylece Kürt sorununun en azından Türkiye'de ülke güvenliğini ve istikrarını tehdit eden niteliği ortadan kaldırılacaktır.

Kültürel Haklara İlişkin Kuşkular ve Riskler

Kimlik eşiği aşıldığı için çok bir anlamı kalmasa da, burada kültürel hakların işlevselliğine ve araçsallığına ilişkin iki kuşkuya/eleştiriye de ayrıca değinmek gerekiyor: (i) "Kültürel hakların verilmesi yeterli olmayacak, hep daha fazlası istenecek" ve (ii) dahası, "bu haklar verildiğinde Kürt milliyetçiliğine ve onun ayrılıkçı ideallerine katkı sağlanmış olacak". Bir başka deyişle, "kültürel hak talepleri aslında ayrılıkçılığın da ilk adımını oluşturacak".

Yeterli Olma Sorunu: "Güven Eşiği" Aşıldı mı?

İlk eleştiri bağlamında eğer Kürt sorununu PKK'ya endeksleyen bir bakış açısına sahipseniz, o zaman kültürel hakların onları tatmin etmeyeceğini

> "Kültürel hakların verilmesi yoluyla bir çözümün mümkün olmadığını düşünenler bizce yanılıyorlar."

> "PKK tipi hareketlerin ve daha genel olarak Kürt milliyetçiliğinin kültürel haklarla yetinmesi zordur."

> Kimliğini güvencede gören ve kültürel haklarını kullanabilen toplumun PKK'ya verdiği desteği büyük oranda çekmesi muhtemeldir.

kolaylıkla söyleyebiliriz. Evet, gerçekten de PKK tipi hareketlerin ve daha genel olarak Kürt milliyetçiliğinin kültürel haklarla yetinmesi zordur. Çünkü milliyetçi hareketlerin nihai amacı sadece "kimliği korumak ve hak elde etmek" değil, aynı zamanda bu kimliği tam güvence altına alarak istediği gibi şekillendirebileceği bir "statü elde etmek"tir. Ama orta ve uzun vadede insani boyuta ilişkin doğru adımlar gecikmeden atılırsa bunlar büyük bir olasılıkla onu da dizginleyecek ve rasyonalize edecektir. Çünkü kimliğini güvencede gören ve kültürel haklarını kullanabilen toplumun PKK'ya verdiği desteği büyük oranda çekmesi muhtemeldir. O nedenle PKK'nın ve Kürt milliyetçiliğinin zamanla toplumsal tabanını kaybederek marjinalleşmesini bekleyebiliriz.

Fakat Kürt sorunu bağlamında kültürel hakların yeterli olması ve beklenen işlevi görmesi ise, "güven eşiği" adını verdiğimiz bir zamanın/durumun aşılıp aşılmamasına bağlıdır. Bu eşik aşılmadan evvel kültürel hakların verilmesi, kanaatimizce hak arayışlarını büyük oranda sona erdirecektir. Fakat elbette marjinal çabalar ve hak talepleri devam edecektir. Ama burada önemli olan bunların kitleselleşmesinin önlenmesidir. Güven eşiği aşılmadan önce hakların tatmin edici bir biçimde verilmesi kitleselleşmeyi önler.

> Kültürel hakların yeterli olması ve beklenen işlevi görmesi ise, "güven eşiği" adını verdiğimiz bir durumun aşılıp aşılmamasına bağlıdır.

Bu eşiğin aşılıp aşılmadığı ise, ülkedeki etnik gruplar arası ilişkinin genel biçimine bakılarak anlaşılabilir. Şekil 6'da gösterildiği üzere, kimlik eşiği sonrası beliren kimliksel taleplerin reddiyle etnik grupların "öteki"ni tehdit olarak görme" ve "toplumlar arası ayrışma" isteğinin başlamasıyla "güven bunalımı yoğunlaşacak ve yaygınlaşacaktır. Bu bir tür "etnik hoşnutsuzluk" halidir ve bu durumda sorun "güven eşiği" noktasına ulaşmış olur (*3. Aşama*). Zamanla yoğunlaşan bu güven bunalımına paralel olarak toplumlar arası çatışmaların başlaması ve yaygınlaşmasıyla artık "güven eşiği"nin aşıldığı söylenebilir (*4. Aşama*). En somut haliyle bu durum kendini, çatışmanın siyasal alandan, toplumsal alana inmesiyle, yani devlet-PKK çatışmasının Türk-Kürt çatışmasına dönüşmesiyle gösterir. Bu eşik aşıldıktan sonra artık kültürel haklarla sorunun çözülmesi gerçekten zordur. Çünkü böyle bir durumun ortaya çıkması bize kitlelerin etnik milliyetçilikle hareket etmeye başladıklarını gösterir. Artık toplumlar arasında yoğunlaşan bir duygusal kopuş ve karşılıklı güvensizlik hali söz konusudur. O nedenle de kültürel hakların verilmesi azınlıktaki kitleyi tatmin etmeyeceği gibi, çoğunluğu da rahatsız edecektir.

Türkiye'deki durum açısından bakılığında, toplumlar arası çatışma bakımından bazı münferit olaylar olsa da henüz bu eşiğe gelinmediği, toplumlar arası ayrışma bakımındansa bu eşiğe çok yaklaşıldığı görülmektedir[24]. Önceki bölümde belirttiğimiz Kürtlerin sosyolojik ve siyasal eğilimleri de bize bunu açıkça gösteriyor. Burada özellikle yeni anayasaya bağlanmış "beklenti"lerin boşa çıkarılmaması ayrıca önem kazanıyor. Ve kanaatimce yeni anayasa güven eşiğinin aşılıp aşılmamasında bir milat olacaktır.

Şekil 6- *Güven Eşiğinin Aşılması*

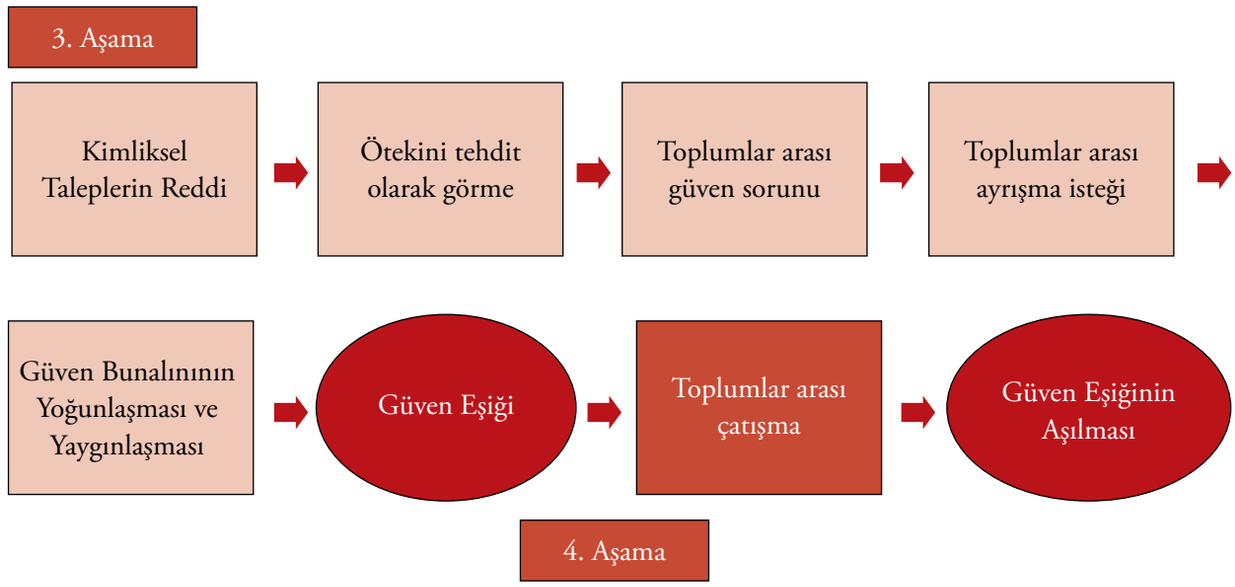

Ayrılıkçı İdeallere Katkı Sorunu: "Ayrılma Eşiği"ne Gelindi mi?

Öte yandan, kültürel hakların milliyetçiliğin ayrılıkçı ideallerine katkı olup olmayacağı konusundaki kuşku da aslında tamamen yersiz değildir. Çünkü bir kere, milliyetçiliğin beslendiği en önemli kaynak kültürel alandır. Hatta milliyetçiliğin inşa etmeye çalıştığı ulusal kimlik her ne kadar siyasal bir nitelik taşısa da, temelde buna kültürel kimliği dönüştürerek ulaşmaya çalışır. Bu açıdan bakılınca kültürel hakların ulusal duygunun gelişimine katkısı olduğu kuşkusuzdur. Esas risk oluşturan durum da, Kürt hareketinin bu hakları Kürt kimliğini korumanın ötesinde etnik milliyetçiliği geliştirmenin bir aracı olarak kullanma eğiliminde olmasıdır.

Pekiyi ama bu hakları vermediğimizde gerçekten ulusal duygunun gelişimini ve etnik milliyetçiliği önlemiş oluyor muyuz? Aslında burada zaten ortaya çıkmış ve her halükarda gelişecek olan bir ulusal duygudan söz ediyor olsak da, öyle olmasa bile cevabım hayır, aksine kışkırtmış oluruz. Çünkü milliyetçilik dediğimiz ideoloji, duygusal boyuttaki iki damardan beslenir: "biz" ve "öteki".

Milliyetçilik, kendine özgü kültürel nitelik ve unsurlarla kendini tanımladığı "biz" damarı kesildiğinde, bu sefer başkalarıyla arasına koyduğu sınırlarla kendini tanımladığı "öteki"likten beslenir. Bu damarsa, düşmanlık ve nefret üzerinden bir kimlik üremesine, milliyetçiliğin daha da radikalleşmesine ve daha kolay toplumsallaşmasına yol açar. Yani etnik kimlik bilinci bir kere ortaya çıktıktan sonra bu haklar verilmese de bu süreç ilerler.

Bu durumda kültürel hakların verilmesi, kitleselleşmeyi önleyeceği

"Risk oluşturan durum da, Kürt hareketinin bu hakları Kürt kimliğini korumanın ötesinde etnik milliyetçiliği geliştirmenin bir aracı olarak kullanma eğiliminde olmasıdır."

> Kültürel hakların verilmesi, kitleselleşmeyi önleyeceği gibi, radikalleşmeyi de önleyecektir.

gibi, radikalleşmeyi de önleyecektir. Çünkü devlet bu hakları vererek Kürtlerin, ulusun genel "biz" duygusunun parçası olan bir "alt-biz" duygusu edinmesine izin verirken, ayırıcı işlev gören ve düşmanlık yaratan "öteki" duygusunu zayıflatacaktır. Yani Kürtler, kendi kimliklerini korurken, devlete ve Türklere "öteki" olarak bakmayacaklardır.

Ayrıca kültürel hakların milliyetçiliğin ayrılıkçı ideallerine katkı sağlayıp sağlamadığını anlamak için söz konusu etnik hareketin "ayrılma eşiği"ne gelip gelmediğine bakmalıyız. Şekil 7'de görüldüğü gibi, etnik sorunlarda önceki eşiklerin aşılmasından sonra ortaya çıkan "ayrılma eşiği", hem etnik milliyetçi hareketin ayrılıkçılık hedefine yönelmesi hem de etnik grup üyelerinin birlikte yaşamaya ilişkin umutlarının tükenmesi sonucu, milliyetçi ideallerin peşine takılarak ayrılmayı tek çare olarak görmeye başlaması ve böylece etnik milliyetçiliğin güçlü bir toplumsal taban kazanmasıyla kendini gösteren bir durumdur (*5. Aşama*). Ayrılıkçılığın nitelikli çoğunluğu (örneğin 2/3) kapsayacak bir toplumsal tabana sahip olması da "ayrılma eşiğinin aşılması" olarak nitelenebilir (*6. Aşama*). Ama bu kesin olarak ayrılmanın gerçekleşeceği anlamına da gelmez. Çünkü ayrılmanın sosyal, siyasal, ekonomik ve uluslararası boyutları ve şartları vardır.

Şekil 7- *Ayrılma Eşiğinin Aşılması*

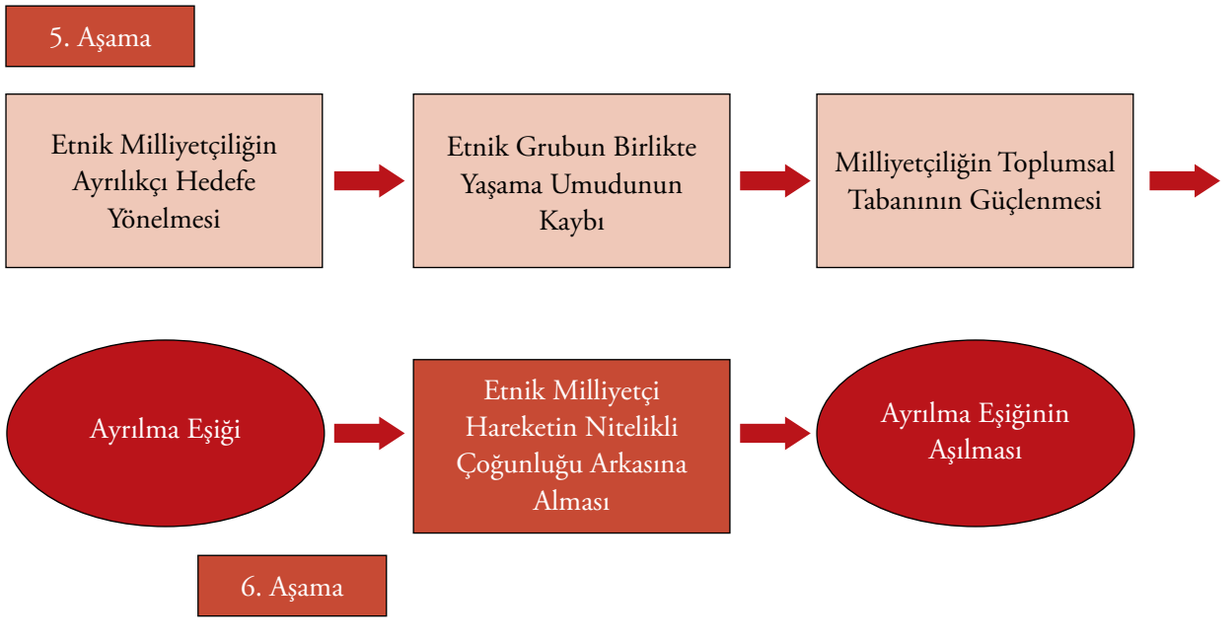

Daha önce belirttiğimiz gibi, kimliğin güvence altına alınması ve kültürel hakların güven eşiği aşılmadan verilmesi bu tip sorunların çözümüne büyük katkı yapar. Fakat "güven eşiği" aşıldıktan sonra daha ileri bir aşamaya geçilmesi, yani "ayrılma eşiği"ne ulaşması halinde artık sadece kültürel haklarla sorunun çözülmesi mümkün olmayacağı gibi, bu hakların milliyetçiliğin ayrılıkçı ideallerine hizmet etmesi de mümkün hale gelir. Bir başka deyişle, etnik sorunların çok derinleştiği ve ayrılma eşiğine gelindiği yer ve durumlarda kültürel haklar ayrılıkçılığın birer aracına dönüşebilir ve onu güçlendirebilir. Dolayısıyla kültürel hakların ayrılıkçılığa katkı oluşturup oluşturmayacağı ayrılma eşiğinden önce verilmesine bağlıdır.

Kültürel haklara ilişkin tüm bu kuşku ve eleştiriler göze alınması gereken birtakım riskler olduğu biçiminde de yorumlanabilir ki, bu doğrudur. Ama bu riskleri göze almamanın alternatifi, bugüne kadar uygulanıp da, bir türlü istenen sonucun alınamadığı, muhtemelen de alınamayacağı güç ve güvenlik politikalarıdır. Bu artık hem uluslararası değerler ve AB süreci, Ortadoğu'daki çalkantı ve Irak Bölgesel Kürt Yönetiminin varlığı gibi bölgesel gelişmeler hem de demokratikleşme, refah arayışları ve bölgesel güç/liderlik iddiası gibi ulusal düzeydeki gelişmeler göz önüne alındığında sürdürülebilir bir politika değil. Ayrıca toplum bunun artan maliyetine daha fazla katlanmak da istemeyecektir. O nedenle bu risk göze almaya değer görünmektedir.

Kaldı ki, devlet bu haklar konusunda yapması gerekenleri yapmadığı sürece, birileri bu haklarla gerekçelendirilmiş eylemlerine meşruluk kazandırabilecek ve istediği toplumsal tabanı kazanabilecektir. Kültürel haklar konusunda tatmin edici bir noktaya ulaşıldığındaysa, bunun üzerinden yapılacak siyaset de, şiddet de gerekçesini yitireceği gibi, kitlesel desteğini de kaybedecektir. Ve artık devletin terörle mücadelesi, hem Kürtler nezdinde hem de uluslararası düzeyde tartışmasız bir meşruiyet ve destek kazanacaktır.

Ayrıca artık kültürel hakların verilmesinin tartışmaya açık bir konu olmadığını da bir kere daha vurgulamalıyız. Çünkü Türkiye'de Kürt sorununun geldiği aşama itibarıyla kültürel hakların verilmesini zorunlu kılan bir durum var. Grafik 2'de de görüldüğü gibi, kimlik eşiği çok güçlü biçimde aşılmıştır. Bu açıdan dile getirilen kuşkuların/eleştirilerin bir anlamı yoktur. Ama öte yandan, grafik bize güven eşiğine gelinmemekle birlikte çok yaklaşıldığını ve ayrılma eşiğine ulaşacak düzeyde milliyetçiliğin toplumsallaşma olgusunun henüz uzağında olduğumuzu da göstermektedir. Bu da statü talebinin devam edeceği anlamına gelmektedir. Bu durumda kültürel hakların PKK terörünü ve taleplerini kısa vadede sona erdirmeye yetmeyeceği, terör ve statü talebi konusunda yapılması gereken başka şeyler olduğu söylenebilir.

> "Etnik sorunların çok derinleştiği ve ayrılma eşiğine gelindiği yer ve durumlarda kültürel haklar ayrılıkçılığın birer aracına dönüşebilir ve onu güçlendirebilir."

> "Kültürel hakların ayrılıkçılığa katkı oluşturup oluşturmayacağı ayrılma eşiğinden önce verilmesine bağlıdır."

Grafik 2- *Türkiye'de Kürt Sorununun Geldiği Aşama*

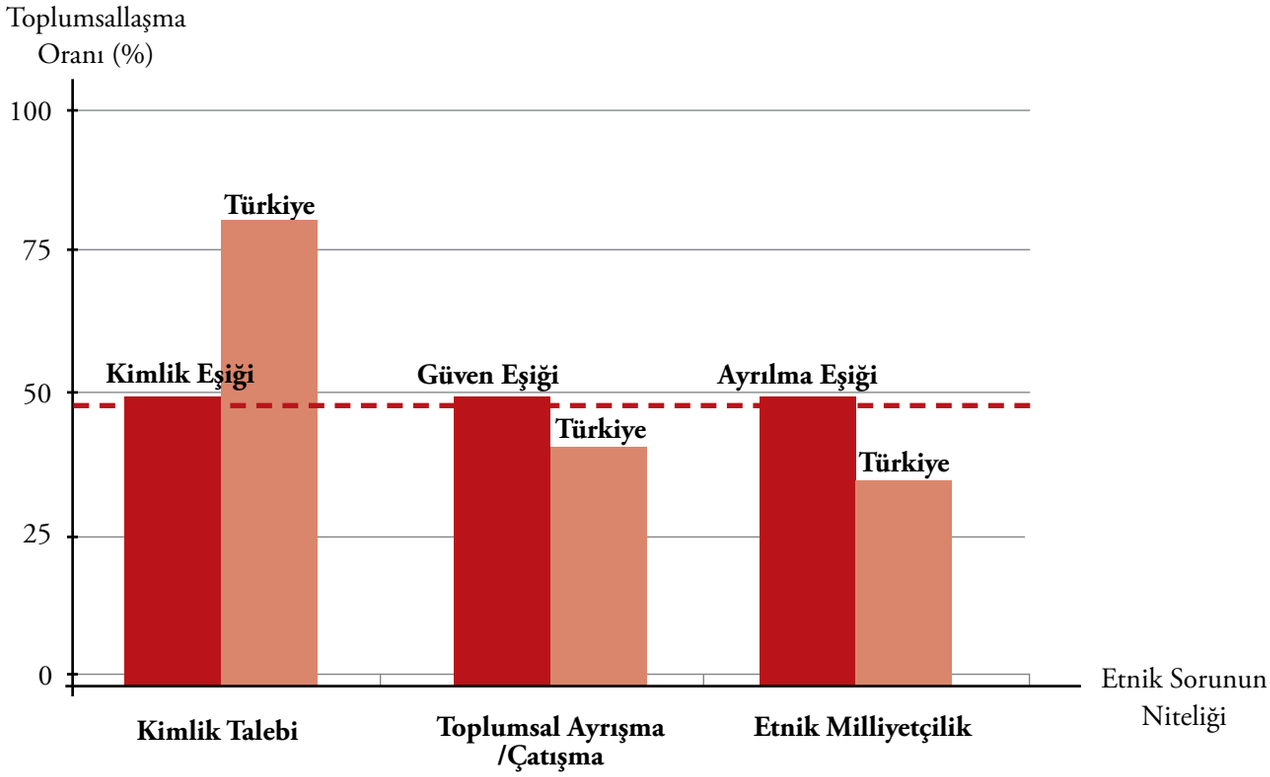

> Devlet bu haklar konusunda yapması gerekenleri yapmadığı sürece, birileri bu haklarla gerekçelendirilmiş eylemlerine meşruluk kazandırabilecek ve istediği toplumsal tabanı kazanabilecektir.

O halde burada zamanlama meselesine bir kere daha dönerek şu tespitte bulunabiliriz: Etnik sorunun geldiği aşama ile kültürel hakların çözüme katkısı (işlevselliği) arasında ters bir orantı vardır. Bir kere "kimlik eşiği" aşıldıktan sonra kültürel hakların verilmemesi düşünülemez. Fakat bu tip etnik sorunların çözümünde "güven eşiği"ne gelene kadar kültürel hakların işlevselliği oldukça yüksekken, "güven eşiği" aşıldıktan sonra bu hakkın ancak belli bir statü içinde verilmesi halinde işe yaraması mümkün olabilir. Yani bu aşamada çözümün asgari düzeyini belli yetkilerle donatılmış "özerklik" oluşturmaktadır. "Ayrılma eşiği" aşıldıktan sonraysa çözümün asgari düzeyini, daha güçlü bir statü, örneğin güçlü siyasi özerklik ya da federasyon oluşturacaktır. (Bkz. Şekil 8)

Sonuç olarak Kürt sorununda gelinen aşamaya ilişkin tespitleri de dikkate alarak şunu söyleyebiliriz: Devlet daha fazla gecikmeden tam ve eksiksiz olarak kültürel hakları vermeli. Zaman daralsa da halen çözüm asgari düzeyini ve olmazsa olmazını bunlar oluşturuyor. Kültürel hakların verilmesinde ne kadar geç kalınırsa, çözümün olmazsa olmazı da o oranda güçlü siyasi statü verilmesi olacaktır. Yani gecikme arttıkça Kürt milliyetçiliği güçlenecek, o güçlendikçe de statü talebinin niteliği değişecektir.

Şekil 8- *Etnik Sorunun Düzeyi ve Asgari Çözümler*

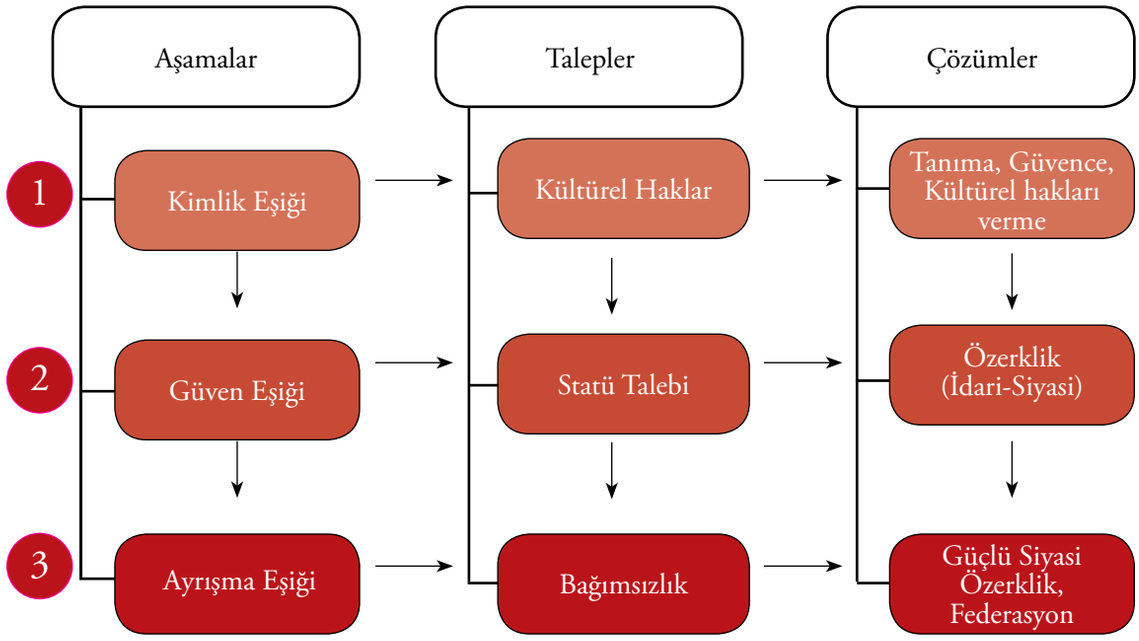

Şekil 9- *Etnik Sorunlarda Aşama ve Eşikler*

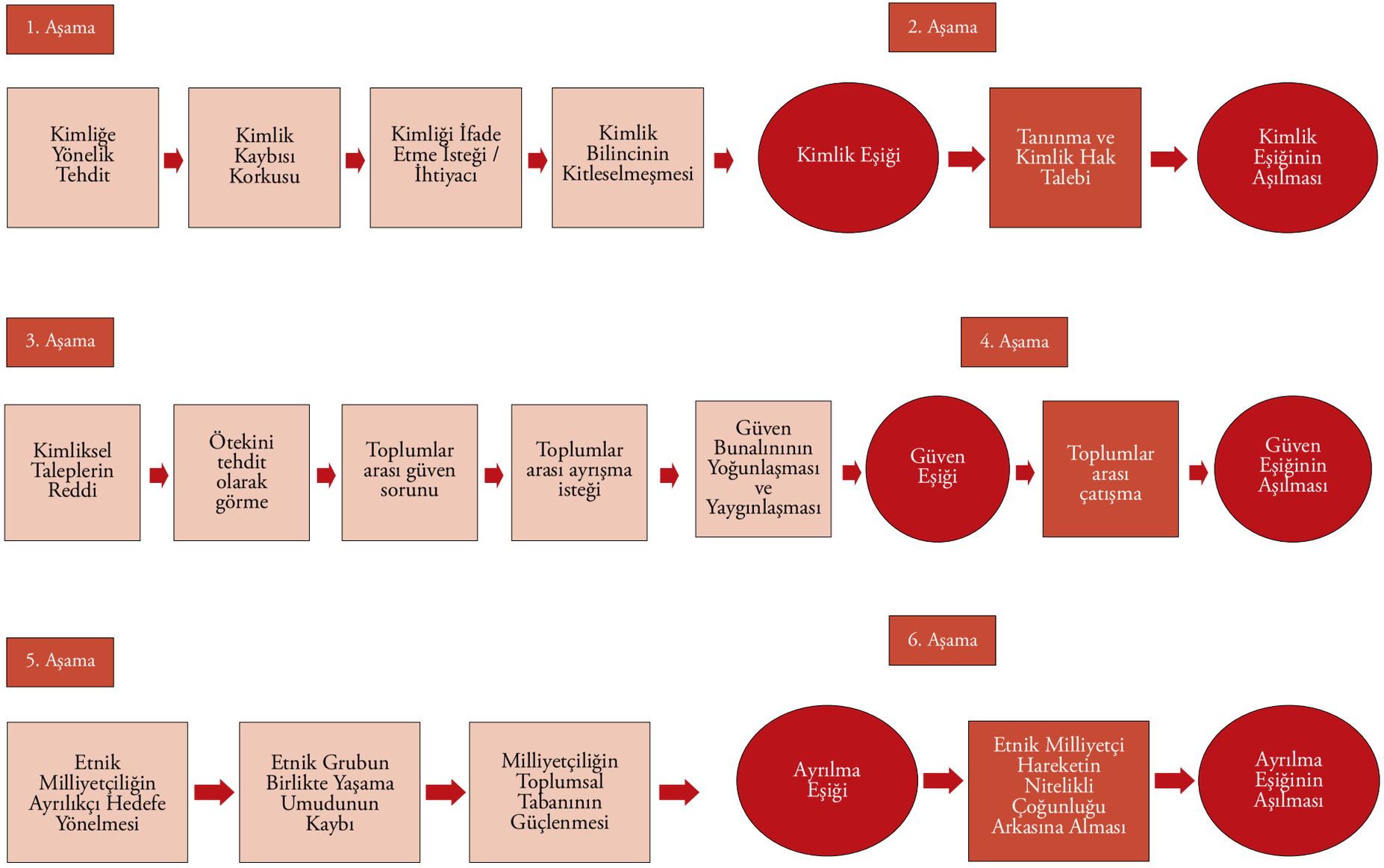

IV.

ÇÖZÜM YOLUNDAKİ ZORLUK: KÜRT MİLLİYETÇİLİĞİNİN STATÜ TALEBİ

Önceki bölümlerde Kürt sorununun kimlik kaybı korkusunun meydana getirdiği toplumsal güvenlikten kaynaklanan kimlik temelli insani bir sorun olduğunu belirtmiş, çözüm için hareket noktasının bu olması gerektiğini, bu bağlamda kültürel hakların özellikle güven eşiği aşılmadan verilmesi ve kimliğin yasal güvence altına alınması şartıyla sorunun büyük oranda çözülebileceğini belirtmiştik.

Bununla birlikte Kürt sorununun asli yönünü Kürtlerin kimliklerinin güvence altına alınması ve kültürel haklarının verilmesi oluşturuyorsa da, ikincil yönünü de PKK'nın oluşturduğuna kuşku yoktur. Ayrıca PKK sadece ve saf bir terör sorunu değildir. Arkasında ona dayanak oluşturan ve sürekli ondan beslendiği bir Kürt sorunu var. Hatta Kürt sorunu ile belli oranda iç içe geçmiş olduğunu da görmemiz gerekiyor. Bu da bizi, sorunun sağlıklı ve kalıcı bir çözüme kavuşturulabilmesi için kafa yormamız gereken ikinci bir husus daha olduğu gerçeğiyle yüzleşmeye itiyor: Ana damarını PKK'nın oluşturduğu, önemli de bir tabana sahip Kürt milliyetçiliği ve onun self-determinasyon ilkesi çerçevesinde şekillenen siyasi statü talebi/arayışı gerçeği[25].

Gerçekten de Kürt sorunu, kimlik ve kültürel haklar bağlamında çözüldüğünde PKK varlık nedenini büyük oranda kaybederek zayıflasa bile, tamamen ortadan kalkmayacak. Çünkü PKK aynı zamanda artık Kürt milliyetçiliğini de temsil ediyor ve onun en güçlü damarlarından birini oluşturuyor. Milliyetçi hareketlerin en önemli ayıraçlarından birisi ise, kendine ait olabildiğince bağımsızlaştırılmış bir yönetsel birim elde etme çabasıdır. Zaten o nedenle BDP'liler sıklıkla siyasi statü talebini dile getirmektedirler.

> "PKK sadece ve saf bir terör sorunu değildir. Arkasında ona dayanak oluşturan ve sürekli ondan beslendiği bir Kürt sorunu var."

> Kürt sorunu, kimlik ve kültürel haklar bağlamında çözüldüğünde PKK varlık nedenini büyük oranda kaybederek zayıflasa bile, tamamen ortadan kalkmayacak.

> Kimliğin güvence altına alınmasının en kestirme ve en güvenilir yolunun statü elde etmektir.

Gerçekçi olmak gerekirse, bu talebi görmezden gelerek sorunun önemli bir yönünü halletsek bile tamamını çözmüş olmayız. Çünkü aldığı 2,5 milyon oyla Kürtlerin siyaset sahnesinde doğrudan yer almalarında PKK destekli BDP'nin çok önemli bir yeri var. Dolayısıyla çözüm için statü talebini Kürt milliyetçiliğini teskin edecek düzeyde karşılayan, ama devleti de teröre boyun eğen bir aktör pozisyonuna düşürmeyen bir yaklaşım benimsenmek zorunda. Ama nasıl?

Statü Talebi Nereden Kaynaklanıyor ve Bir İhtiyaç mı?

Bu soruya cevap aramadan önce Kürt siyasetinin dile getirdiği bu statü talebinin neden kaynaklandığını, neden buna ihtiyaç duyulduğunu anlamaya çalışmalıyız. Buna dair iki açıklama getirilebilir. İlki, kimliğin güvence altına alınmasının en kestirme ve en güvenilir yolunun statü elde etmek olduğu söylenebilir. Bugüne kadarki inkâr ve asimilasyon politikalarının ve kültürel haklar konusundaki isteksizliğin Kürt siyasetini bu noktaya getirdiği düşünülebilir. Kürt siyaseti devlete olan güvenini ve inancını yitirdiği için böyle bir talepte bulunuyor olabilir. Bu, özünde başta sözünü ettiğimiz insani sorun açısından makul bir yaklaşım olarak görülebilir. Fakat bu durumda eğer amaç gerçekten kimliğin korunması ve güvence altına alınmasıysa, bugün gelinen aşama itibarıyla self-determinasyona (kendi kaderini tayin etme) dayalı statü verilmesi -tabii kimliğin yasal güvence altına alınması ve kültürel hakların verilmesi şartıyla- optimum çözüm noktasının zorunlu bir parçasını oluşturmaz. Çünkü ayrı statü vermek toplumsal bütünleşmeye çok da hizmet eden bir anlayış değildir. Ancak güven eşiğinin aşılması halinde bu mantık çerçevesinde ayrı bir statü verilmesi optimum çözüm noktasının parçası olacaktır.

Statü talebinin nereden kaynaklandığına ilişkin ikinci açıklama ise, milliyetçiliğin doğası ve self-determinasyon hakkı çerçevesinde yapılabilir. Bu açıdan ayrı statü arayışı Kürt milliyetçiliğinin kendi siyasi birimini oluşturarak kendi kendini yönetme isteğinden/çabasından kaynaklanıyor olabilir. Çünkü milliyetçilik, içinde ürediği toplumu bir "ulus ya da halk" olarak nitelediğinden, ne pahasına olursa olsun "self-determinasyon hakkı"na dayanarak kendine ait bir siyasi birim arayışı içindedir. Bu nedenle Kürt siyaseti de artık kültürel hak değil, siyasi statü arayışındadır. Bu statü şartlara göre özerklik, federasyon gibi farklı biçimlerde tezahür edebilse de, ideal olarak istenen bağımsız devlettir. Bu milliyetçiliğin en önemli ayırıcı özelliğidir. O nedenle de bu ideale ulaşmayı hep zorlar.

Fakat böyle bir anlayıştan kaynaklanan bir statü talebi optimum çözümün parçasını oluşturmamaktadır. Çünkü daha önce de söylediğimiz gibi, çözüm Kürt milliyetçiliğinin tatmininde değil, Kürtlerin tatmindedir. Bu açıdan self-determinasyon hakkı zaten bir kültürel hak olmadığı gibi, çözüm dilinin parçası da değildir. Çünkü self-determinasyon taleplerinin tarihine baktığımızda geçen yüzyıl boyunca hep ayrışmanın ve ayrı devlet kurmanın aracı olan bir durum görürüz. Oysa hiçbir devlet bu tip sorunlarını, ülkesel bütünlüğünü ortadan

kaldıracak bir çözüm çerçevesinde ele almayı kabul etmez. Zaten BM Anlaşmasında geçen self-determinasyon hakkı bütün ulus ya da halklar açısından mutlak geçerli olmadığı gibi, "birlikte yaşama yolları tüketilmeden" ve bunun sonucunda "birlikte yaşama imkânı kalmadan" dile getirilebilecek bir hak da değildir.

O nedenle buna dayanarak "Kürt halkı nasıl bir statü istediğine kendisi karar versin" denilemez. Çünkü verilecek karar sadece Kürtlerin kaderini değil, Türkiye'de yaşayan herkesin kaderini belirleyecektir. Kaldı ki self-determinasyonun nasıl uygulanacağı da başlı başına bir muamma ve sorundur. Bunun için demografik yapıya ve Kürtlerin Türkiye geneliyle entegrasyon düzeyi ve biçimine bakmak yeterlidir.

Talep Edilen Statü: "Demokratik Özerklik"

Kürt siyaseti acaba nasıl bir statü talep ediyor? Bu konuda Kürt siyasetinin net ve tutarlı bir cevabı yok aslında. 1970'lerden bu yana siyasi-bölgesel özerklikten, federasyona, hatta "bağımsız, birleşik Kürdistan" söyleminde görülen ayrı devlet kurmaya kadar tüm seçenekler zaman zaman dile getirilmiştir. Bu konuda *"bağımsız, birleşik Kürdistan"* hedefiyle ayrılıkçı bir hareket olarak yola çıkan ve 1990'lardan itibaren bu hedefini terk ederek *"Türkiye içinde çözüm aradığını"* ilan eden, ama bununla tezat oluşturacak biçimde 2007 "KCK Sözleşmesi"yle farklı bir bağlamda yine *"bağımsız, birleşik Kürdistan"* hedefine yönelen[26] PKK'nın taleplerine bakıldığında, içeriği çok da iyi tanımlanmamış, uygulanabilirliği hiç düşünülmemiş, maksimalist talepler içeren bir söylemler ve kavramlar yığını karşımıza çıkmaktadır: *"kurucu ulus olma", "demokratik cumhuriyet", "demokratik konfederalizm", "demokratik ekolojik toplum"* ve nihayet *"demokratik özerklik"*. Ayrıca dünya uygulamalarına atfen Bask modeli, İtalyan modeli, Kosova modeli gibi birtakım modeller de dile getirilmiştir.

Son birkaç yıldır PKK-BDP-DTK çizgisinin Kürtlere statü talebi bağlamında önerdikleri ve ısrarla savundukları statü "demokratik özerklik"tir[27]. Kürt sorununda çözümün olmazsa olmazı ve en makul çerçevesi olarak ısrarla sunulan bu "demokratik özerklik" nedir?

2007-2010 arasında İmralı'dan, Kandil'den ve Diyarbakır'dan içeriğe ilişkin farklı sesler çıkması nedeniyle ne olduğunu tam olarak anlaşılamayan, ancak 18 Aralık 2010'da Demokratik Toplum Kongresi (DTK) tarafından 'Demokratik Özerk Kürdistan Modeli Taslağı"nın ilanıyla netleşen bu öneri[28], optimum çözüm noktasından ziyade ütopik bir ideali yansıtıyor.

Çünkü metinde geçen şekliyle "*Kürdistan toplumunu siyasal, hukuki, öz savunma, sosyal, ekonomik, kültürel, ekoloji ve diplomasi şeklindeki 8 boyutta örgütleyip siyasi irade yaparak demokratik özerk Kürdistan'ın inşasını hedefleyen"* demokratik özerklik, devlete alternatif olmadığını vurgulayarak aslında onu ikame eden yeni bir otorite kurmaya matuf, Türkiye'nin ülkesel bütünlüğüne vurgu yaparak tam da ona karşı işlev görecek "konfederal ve komünal bir örgütlenme"yi savu-

> Çözüm Kürt milliyetçiliğinin tatmininde değil, Kürtlerin tatminindedir.

> Demokratik Özerk Kürdistan Modeli Taslağı" optimum çözüm noktasından ziyade ütopik bir ideali yansıtıyor.

> Bu modelle, adeta 19. Yüzyıldaki Marksist idealleri 21. Yüzyılda Türkiye'de gerçekleştirmeyi, sanki "Türkiye Sovyetler Cumhuriyeti"ni kurmayı öneriyor.

> Kürt siyasetinin gerçekleşmesi mümkün olmayan bir ütopya peşinde koştuğu söylenebilir.

nan ve demokrasiyi sağlama iddiasıyla tam da eski sosyalist ülkelerde görülen "halk demokrasisi"nin totaliter ve otoriter mekanizmalarına dayalı bir "doğrudan demokrasi" öneren, nevi şahsına münhasır, anlaşılması da, uygulanması da imkansız bir ütopya vaat ediyor[29].

Bu tespitin bir abartı olmadığını görmek için metinde geçen bazı ifadelere bakmak yeterlidir:

"Demokratik özerklik Türkiye'nin toplumsal sorunlarının çözümü açısından da köklü bir demokratik siyasal yapılanmayı ortaya çıkaracaktır… özgürlükçü-komünal değerleri taşıyan örgütlü demokratik topluma dayandığından dolayı… tüm sorunları çözmeyi hedeflemektedir… Demokratik özerklik bir devlet kurumlaşması olmadığı için iktidar ve devlet odaklı savaşlar içinde olmaz…

Demokratik Özerklik yönetimi Kuzey Kürdistan'daki (Türkiye) halkın öz iradesi olurken, diğer parçalardaki öz iradeler olan demokratik konfederal örgütlenmelerle içinde yaşadıkları devletlerin sınırlarına dokunmadan bir birinin güçlendirme ve tamamlama biçiminde ilişkiler kuracaktır. Demokratik özerklik, bir devlet kurma ya da devlet yıkma projesi olmadığından bölge devletlerinin bu temelde Kürt sorununu çözmesine yol gösterecek ve yardımcı olacaktır… Demokratik özerklik projesi… sadece Kürt sorununun çözümünü değil, tüm bölgesel sorunların çözümünü sağlama özelliğiyle evrensel nitelikte bir çözüm modeli olduğunu ortaya koyacaktır…

… Demokratik özerklikte siyasi yönetim; tabandan başlayarak köy komünleri, kasaba, ilçe, mahalle meclisleri, kent meclisleri biçiminde demokratik konfederal temelde örgütlenmesini yaparak üstte Toplum Kongresinde temsiliyetini bulur… asıl karar yetkisi köy, mahalle, şehir meclisi ve delegelerinindir… Katılımcı, çoğulcu, doğrudan halk demokrasisini esas alır…

… Öz savunma, hem varlığına dıştan gelecek saldırıları, hem de ahlaki ve politik toplum gerçekliğine karşı içten gelişecek tehlikeleri etkisiz kılmak için yaşamsal önemdedir… Öz savunma ahlaki ve politik toplumun güvenlik politikasıdır. Öz savunma örgütlü topluma dayanır. Şehir, kasaba, mahalle ve köydeki yaşayan tüm halklar faşist, gerici ve soykırımcı saldırılara karşı duyarlı olur. Öz savunma esasında bu yönelimler karşısında toplumsal direnişi ifade eder…

… Anti-tekelci topluluklar ekonomisi temelinde… Herkesin kendi işinin ve işyerinin emekçisi olduğu,… azami kârı hedeflemeyen, kullanım değerini esas alan, anti tekelci, eşitlikçi, dayanışmacı bir ekonomik sistemi oluşturmak gerekmektedir…"

Böylece demokratik özerklik, bir devlet kurma projesi olmadığını ileri süren, "komünal bir toplum" oluşturarak Türkiye'nin Kürt sorununu (hatta Ortadoğu'daki tüm sorunları da) çözmeyi vaat eden bir fikir olarak karşımıza çıkmaktadır. PKK-BDP-DTK çizgisi bu modelle, adeta 19. Yüzyıldaki Marksist idealleri 21. Yüzyılda Türkiye'de gerçekleştirmeyi, san-

ki "Türkiye Sovyetler Cumhuriyeti"ni kurmayı öneriyor. Gerçekten de temsili ve liberal demokrasiyle yönetilen bir devlette, köklü bir rejim değişikliği yaparak "doğrudan, halk demokrasisi"ne dayalı "komünal toplumlu" bir yeryüzü cenneti kurmayı ve böylece tarihe son vermeyi hayal etmek başka nasıl yorumlanabilir? Bu haliyle Kürt siyasetinin gerçekleşmesi mümkün olmayan bir ütopya peşinde koştuğu söylenebilir.

Öte yandan bu önerinin ortaya çıkardığı en büyük sorun, Kürt sorununa şifa olabilecek kimi kavramları tehlikeli biçimde kirletmesidir. "Demokrasi" ve "özerklik" kavramlarıyla ifade edilen bu modelin her iki kavramın doğduğu, geliştiği ve uygulandığı bağlamlardan kopartılarak bambaşka ideallerin parçası olarak ele alınması, her şeyden önce Kürt sorununun çözümünü zorlaştıracak son derece sorunlu bir yaklaşımdır. Bu açıdan demokratik olmayan unsurlar içeren, hatta otoriter ve totaliter anlayışlara kaynaklık eden "komünal değerler", "konfederal örgütlenme" ve "özsavunma" gibi anlayışların "katılımcı demokrasi" ve "çoğulcu toplum" adı altında sunulması, bunlarla "cumhuriyetin demokratikleştiği"nin ve "demokrasinin derinleştirildiği"nin iddia edilmesi gerçekten tehlikeli bir bakış açısıdır. Aynı şey "özerklik" kavramı için de, "yerel yönetimler" ve "yerinden yönetim" için de geçerli. Bu kavramların içinin boşaltılmaması, bağlamlarından kopartılmaması, bu kadar kolay kirletilmemesi ve tüketilmemesi gerekir. Çünkü Kürt sorununda çözüm bir biçimde bu kavramlar üzerinden üretilecek.

Dolayısıyla bu haliyle bu öneri ne optimum çözüm noktasını, ne çözüm dilini, ne de uygulanabilir gerçekçi bir çözüm modelini oluşturmaktadır. O nedenle de "demokratik özerklik" denilen modelin bu haliyle ciddiye alınabilir bir yanı bulunmamaktadır.

"Demokratik Özerklik"in Gerçekte Karşılığı: "Bölgesel ve Siyasi Özerklik"

Kürt siyasetindeki kafa karışıklığını ve yukarıda söylenen önerinin ütopik ve maksimalist içeriğini bir tarafa koyduğumuzda aslında ortaya olabildiğince "güçlü bir bölgesel ve siyasi özerklik" talebi çıkmaktadır. Pekiyi bu özerklik teknik anlamda neye karşılık geliyor, içeriği nedir?

Siyasi gücün merkezi yönetim ile yerel yönetimler arasında paylaştırılmasının bir biçimi olarak karşımıza çıkan siyasal özerkliğin içeriğini özellikle Avrupa'daki uygulamalardan yola çıkarak netleştirmek mümkün[30].

Öncelikle bu özerk bölgesel yönetimlerin, azınlıktaki etnokültürel grubun yaşadığı coğrafya ile tarihsel bağının olduğu yerlerde uygulandığı görülmektedir. Burada ülkenin belirli bir bölgesinin kendi kendisini yönetmesine (*self-government*) imkân tanıyan bazı yetkilerle ve mali ayrıcalıklarla donatılması söz konusudur. Fakat burada sadece "idari ve mali özerklik" değil, aynı zamanda "siyasi özerklik" de söz konusu olup, yerel partiler, yerel seçimlerle oluşturulmuş yerel parlamento ve yerel hükümet söz konusudur. Yine buralarda bölge başkanı ya da vali atamayla değil, yerel seçimlerle işbaşına gelmektedir.

"Burada ülkenin belirli bir bölgesinin kendi kendisini yönetmesine (self-government) imkân tanıyan bazı yetkilerle ve mali ayrıcalıklarla donatılması söz konusudur."

"Bölgesel yönetimler savunma, maliye, gümrük, dış ilişkiler, adalet ve makro ekonomi alanında söz sahibi değildir."

> Burada yapılan tam bir egemenlik paylaşımı değildir, egemenlik esasen merkezi otoritededir.

> Statü taleplerinin rasyonalize edilerek optimum noktada tutulması açısından gerektiğinde "özerklik"in farklı biçimlerinden yararlanılabilir.

Özerk bölge ile yetki paylaşımı da anayasal güvence altında olup yerel düzeyde yasama yetkisini de içermektedir. Bu yasama ve yetki paylaşımı ülkeden ülkeye, hatta aynı ülke içinde bölgeden bölgeye farklılaşabilmektedir. Örneğin, İspanya'nın Katolanya ve Bask bölgeleri güçlü bir özerklikten yararlanırken, Galiçya ve Endülüs daha dar bir özerklikten yararlanmaktadır. Benzer şekilde İtalya'da özel statülü Güney Tirol, Sicilya, Sardinya, Fruli-Venezia-Julia ve d'Aoste Vadisi bölgelerinin yetkileri diğer bölgelere göre fazladır.

Özerk bölgelerin yetkileri genellikle yerel ihtiyaçlar bağlamında sağlık, eğitim, kültür, çevre, kentleşme, ulaşım, taşımacılık, tarım, orman, bölgesel kalkınma, bayındırlık ve imar, turizm, sosyal hizmetler gibi alanların ya hepsini ya da çok önemli bir kısmını içermektedir. Fakat bölgesel yönetimler savunma, maliye, gümrük, dış ilişkiler, adalet ve makro ekonomi alanında söz sahibi değildir. Bölgesel güvenlik ve asayiş konusunda farklı uygulamalar olabilmektedir.

Tüm bu özelliklerine karşın özerklik düzenlemelerine sahip anayasaların hiçbiri (İspanya, İtalya, İngiltere vs.) bu düzenlemeleri üniter devlete alternatif olarak ele almamakta, bu devletler kendilerini aynı zamanda üniter devletler olarak nitelendirmektedir[31]. Çünkü burada yapılan tam bir egemenlik paylaşımı değildir, egemenlik esasen merkezi otoritededir. Bunun bir göstergesi, özerk bölgelerin anayasalarının olmayışı ve merkezin denetimine tabi olmalarıdır. Yani bölgesel düzeyde alınan tüm kararlar anayasal denetime tabidir ve anayasaya uymak zorundadır. Ayrıca bölgelerin ulusal yasama organlarında (Senato) temsili de söz konusu değildir. Tüm bunlar üniter yapıyı korumaya yardım eden araçlardır.

Dolayısıyla siyasi özerklik uygulamaları, zorunlu olarak "tek ülke, tek millet ve tek egemenlik" anlayışına dayanan ve "devletin bölünmez bütünlüğü"nü esas alan üniter yapının ortadan kalkmasına yol açmamaktadır. Burada sadece hantal, katı merkeziyetçi anlayışın katılımcılık, etkililik ve verimlilik çerçevesinde zayıflatılarak daha etkin ve demokratik bir yönetimin sağlanması söz konusudur.

Statü Talebinin Teskini ve Rasyonalize Edilmesi Mümkün mü?

Her ne kadar PKK-BDP çizgisi tarafından kirletilmiş olsa da, Kürt milliyetçiliğinin teskini ve statü taleplerinin rasyonalize edilerek optimum noktada tutulması açısından gerektiğinde "özerklik"in farklı biçimlerinden yararlanılabilir[32]. Bu bağlamda "kendi kaderini tayin etme" (*self-determinasyon*) değil, ama demokratikleşme ve çağdaş yönetişimin gereği olan yerel yönetimlerin güçlendirilmesi mantığı üzerinden "kendi kendine yönetim" (*self-government*) anlayışıyla bir statünün ortaya çıkması mümkündür. Bu, çözüm için bir zorunluluk olmasa da, kimliğin korunması ve güvence altına alınmasının en kestirme ve en sağlam yolu olabileceği gibi, kültürel hakların daha kolay hayata geçmesine ve bölgesel sorunların daha kolay çözülerek şikâyetlerin giderilmesine yardımcı olabilir.

Zaten artık katılımcı demokrasi ve kültürel haklar, katı merkeziyetçi yapıların yumuşatılarak bir biçimde yerel yönetimlerin yeniden yapılandırılması ve güçlendirilmesini gerektiren bir üçüncü ayağa sahiptir. Çünkü günümüzde katılımcı demokrasinin tam olarak hayata geçmesi, kültürel hakların tanınması kadar, kamu yönetiminde yerel ihtiyaçların daha çok dikkate alınması, hizmetlerin daha hızlı getirilmesi ve sorunların daha çabuk çözülmesi için yerel yönetimlerin güçlendirilmesini de bir zorunluluk olarak görmektedir.

Öte yandan dış dinamikler de Türkiye'yi bu yönde hareket etmeye zorlamaktadır. Bir kere, Türkiye'yi bu çerçevede dönüşmeye zorlayan AB ve Avrupa Konseyi bağlamında güçlü bir dış dinamik vardır[33]. Örneğin AB, "yerellik (*subsidiarite)*" ilkesi[34] ve "Bölgeler Komitesi" bağlamında yerel yönetimlerin güçlendirilmesini bir zorunluluk olarak görürken, Avrupa Konseyi çerçevesinde Türkiye'nin de bazı çekincelerle onayladığı "Avrupa Yerel Yönetimler Özerklik Şartı" da yerel yönetimlerin güçlendirilmesini ve özerkliklerinin savunulmasını gerekli kılmaktadır.

Ayrıca daha önce sözünü ettiğimiz "Ulusal Azınlıkların Korunmasına İlişkin Çerçeve Sözleşme"nin 15. maddesi de aslında buna ilişkin "… *özellikle kendilerini ilgilendiren kamusal işlere etkin katılımın sağlanması*" bağlamında devlete yükümlülük getirmektedir. Uygulamada bu madde pek çok ülkede özerk yönetimlerin kurulmasını ya da buna yönelik bazı yerel yönetsel mekanizmaların oluşturulmasını beraberinde getirmiştir[35]. Bu açıdan Avrupa'da Yunanistan ve belki kısmen de Fransa hariç (Korsika nedeniyle) etnokültürel farklılıkların özerk bölgelere yol açmadığı hiçbir ülke kalmamıştır.

Bunların dışında, Türkiye'deki Kürtlerin yaşadığı bölgenin hemen bitişiğinde, Irak'ta 'Kürdistan Bölge Yönetimi', İran'da "Kürdistan Eyaleti" varken, Suriye'de de yakın gelecekte benzeri bir yapılanma görünürken Türkiye'nin bu statü talebini bir biçimde teskin edecek adımlar atması gerekmektedir. Bu da bizi bir kez daha yerel yönetimlerin güçlendirilmesi meselesine getirmektedir.

Yerel yönetimlerin güçlendirilmesi, üniter yapı içinde "idari ve mali" açıdan yerel yönetimlerin yetkilerinin arttırılması ya da özerkleştirilmesi biçiminde uygulanabileceği gibi, yine üniter yapı içinde "siyasi" açıdan belli yetkilerle donatılmış "özerk bölgesel yönetimlerin kurulması" şeklinde de uygulanabilir. Burada paylaşılacak yetkiler ve sağlanacak idari, mali, siyasi özerklikler açısından geniş bir yelpaze vardır ve her devlet bunu kendi ihtiyaçlarına göre tespit edebilir. Burada önemli olan kamu hizmetlerinin en etkin, verimli ve katılımcı biçimde gerçekleştirilmesi, bölgesel şikâyetlerin en aza indirilmesidir.

Türkiye açısından her halükarda katı merkeziyetçi devlet anlayışından vazgeçilerek yerel yönetimlerin güçlendirilmesini öngören köklü bir reform Kürt sorununun çözümünü kolaylaştıracaktır. Grafik 3'te de açıkça görüldüğü üzere, Kürt sorunun geldiği aşama itibarıyla optimum çözüm, kültürel hakların yanı sıra yerel yöne-

> "Katılımcı demokrasi ve kültürel haklar, katı merkeziyetçi yapıların yumuşatılarak bir biçimde yerel yönetimlerin yeniden yapılandırılması ve güçlendirilmesini gerektiren bir üçüncü ayağa sahiptir."

> "Türkiye'yi bu çerçevede dönüşmeye zorlayan AB ve Avrupa Konseyi bağlamında güçlü bir dış dinamik vardır."

> Paylaşılacak yetkiler ve sağlanacak idari, mali, siyasi özerklikler açısından geniş bir yelpaze vardır ve her devlet bunu kendi ihtiyaçlarına göre tespit edebilir.

timlerin mutlaka ve anlamlı düzeyde güçlendirileceği bir aralıkta yer almaktadır. Bu aralık, üniter yapı içinde yerel yönetimlerin güçlendirilmesinin idari ve mali özerkliğin gerçek anlamda artırılması (örneğin yetkilerin yarı yarıya yakın paylaşımı) yoluyla yapılmasının uygun olabileceğine işaret etmektedir[36].

Yine aşağıdaki grafikten hareketle, güven eşiği aşılmadığı için henüz siyasi özerkliği zorunlu kılacak bir aşamada olmadığımızı söyleyebiliriz. Ayrıca siyasi özerklik, devletin güvenlik kaygılarını artırması ve etnik milliyetçilikleri güçlendirmesi ihtimalinin ötesinde, toplumsal düzeyde Türklerde Kürtlere karşı gelişmekte olan önyargıların daha da pekişmesine ve artmasına yol açarak, olumsuz hatta ayrımcı tutumlara neden olacaktır. Bu özellikle Kürtlerin yoğun olarak yaşadıkları iller dışında ciddi bazı sorunlarla karşı karşıya kalacağı anlamına gelmektedir. Bu durumda siyasi özerkliğin çözüme olumlu katkı sağlamayacağı gibi, güven eşiğinin aşılmasına neden olabilecek bir işlev görme ihtimali bile söz konusudur. O nedenle siyasi özerklik bu aşamada Kürt sorununda optimum çözüm noktasını oluşturmamaktadır. Ama burada da zaman faktörü çok önemlidir. Çözüm konusunda daha da geç kalınması halinde artık "siyasi özerklik"in düşünülmek zorunda kalınacağına kuşku yoktur.

Grafik 3- *Kürt Sorununun Optimum Çözüm Aralığı*

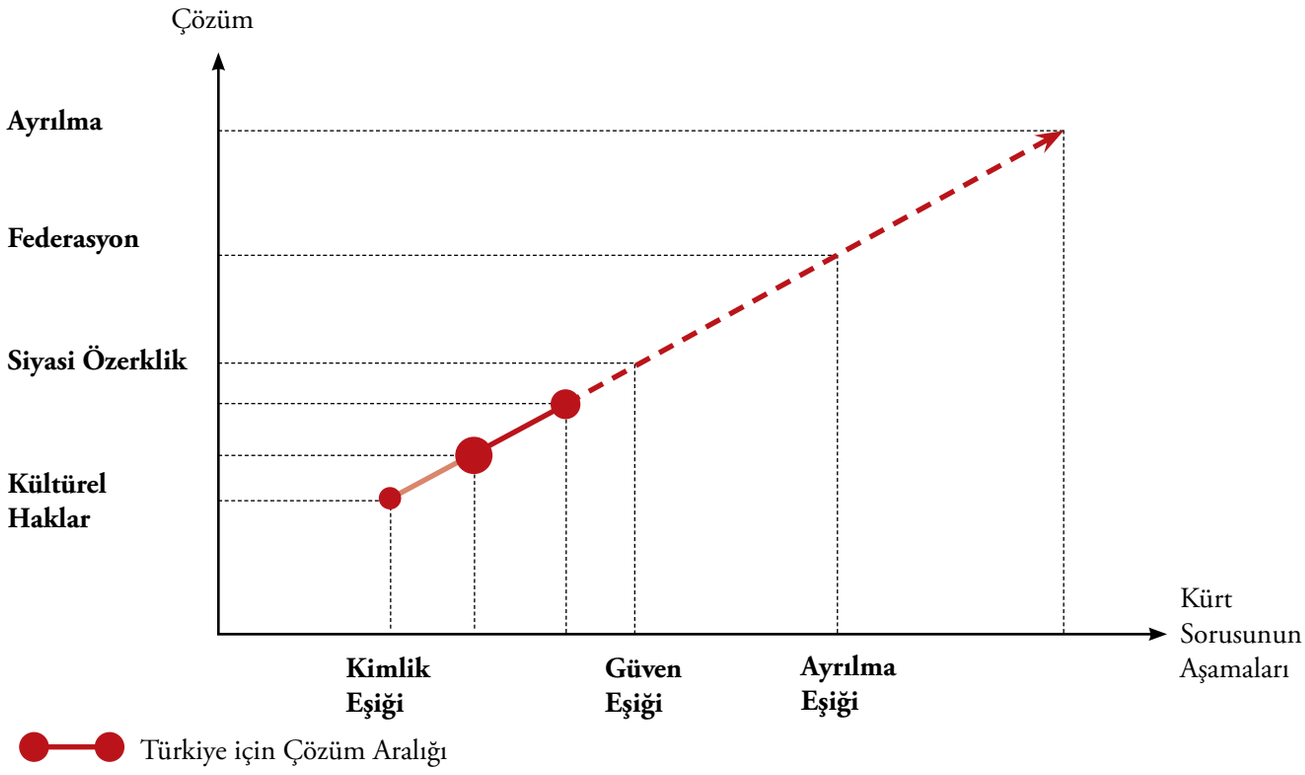

Dolayısıyla, ancak yukarıda belirttiğimiz biçimde anlamlı bir idari ve mali özerklik çerçevesinde yerel yönetimlerin güçlendirilmesi bu statü arayışını teskin edebilir ve PKK'nın varlık nedenini zayıflatacak bir araç olabilir. Zaten bu, devletin bu yolla katılımcı demokrasiyi derinleştirmesi, Kürt kimliğini güvence alması ve kültürel hakları hayata geçirmesi anlamına da geleceği için aslında PKK'nın tek varlık nedeni olarak kalacak statü talebinin gerekçesini de ortadan kaldıracaktır.

Tabii bundan sonra Kürt milliyetçiliğinin ya da PKK'nın varlığını daha bağımsız bir kendi kendine yönetim biçimi arayışına dayandıracağı, sonrasında da açıkça ayrılma talep edeceği akla gelebilir. Evet, böyle bir risk elbette vardır. Ama yerel yönetimler anlamlı bir biçimde güçlendirildiği takdirde artık neden böyle bir şeye ihtiyaç duyulduğunu anlatması ve Kürtleri ikna etmesi çok daha zor olacaktır[37]. Dahası, artık böyle bir Türkiye'de şiddete ve teröre başvurmasının hiçbir gerekçesi kalmayacağı için muhtemelen bu süreçte silahlar da susacaktır. Sivil siyaset yoluyla ortaya çıkacak olası ayrılıkçı çabalar ise marjinal bir kesim tarafından desteklense bile kitleselleşmesi –koşullarda köklü değişiklik olmadıkça- pek mümkün olmayacaktır.

PKK'nın Taleplerine Boyun mu Eğilmiş Olacak?

Demokratikleşmenin ve çağdaş yönetim anlayışının bir gereği olarak yerel yönetimlerin güçlendirilmesi ve bu bağlamda idari ve mali özerkliğin sağlanmasıyla PKK'nın ya da genel ifadeyle Kürt milliyetçiliğinin talebinin karşılanması arasında bir farkı var mı? Kanaatimizce evet, çok önemli bir fark var. Kürt sorununun çözümü çerçevesinde bu güçlendirilmiş yerel yönetimlerin doğrudan Kürt *"milliyetçiliğinin"* sonucu olarak *"self-determinasyon"* bağlamında ortaya çıkması ile "*demokratikleşmenin"* gereği olarak "*self-government*" bağlamında ortaya çıkması arasında büyük fark vardır.

Self-determinasyondan kaynaklanan bir siyasi statü, doğası gereği "bir arada yaşamada çıkan sorunlara" referansla "ayrıştırıcı" bir iradenin tezahürü olarak doğacaktır. Bu gibi durumlarda siyasi statü talepleri, sorunun niteliğine ve milliyetçiliğin gücüne bağlı olarak siyasi özerklikten başlayarak federasyon, ortaktoplumluluk (Lübnan, Belçika modeli), konfederasyon, egemenlik ve bağımsızlık biçiminde farklı düzeylerde kendini gösterir. Hâlbuki genel demokratikleşme uygulaması, ülkede "barış içinde bir arada yaşama"yı referans alan "birleştirici" bir iradenin tezahürüdür. Bu gibi durumlarda ise talepler katı merkeziyetçi yapının yumuşatılarak yerel yönetimlerin idari-mali özerkliğinin sağlanması biçiminde kendini gösterir (Bkz. Şekil 9) Dolayısıyla da işlevlerinin de bu şekilde olması beklenir.

> "Güven eşiği"nin aşılmadığı yerlerde ayrı durma iradesini yansıtan bir idari yapıya gerek yoktur."

Şekil 10- *Çözüme İlişkin İdari Modeller*

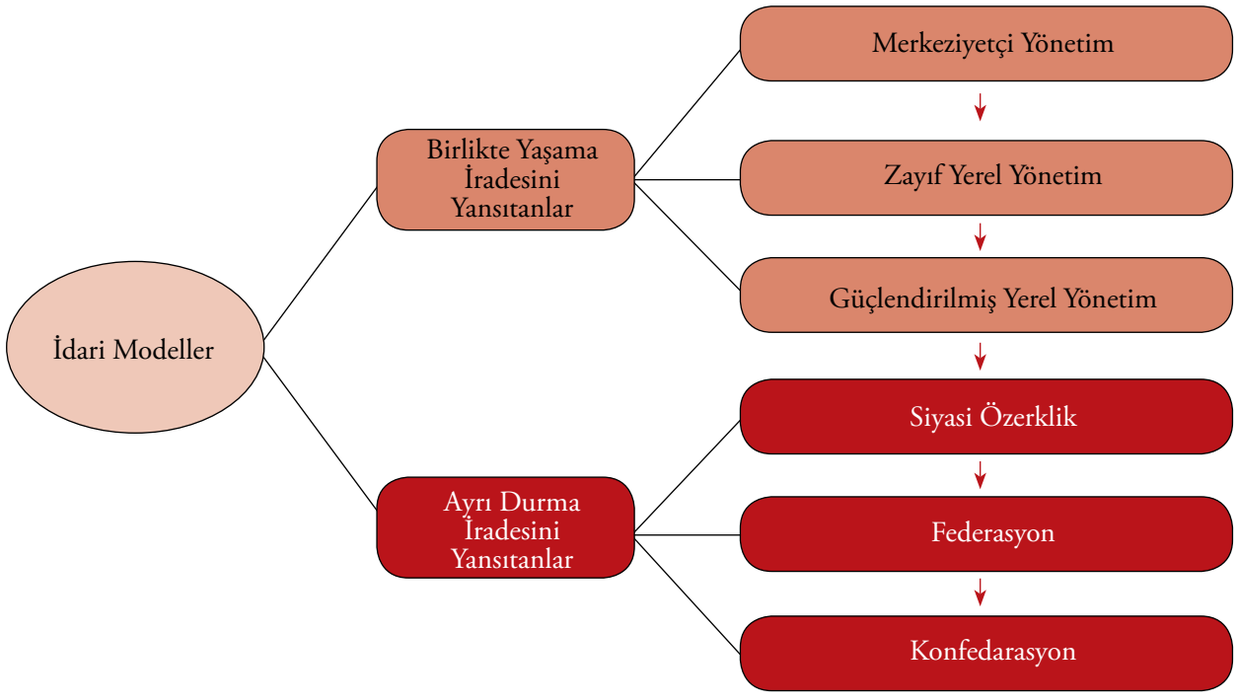

> Demokrasi, kültürel haklar ve kamusal hizmetlerin en iyi şekilde sunulması ülkede yaşayan herkesin hakkıdır.

O halde toplumsal ayrışma ve çatışmanın güçlü olmadığı, yani "güven eşiği"nin aşılmadığı yerlerde ayrı durma iradesini yansıtan bir idari yapıya gerek yoktur. Zaten bugüne kadarki yönetim alışkanlıkları çerçevesinde şekillenen merkeziyetçi anlayış, güvenlik kaygıları ve çoğunluğun göstereceği tepki nedeniyle Türkiye'de devletin idari yapısını ayrı durma iradesini yansıtan bir biçime dönüştürmesi pek mümkün de değildir. Hiçbir hükümet de bu düzeyde bir siyasi riski almak istemez. Ama demokratikleşmenin bir gereği olarak bunu ülke genelinde "etnik" değil, "toprak" esaslı, yönetsel işlevsellik ve gereklilik çerçevesinde yeterli oranda yapmak ne hükümete ne de çoğunluğa zor gelir. Aksine bu herkesçe bir zaruret olarak bile görülebilir.

Zaten yerel yönetimlerin güçlendirilmesi olgusu özel olarak ve sadece etnik temelde Kürtlere sunulmuş bir hak da olmayacaktır. Demokrasi, kültürel haklar ve kamusal hizmetlerin en iyi şekilde sunulması ülkede yaşayan herkesin hakkıdır. Kuşkusuz Kürtlerin belli bölgelerde yoğunlaşmış olması onların bu haklardan daha kolay ve daha fazla yararlanmasını beraberinde getirecektir. Aynen katı merkeziyetçi yönetimin sorunlarından daha fazla etkilendikleri gibi. Kısacası, yerel yönetimlerin güçlendirilmesinin aynen kültürel haklar konusunda olması gerektiği gibi, genel haklar bağlamında değerlendirilmesi ve hayata geçirilmesi, ülkede çoğunluk tarafından da desteklenecektir.

sonuç

SONUÇ

Etnik milliyetçi paradigma, onun ürettiği gizli-açık söylem, tutum ve yapılar çözüme hizmet etmemekte, aksine sorunun kaynağını oluşturmaktadır. O halde çözüme öncelikle buradan başlamak gerekiyor. Bu aslında karşılıklı zihniyet değişimi anlamına da gelmektedir. Bu, devlet açısından farklılıklar temelinde herkesi kapsayan yeni bir sosyopolitik anlayışla anayasal vatandaşlık bilincine dayalı bir kamusal kültür ve kimlik oluşturması anlamına gelirken, Kürt siyaseti açısından da şiddetten uzak durmak, etnik milliyetçilikten ve ulus-inşasından kurtulmak, kimlik ve kültürel haklara odaklanmak, self-determinasyona dayalı siyasi statü meselesini çözümün olmazsa olmazı yapmamak demektir.

Tüm bunlar için milliyetçiliğin romantik tepkiselliğinden kurtulmak ve akılcılığın sağduyusunu esas alan bir devlet ve toplum aklıyla hareket etmek zorunluluktur. Çözüm, ideolojinin körlüğünde değil, tarafların rasyonalizasyonunda yatmaktadır. Devlet aklı Kürt vatandaşlarının hakları konusunda bir empati süreci içindeyken, Kürt siyasetinin de çoğunluğu anlama ihtiyacı olduğu açıktır. Devlet aklı bu yönde zor da olsa bir ilerleme iradesi ortaya koyarken, aynı durumu Kürt siyasal aktörlerinin de göstermesi gerekiyor. Eğer bu çerçevede olumlu bir sinerji oluşturulabilirse bu sinerji çözümü çok kolaylaştıracaktır.

Öte yandan bir şeyler yapılması konusunda zamanın daraldığını görmek gerekiyor. Bu çerçevede ileriye atıflar yapmak yerine, bir an önce ve gerekiyorsa radikal çözümler üzerinde durulmalı. Aslında bir an önce yapılması gerekenler arasında radikal sayılabilecek hiç bir şey de kalmamış-

“Milliyetçiliğin romantik tepkiselliğinden kurtulmak ve akılcılığın sağduyusunu esas alan bir devlet ve toplum aklıyla hareket etmek zorunluluktur.”

“Yeni anayasa yapım sürecinin çok iyi değerlendirilmesi gerekmektedir. Kanaatimizce bu süreç sorunun çözümünde ve çıkmazların aşılmasında “kritik eşiği” oluşturmaktadır.”

tır. Bu çerçevede yeni anayasa yapım sürecinin çok iyi değerlendirilmesi gerekmektedir. Kanaatimizce bu süreç sorunun çözümünde ve çıkmazların aşılmasında “kritik eşiği” oluşturmaktadır.

Bununla birlikte Türkiye’de Kürt sorununda gelinen noktada sağlanan ilerlemeler ve eğilimin yönü herkesçe dikkatle gözlenmelidir. Bu açıdan Kürt realitesi tanındığı gibi Kürt siyasetinin de bazı engellerle karşılaşsa da tanınmış olması çok önemlidir. Kürt siyasetinin de parlamenter yaşama katılma iradesi kayda değerdir. Bu birlikte yaşama vizyonuna dayalı bir yaklaşım olarak algılanmalı ve pekiştirilmelidir. Fakat bunun için nasıl ki devlet silahların vesayetinden kurtularak demokratikleşme yönünde bir irade gösteriyorsa, Kürt siyasetinin de silahların vesayetinden kurtulması çözüm için zorunluluktur.

Ayrıca bu süreci ideolojik saplantılarla ve fırsatçılıkla kirletmemek çok önemlidir. Bu açıdan çözümü gündelik siyasetin polemik düzeyindeki tartışmalarından ve idealler düzeyindeki radikal söylemlerin etkisinden kurtarmak gerekli. Çünkü bu tarafların birbirini anlamasını ve birbirine güvenmesini engelleyerek bir tür sağırlar diyaloğuna yol açıyor. Hâlbuki çözüm için herkesin birbirini anlaması, birbirine güvenmesi ve inanması şarttır.

Bu genel tespitler ışığında çözümün dayanması gereken temel ilkelerini şu şekilde tespit edebiliriz:

- Devletin demokratikleştirilmesi ve toplumun özgürleştirilmesinin temel alınması,
- Devletin siyasal birlik ve ülkesel bütünlük açısından “güvenlik ihtiyacı”nın karşılanması,
- Asimilasyonist zihniyetten vazgeçilerek Kürtlerin ve kimliğini yaşamak isteyen herkesin “kimlik ihtiyacı”nın karşılanması,
- Kürt milliyetçiliğinin “statü arayışı”nı rasyonalize etmesi ve gerçekçi davranması,
- Ve nihayet terör ve şiddete son vererek her türlü talep, mücadele ve çözümün siyasal yollarla yürütülmesi.

Bu temel ilkelere uygun biçimde çözümün mantığını üç kritik eşik yani “kimlik eşiği”, “güven eşiği” ve “ayrılma eşiği” bağlamında şu şekilde netleştirebiliriz:

Türkiye’de 1990’ların başında kesin olarak “kimlik eşiğinin çok güçlü biçimde aşıldığı”nı, devletin de zaten “Kürt realitesini” tanıyarak bunu kabul ettiğini söylemiştik. Dolayısıyla bu devletin inkâr, asimilasyon ve baskı politikalarından vazgeçerek Kürt vatandaşlarının kimlik ihtiyacını karşılamayı kabul ettiği anlamına gelmektedir. Dolayısıyla devlet bir kere bu kabulün gereğini tam olarak yerine getirmeliydi.

Fakat kimlik eşiğinin aşılmasına rağmen devletin 1990’lar boyunca kültürel hak taleplerini karşılamaması ve insan haklarını göz ardı eden terörle mücadele yöntemleri ve nihayet 2000’lerde çok önemli adımlar atılmasına karşın terör ve şiddetin tekrar artması “güven eşiği”ne çok yaklaşmamıza neden olmuştur. Zaten bunun

bir sonucu olarak kimi simgesel olaylar toplumsal hassasiyetlerin devreye girmesine ve toplumsal çatışma ve/ya nümayişlerin olmasına yol açabilmektedir. Yani güven eşiğinin zaman zaman ihlal edildiği, aşıldığı görülmektedir. Bu da bize bu eşiğe ne kadar yakın durduğumuzu göstermektedir. Buna rağmen, toplumsal psikolojinin halen bir arada yaşamaktan yana olduğu da görülmektedir. Bu da çözümün mümkün olduğunu göstermektedir. Çözümün özünü ise, "güven eşiği"ni aşağı çekecek politikalar geliştirilmelidir. Bu noktada güven bunalımı ile inandırıcılık arasındaki güçlü ilişki dikkate alınmalı, bu bağlamda devletin demokratikleşmesi ve etnokültürel kimlikleri güvence altına alarak kültürel hakları vermesi kadar, Kürt siyasetinin de çoğunluğu rahatsız edecek self-determinasyon talebi ve şiddeti teşvik eden söylemlerden kaçınması çok önemlidir.

Öte yandan bu eşiklerin aşamalı olduğu kadar belli oranda paralel de işlediği göz önüne alınırsa bu süreçte, "ayrılma eşiği"nde de belli oranda ilerlemeler olduğu, ama bunun ayrılıkçılık boyutundan uzak olduğunu söyleyebiliriz. Zaten eğer öyle olsaydı bugün Kürt milliyetçiliği ayrılıkçı tutumunu sürdürürdü. Hâlbuki Kürt milliyetçiliği bugün ayrı bir statü talep ediyorsa da, bunu Türkiye sınırları içinde istemektedir. Kaldı ki, ayrılma sosyolojik, bölgesel ve uluslararası siyasal koşullara bağlı ve çok maliyetli bir olgu olup, gerçekleşmesi için olağandışı gelişmelerin yaşanması ve bu yönde çok güçlü toplumsal talebin doğması gerekir. Elbette statü talebi bir ayrı durma iradesini yansıtmaktadır. Ama her ayrı durma iradesinin nedeni ayrılma çabası değildir. Bu kimliği garanti altına almanın -zorunlu olmasa da- bir yolu olarak da değerlendirilebilir. Ayrıca güven bunalımı aşılabilirse, bu talep de zayıflar. Dolayısıyla bu taleplerin varlığını yadsımamak, Kürt sorununun çözümüne de bu gözlükle bakmamak gerekir. Çünkü bu bakış sürekli korku algıladığı için çözümü zorlaştıracaktır.

Buradan hareketle optimum çözüm stratejisinin üç ana ayağı olduğunu söyleyebiliriz[38]:

(i) "Kimlik eşiği" zaten aşıldığı için kültürel hakların tam ve eksiksiz, gecikmeden, bunun bir insan hakkı olduğu düşüncesiyle, uluslararası normlara uygun biçimde verilmeli ve uygulamaya geçirilmesine samimiyetle çalışılmalı. Bu açıdan "Ulusal Azınlıkların Korunmasına İlişkin Çerçeve Sözleşme"yi ve "Bölgesel veya Azınlık Dilleri Avrupa Şartı"nı onaylamak, çeşitli sözleşmelere konulmuş çekinceleri kaldırmak iyi bir başlangıç olabilir. Uygulamada sorunlarla karşılaşacak olsa bile, bunlar zihniyet değişimini ve siyasi iradenin bu yönde olduğunu göstermesi bakımından çok önemli.

(ii) "Güven eşiği"ne çok yaklaşılmış olması nedeniyle güvenin yeniden tesisi bağlamında anayasal düzeyde kimliğin ve kültürel hakların tüm vatandaşlar için güvence altına alınması. Burada vatandaşlığın ve ulusal kimliğin yeniden tasarımı önemli. Kapsayıcı, çoğulcu, çoğunluğu da, azınlığı da rencide etmeyen, ima etmeyen, ama aynı zamanda siyasal birliği kültürel türdeşlik olarak algılamayan, eşit anayasal vatandaşlığa dayalı bir tasarım

> "Devlet silahların vesayetinden kurtularak demokratikleşme yönünde bir irade gösteriyorsa, Kürt siyasetinin de silahların vesayetinden kurtulması çözüm için zorunluluktur."

> Çözümü gündelik siyasetin polemik düzeyindeki tartışmalarından ve idealler düzeyindeki radikal söylemlerin etkisinden kurtarmak gerekli.

şart. Çünkü bu ülkedeki zihniyet değişimini yansıtacak ve karşılıklı güveni sağlayacaktır. Tüm bunların anayasaya yansıtılması çok önemli.

(iii) "Ayrılma eşiği"nin çok uzağında olunsa da, hem demokrasinin günümüzde geldiği aşama hem güven tesisi adına hem de statü talebinin varlığı nedeniyle bunları optimum düzeyde karşılayabilecek biçimde yerel yönetimlerin anlamlı bir idari ve mali özerklikle güçlendirilmesi gerekli. Bu sayede halkın kendileriyle ilgili kararlara katıldığını hissetmesiyle kaybolan devlet otoritesinin zora değil rızaya dayalı olarak yeniden inşasının yanı sıra kaybolan aidiyet ve sadakatin yeniden tesisi mümkün olacaktır. Tüm bunların inandırıcı olabilmesi için Avrupa Yerel Yönetimler Özerklik Şartı'ndaki çekinceler kaldırılmalı ve özellikle bölge halkının kendini ilgilendiren karar alma mekanizmalarına katılımını sağlayacak mekanizmalar kurulması doğrultusunda yeni bir idari yapılanmaya gidilmeli.

Sonuçta, öngörülen bu çözüm mantığı sorunu tam olarak çözemese bile en azından şu beş şeye yarayacak: (i) sorunun insani boyutunu çözecek, (ii) şiddet boyutunu zayıflatacak, (iii) terörün iç ve dış desteğini azaltacak, (iv) devleti uluslararası baskılardan kurtaracak ve (v) demokrasiyi güçlendirecek.

SONNOTLAR

1 Özellikle TESEV Demokratikleşme Programının Kürt raporlarını bu bağlamda anmak gerekir.

2 Her ne kadar ulus-devletler, belli bir tarihsellik içinde şekillenen (uluslaşan) toplumların devletleşmesine atfen kullanılan bir devlet biçimi olsa da, tarih her yerde aynı şekilde tecelli etmemiştir. Orijinal haliyle Batı Avrupa'daki tarihsel sürecin ürünü olan ulus-devlet, başka coğrafyalarda önce bağımsız hale gelen devletlerin toplumlarını uluslaştırma çabası sonucu ve genelde taklit edilerek ortaya çıkmıştır.

3 Bir ankete göre, DTP ağırlıklı illerde Türk milliyetçiliğini yükselişte görenlerin oranı %62.1 iken, Batı illerinde Kürt milliyetçiliğini yükselişte görenlerin oranı %58.4. Doğu Ergil, *Kürt Raporu*, İstanbul, Timaş, 2009, s. 311 ve 314.

4 *"Abdullah Öcalan'ın durumu ve PKK'nin silahlı varlığını içeren anlamıyla 'PKK Sorunu', Kürt Sorunu'na içsel bir hale gelmiş, iki sorun iç içe geçmiştir".* Cengiz Çandar, *Dağdan İniş- PKK Nasıl Silah Bırakır? (Rapor)*, İstanbul, TESEV, 2011, s. 21.

5 Çandar, s. 19-20.

6 Toplumsal güvenlik için bkz. Ole Weaver, "Toplumsal Güvenliğin Değişen Gündemi", *Uluslararası İlişkiler*, C. 5, S. 18 (Yaz 2008), s. 153.

7 Weaver,, s. 157. Sorunun insani boyutu V. Volkan'ın "dost ve düşman edinme ihtiyacı" ve J. Burton'ın "temel insan ihtiyaçları kuramı"yla da temellendirebiliriz. Volkan, insanların kendileriyle aynı düşünceyi paylaşanlarla olumlu, başka düşüncede olanlarla saldırgan ve bölücü bağlar kurma eğiliminde olduklarını, bunun grup açısından da "dost ve düşman edinme ihtiyacı"nı doğurduğunu belirtir. Bkz. Vamık Volkan, *The Need to Have Enemies and Allies: From Clinical Practice to International Relationships*, London, Jason Aronsan Inc., 1988. Burton da insanların kimlik, güvenlik, saygınlık gibi insan olmanın vazgeçilmez parçası olan ontolojik temel ihtiyaçları olduğunu ve bunların karşılanması, tatmini ve korunması için mücadele edeceklerini söyler. İhtiyaçlar, değerler ve çıkarlar arasında bir ayrım yapan Burton, çıkarların tartışmaya açık ve değişken olduğunu, ama özellikle ihtiyaçların vazgeçilmez, genetik ve evrensel olduğunu belirtir. Dolayısıyla toplumsallaşma süreci ihtiyaçlarla uyumlu gelişmediğinde ya da bunları tatmin etmediğinde veya aykırı olduğunda çatışmalar da kaçınılmaz olacaktır. John Burton, *Conflict: Resolution and Provention*, New York, St. Martin's Press, 1990, s. 36-40. Bu konuda mutlaka okunması gereken bir eser de şudur: Amin Maalouf, *Ölümcül Kimlikler*, 33. Baskı, Çev. A. Bora, İstanbul, YKY, 2012.

8 Milliyetçiliğe yönelik bu analitik yaklaşım Baskın Oran'a aittir. Bkz. Baskın Oran, *Azgelişmiş Ülke Milliyetçiliği:* Kara Afrika Modeli, Ankara, AÜSBF Yay., 1977, s. 14-34.

9 Bu veriler için bkz. KONDA, *Kürt Meselesinde Algı ve Beklentiler*, İstanbul, İletişim, 2011, s. 91.

10 2010 KONDA araştırmasına göre, Kürtlerin %66.8 Türkiyeli olarak, %68.2'si de TC vatandaşı olarak tanımlanmanın önemli ya da çok önemli olduğunu düşünüyor. KONDA, s. 101. Ergil'in 2005 raporunda da geleceğe umutla bakma oranı doğuda %63.6, batıda %61.9. Ergil, s.257.

11 KONDA 2010 araştırmasına göre Zazalarla birlikte Kürt nüfusun 13.2 milyon olduğu göz önüne alınırsa yaklaşık Kürt seçmen sayısı bu civarda çıkmaktadır. 2011 seçimlerinde Kürt yoğun 16 ilde toplam oyların %33.7'sini (1.573.474) BDP almıştır.

12 2011 seçimlerinde AK Parti Kürt yoğun 16 ilde toplam oyların %33.3'ünü almıştır.

13 Ayrıca DTP'nin güçlü olduğu illerde yapılan bir ankete göre de PKK'yı terör örgütü olarak kabul etmeyenlerin oranı %29.3'tür. Ergil, s. 279-280.

14 2010 KONDA anketine göre, Kürtler için etnik kimlikleriyle tanımlanmayı önemli ya da çok önemli görenlerin oranı %75.2'dir. KONDA, s. 101. Aynı ankette kimliğini yaşama konusunda yine Kürtlerin yaklaşık yarısı sorunlar olduğunu belirtmiştir (s. 105). Bir başka ankette de DTP'nin güçlü olduğu illerde halkın %69.1'i Türk ve Kürtlerin ayrı iki halk olduğunu belirtmiştir. Bu oran Batı illerinde sadece %7.7'dir. Ergil, s. 272-273. Ayrıca Kürtlerin hak ve özgürlüklerinin yeni anayasada korunmasını isteyenlerin oranı DTP'nin güçlü olduğu illerde % 71.8 (s. 304).

15 Çandar, s. 19-20.

16 Kürtlerin kendi dillerinde eğitim ve yayın hakkı verilmesini isteyenlerin oranı yaklaşık %85 dolaylarındadır. KONDA, s. 125.

17 Bkz. 13. Dipnot.

18 Semra Somersan, *Sosyal Bilimlerde Etnisite ve Irk*, İstanbul, Bilgi Üni. Yay., 2004, s. 125-128.

19 Bu sözleşme ve değerlendirmesi için bkz. Erol Kurubaş, *Asimilasyondan Tanınmaya*, 2. Baskı, Ankara, Asil, 2006, s. 78-82. Ayrıca yine Türkiye'nin imzalamadığı ve Çerçeve Sözleşmede geçen hakları sayan bir diğer önemli belge de "*Avrupa Bölgesel veya Azınlık Dilleri Şartı*"dır. Bkz. Kurubaş, 74-77. Diğer belge metinleri için bkz. Toplum ve Hukuk Araştırmaları Vakfı, *Uluslararası ve Ulusal Hukukta Azınlık Hakları*, İstanbul, 2005.

20 Burada kafa karışıklığına yol açan iki husus söz konusu. Bunlardan ilki, azınlık hakları ile kültürel hakların hemen hemen aynı şeylere tekabül etmesi, ikincisi de, azınlık statüsü ile azınlık hakları vermenin aynı şeylermiş gibi algılanması. Bu bağlamda sözleşmenin "ulusal azınlıklar"la ilgili olmasının haklardan yararlanacak grupları otomatik olarak azınlık yapmadığını, ama talep edilen hakların hemen hemen aynı şeyler olduğunu söyleyebiliriz.

21 Bu koşullar için bkz. Kurubaş, s. 29-31.

22 Söz konusu ülkeler bu grupları ulusu oluşturan "ulusal gruplar" olarak görmüş ve kültürel haklarla birlikte birtakım yönetsel haklar vermişlerdir.

23 Burada "teşvik etme" politikasının toplumsal bütünleşme açısından önemli sorunlara yol açabileceği, bunun daha çok Avrupa bütünleşmesinin bir gereği olarak öngörüldüğü, böyle bir idealin parçası olunmadıkça gettolaşmaya yol açabilecek böyle bir politikanın gerekli olmadığı kanaatindeyim. Çünkü kültürel hakların amacı toplumu "mozaik" soğukluğuna mahkum etmek değil, "ebru" sıcaklığına kavuşturmaktır. Teşvik politikaları da bir bakıma sosyokültürel alana yönelik bir mühendislik çabasını yansıtmaktadır.

24 Toplumsal ayrışma iradesini yansıtması bakımından şu veriler dikkat çekicidir: Kürt gelin/eşe hayır diyen Türlerin oranı %57,6, Türk gelin/eşe hayır diyenlerin Kürtlerin oranı %26.4; Türklerin %53.5 Kürt ortak, Kürtlerin %24.8 Türk ortak kabul etmiyor. Türklerin %47.4'ü Kürt komşu, Kürtlerin %22.1 Türk komşu kabul etmiyor. KONDA, s. 106. Ayrıca çatışmaların devam etmesinin ileride bir Türk-Kürt iç savaşına yol açabileceği ihtimalini Batı illerinde % 44 mümkün görürken, DTP güçlü illerde %17.2 mümkün görüyor. Ergil, s. 308-309. Gidişatı da bu şekilde görenlerin oranı hemen hemen aynı (%41.5'e %20).

25 Değişik biçimlerde karşımıza çıksa da, Kürt milliyetçiliğinin hemen tüm renklerinin bir biçimde siyasi statü talep ettiğini unutmamalıyız.

26 Ayrıntı için bkz. Mehmet Özcan, *Terörün Matruşkası KCK*, İstanbul, Hayat Yay., 2011.

27 "BDP'nin önceliği demokratik özerklik", *Radikal*, 13.5.2012; "Tuğluk: Bizim çözüm projemiz demokratik özerkliktir", www.birgün.net (05.05.2012); "Demokratik özerklikle her kesimin temsili artar", www.aksam.com.tr (15.05.2012), "Buldan: Demokratik özerklik hayata geçmeli", www.diyarbakirsoz.com (14.05.2012).

28 12-13 Mayıs 2012'de Diyarbakır'da konuyla ilgili ikinci bir çalıştay düzenlenmiştir. "DTK Demokratik Özerklik Çalıştayı Sonuçlandı", www.haberdiyarbakir.com/anf-haberleri/ (14.05.2012).

29 Bu konuda anlamlı bir değerlendirme için bkz. Mesut Yeğen, *Son Kürt İsyan,* İstanbul, İletişim Yay., 2011, s. 93-100.

30 Ayrıntı için bkz. Atilla Nalbant, *Üniter Devlet*, İstanbul, YKY, 1997; İrfan Türkoğlu, *Yerel Yönetimlerde Mali Reform Arayışları:Türkiye'de Belediyelerde Mali Özerklik Ve Belediye Başkanlarının Mali Özerklik Algılaması*, Ankara, 2009, s. 28-50.

31 İspanya'da 1978 Anayasanın 2. Maddesinde "*İspanyol ulusunun bölünmez bütünlüğüne…onu oluşturan ulusların ve bölgelerin özerklik hakkını…tanır ve güvence altına alır*" demektedir. İtalyan Anayasası da 5. maddede "*tek ve bölünmez cumhuriyetin yerinden yönetimin en ileri şekli olarak yerel özerklikleri tanıdığı*"nı belirtir. Fransa'da da bölgelerin bölgesel kimliği bulunmaktadır. Korsika'nın kendine özgü özel statüsü ve parlamentosu vardır. Ayrıca kültürel özerklik idari bölgeselleşme üzerinden sağlanmıştır. Fransa'da bölgesel diller adıyla ülkedeki hemen tüm diller öğretim sisteminde yer almıştır

32 Kürt talepleri açısından bakıldığında da Kürtlerin %70'ten fazlası yerel yönetimlere geniş yetkiler verilmesini desteklediği görülmektedir. KONDA, s. 124.

33 Bkz. Türkoğlu, *Yerel Yönetimlerde Mali Reform Arayışları,* s. 19-21 ve 51-52.

34 Bu ilke, kamu hizmetlerinin halka en yakın idari birimlerce yerine getirilmesini öngörür.

35 *AGİT Ulusal Azınlıkların Kamusal İşlere Etkin Katılımına İlişkin Lund Tavsiyeleri (1999)*, açıkça gerektiğinde özyönetim düzenlemeleri yapılmasından söz eder. Toplum ve Hukuk Araştırmaları Vakfı, s. 236-243.

36 Avrupa'da kamu gelirleri ve kamu harcamalarının merkez ile yerel arasındaki paylaşımı ortalama neredeyse yarı yarıya iken, Türkiye'de bu oran %85'e %15'tir. Türkoğlu, "Yerel Yönetimlerin Mali Özerkliği", *Yerel Siyaset*, S. 41 (Haziran 2010), www.yerelsiyaset.com (erişim 28.04.2012)

37 Örneğin İspanya'nın Bask bölgesindeki Bask siyasal partilerinin self-determinasyon hakkını idealize ettikleri görülse de halkın böyle bir talebi bulunmamaktadır. Demokrasinin tam işlemesi, hak ve özgürlükler konusunda ciddi sorunların olmaması bu taleplerin önüne geçmektedir.

38 Bu konuda bazı somut öneriler için bkz. Dilek Kurban, Yılmaz Ensarioğlu, *Kürt Sorununun Çözümüne Doğru: Anayasal ve Yasal Öneriler Raporu*, İstanbul, TESEV, 2010.

Yazar Hakkında

Prof. Dr. Erol Kurubaş

(ekurubas@hotmail.com)

Lisans öğrenimini Gazi Üniversitesi Uluslararası İlişkiler Bölümünde (1989-93), Yüksek Lisans ve Doktorasını Ankara Üniversitesi Uluslararası İlişkiler Anabilim Dalında tamamladı (1993-2000). 1997-2004 arası Süleyman Demirel Üniversitesi Uluslararası İlişkiler Bölümünde asistanlık ve öğretim üyeliğinden sonra, 2004'te Kırıkkale Üniversitesine geçti. 2005'te Doçent, 2010'da Profesör oldu. Halen aynı üniversitede Uluslararası İlişkiler Bölüm Başkanı ve öğretim üyesi olarak görevini sürdürmektedir. Ayrıca 2011'den beri de Ankara Strateji Enstitüsüne danışmanlık yapmaktadır. Yazarın *Kürt Sorununun Uluslararası Boyutu C. I (Sevr-Lozan Sürecinden 1950'lere), Kürt Sorununun Uluslararası Boyutu C.II (1960'lardan 2000'lere)* ve *Asimilasyondan Tanınmaya: Uluslararası Alanda Azınlık Sorunları ve Avrupa Yaklaşımı* adlı kitapları ile *Yöntem, Kuram, Komplo: Türk Uluslararası İlişkiler Disiplininde Vizyon Arayışları* adlı E. Aydınlı ve H. Özdemir ile ortak bir eseri bulunmaktadır. Ayrıca yazarın etnik sorunlar, Türk dış politikası, Ortadoğu ve Kuzey Irak'a ilişkin çeşitli makaleleri vardır.

Ankara Strateji Enstitüsü
Rapor No: 2012-2
Haziran 2012

Kürt Sorununun Çözüm Mantığını Anlamak

Zorluklar, Zorunluluklar ve İdealler

Prof. Dr. Erol Kurubaş

Ankara Strateji Enstitüsü
Emek Mah. 26. Sokak (Eski 62. Sok.) No:8/2 Çankaya 06500 ANKARA/TÜRKİYE
Tel: (0312) 213 84 44 • Faks: (0312) 213 84 34
ankarastrateji.org • info@ankarastrateji.org